

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a príbuzným oblastiam.

Dodržiava štandardy anonymizovaného recenzovania príspevkov.

hti.casopis@gmail.com, <https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

ISSN 1338-0753

#### **Redakcia**

Mgr. Adam Kőszeghy, PhD.

Prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Mgr. Lenka Martincová, PhD.

#### **Editor čísla**

Mgr. Adam Kőszeghy, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

#### **Adresa redakcie**

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava 1

# Obsah

|                                                                                                                                                                                                                               |    |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|----|
| Štúdie .....                                                                                                                                                                                                                  | 4  |    |
| <b>VALÉRIA TERÉZIA DANČIAKOVÁ</b>                                                                                                                                                                                             |    |    |
| Územný rozmach Ríma ako podnet pre vývoj rímskeho súkromného práva v podobe <i>ius gentium</i> .....                                                                                                                          | 5  |    |
| <b>IGOR HRON</b>                                                                                                                                                                                                              |    |    |
| Ochrana osobnostných práv autorov v Československu v prvej polovici 20. storočia .....                                                                                                                                        | 13 |    |
| <b>JÁN IVANČÍK</b>                                                                                                                                                                                                            |    |    |
| Vyššia moc ako dôvod nemožnosti plnenia nájomnej zmluvy a zodpovednosti za škodu v rímskom práve .....                                                                                                                        | 30 |    |
| <b>ADAM KŐSZEGHY</b>                                                                                                                                                                                                          |    |    |
| Zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu) ako míľnik vo vývoji obchodných vzťahov v Československu ....                                                     | 40 |    |
| <b>VERONIKA PÉTIOVÁ</b>                                                                                                                                                                                                       |    |    |
| Aktuálne výzvy manželskej pastorácie pre farnosť .....                                                                                                                                                                        | 52 |    |
| <b>MATÚŠ RIDZOŇ</b>                                                                                                                                                                                                           |    |    |
| Pracovnoprávne súdnictvo v našich dejinách.....                                                                                                                                                                               | 64 |    |
| <b>Recenzie</b> .....                                                                                                                                                                                                         | 72 |    |
| SHERWIN, Richard K. <i>When the Law Goes Pop: The Vanishing Line Between Law and Popular Culture</i> . Chicago: University of Chicago Press, 2000. (Klára Jelínková) .....                                                    |    | 73 |
| ŠOLTYS, Dominik. <i>Prí(r)učka právneho feminizmu. Pojem, charakteristika, znaky, vývoj a podoby právneho feminizmu</i> . Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2022. (Sára Majerová)..... |    | 75 |



Štúdie

# Územný rozmach Ríma ako podnet pre vývoj rímskeho súkromného práva v podobe *ius gentium*

Valéria Terézia Dančiaková

## 1 HISTORICKÉ MÍLNIKY VÝVOJA *IUS GENTIUM* V DEJINÁCH RÍMSKEJ RÍŠE

Spôsob akým Rím od prvopočiatkov svojho vzniku interagoval so svojimi susedmi bol nepochybne ovplyvnený nie len kultúrnymi faktormi, ale aj geografickými, keďže mesto vzniklo na planine bez prirodzených bariér umožňujúcim efektívnu obranu v prípade útoku nepriateľa.<sup>1</sup> Rím vznikol a rozvíjal sa obklopený kmeňmi, s ktorými bol nútený vytvárať také vzťahy, ktoré by umožnili nerušený rozmach, či už išlo o vytvorenia spojenectiev, alebo v prípade vedomia si vlastnej vojenskej prevahy postupné podrobovanie si okolitého priestoru. Z tohto hľadiska bol prvým míľnikom zánik Latinskej ligy v roku 338 p. n. l. ako dôsledok dvojročného vojnového konfliktu, ktorým Rím začal postupne rozširovať svoje územie.<sup>2</sup>

Už samotná expanzia Ríma na území Apeninského polostrova, či už priamym podrobením si susedných území, alebo ich zviazaním prostredníctvom rovných či nerovných zmlúv si vyžiadala určitú úpravu vzájomných vzťahov. Princíp personality, ktorý sa uplatňoval vo vzťahu k rímskemu občianstvu, respektíve antickému občianstvu vo všeobecnosti, by totiž neumožnil dobre rozvíjať vzájomné, predovšetkým obchodné, vzťahy. Mnohé právne úkony rímskeho *ius civile* na svoju platnosť vyžadovali, aby účastníci boli rímski občania a postupný prerod rímskeho občianstva z prostriedku podrobenia na privilegium udeľované len zriedka, si vyžiadala aj rozvoj práva takým smerom, aby obchodovanie s bezprostrednými susedmi a

## Abstract

The result of the Punic wars is often presented as a milestone of the territorial expansion of Rome when its area expanded beyond the borders of Italia and included nations that did not necessarily share Roman (Italian) culture. This expansion was undoubtedly also a state-legal milestone since provinces started to form which created a need to build a functional system of administration and at the same time to incorporate many nations into the emerging Empire, which could not participate in the *ius civile*. This is where the idea of *ius gentium* slowly emerges and develops, which, however, is not thoroughly examined and we know only very little about its content. Perhaps, the collection of texts from the beginning of the second century CE from the province of Arabia Petraea called the Babatha Archive discovered in 1960 could be of help. This includes various texts, in which scholars detected elements of Roman *ius civile*, although, without a clear link with *ius gentium*.

## Keywords

Roman law, *ius gentium*, *ius civile*, Babatha Archive, the provincial law

## Author

Mgr. et Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.  
Katedra rímskeho práva a cirkevného práva  
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta  
[valeria.terezia.danciakova@flaw.uniba.sk](mailto:valeria.terezia.danciakova@flaw.uniba.sk)

## Cite

DANČIAKOVÁ, Valéria Terézia. Územný rozmach Ríma ako podnet pre vývoj rímskeho súkromného práva v podobe *ius gentium*. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, č. 1, s. 5 – 12.

<sup>1</sup> SHERWIN-WHITE, Adrian Nicholas. *The Roman Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 1973, s. 5-7.

<sup>2</sup> NIEBUHR, Barthold G. The Latin War. In SMITH, William – SCHMITZ, Leonhard (trans.). *The History of Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 128-145.

neskôr cudzincami (*peregrini*) nebolo paralyzované. Spočiatku sa tento problém preklenul prostredníctvom vytvorenia zvláštnej skupiny obyvateľov zvanej Latíni (*Latini prisci*), ktorí síce nemali rímske občianstvo a oblasti, ktoré obývali si v zásade spravovali samostatne podľa svojho práva, mali však s Rimanmi spoločné určité práva (*ius Latii*), ktoré im umožňovali podriaďiť sa rímskemu *ius civile* a tak aj byť pod jeho ochranou v prípade sporu (*ius commercium*, *ius conubium*, *testamenti factio*). Na rovnakom právnom základe neskôr vznikali aj kolónie latinského práva, ktorých obyvatelia sa nazývali *Latini colonarii*. Tieto mali vlastnú správu, avšak Rímu boli podriadené v oblasti zahraničnej politiky, finančnými povinnosťami vojenskou službou. Rímske občianstvo mohli získať zastávaním úradov v prospech Rímskeho štátu.<sup>3</sup> Okrem Latínov existovala ešte skupina rímskych občanov, ktorí nemali volebné právo, teda nemohli si voliť zástupcov do jednotlivých rímskych úradov, tzv. *cives sine suffragio*. Či *ius gentium* existovalo už v tejto dobe nie je jasné, ale je pravdepodobné, že nejaká úprava vzťahov s cudzincami existovať musela.

Územná expanzia mimo územia Itálie a postupné podrobovanie si cudzích kultúr cudzích si však vyžiadali nový prístup k otázke riešenia vzájomných vzťahov s cudzincami, ktorí už neboli obyvatelia susedných štátnych útvarov, ale obyvatelia postupne, za hranice Itálie sa rozširujúceho Rímskeho impéria. V tomto smere sa stali rozhodujúcim míľnikom Púnske vojny, vďaka ktorým dokázal Rím rozšíriť svoju nadvládu na veľkú časť stredozemného mora a boli predzvestou rozsiahlej územnej expanzie, ktorá trvala prakticky do roku 117 n. l.. Dôsledkom dobyvačnej politiky Ríma tak bolo začlenenie peregrínov medzi obyvateľov Rímskej ríše, čo si vyžiadalo aj úpravu právneho poriadku takým spôsobom, ktorý by umožňoval cudzincov funkčne začleniť v rámci jednotlivých provincií a udržiavať s nimi čulé vzťahy (najmä obchodné) bez udelenia rímskeho občianstva. To bolo až do roku 212 n. l. udelené vo väčšom rozsahu len v jednom prípade, a to ako dôsledok Sociálnej vojny v roku 88 p. n. l., kedy bolo udelené po dlhodobých konfliktoch a snahách o úpravu vzájomných vzťahov Latínom na apeninskom polostrove, čo malo za následok zjednotenie Itálie.

V rámci územnej expanzie bolo nepochybne míľnikom zriadenie úradu cudzineckého prétora (*praetor peregrinus* alebo *praetor inter peregrinos*) v roku 242 p. n. l., teda počas Prvej púnskej vojny. Ten bol spočiatku vysielaný do dobytých území na zabezpečenie ich správy, neskôr sa však stal úradníkom popri mestskom prétorovi, a zverená mu bola právomoc nad riešením sporov medzi cudzincami navzájom, na základe tzv. *ius gentium* (právo medzi národmi), ako práva vzťahujúceho sa na zaobchádzanie s cudzími občanmi a ich vzťahy navzájom, ako aj vzťahy s rímskymi občanmi.<sup>4</sup> Pojem *ius gentium* nachádzame vysvetlený v Gaiových inštitúciách Gai Inst. 1.1.1. slovami „Všetchny národy, které se řídí zákony a obyčeji, užívají dílem svého vlastního, dílem všem lidem společného práva. Neboť to, co si jako právo nějaký národ sám pro sebe stanoví, je jeho (právem) vlastním a nazývá se právo občanské, jakožto právo obci vlastní. To však, co pro všechno lidstvo (sám) přírodní řád stanoví, je všemi národy stejně zachováno a nazývá se „právo národů“, jakožto právo, jehož všechny národy užívají. A tak národ římský užívá dílem svého vlastního, dílem všem lidem společného práva.“<sup>5</sup>

Samotné *ius gentium* je väčšinou vnímané v zmysle medzinárodného práva súkromného, ktorého sa skutočne aj väčšinou týka, keďže sa aplikovalo prevažne v súkromnoprávných v sporoch, kde vystupovali cudzinci, alebo cudzinci s rímskymi občanmi (hoci tu je potrebné poukázať na žaloby

<sup>3</sup> BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd., 2014, s. 537.

<sup>4</sup> FELLMETH, Aaron X. – HORWITZ, Maurice. *Guide To Latin In International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 227.

<sup>5</sup> KINCL, Jaromír. *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, s.r.o., 2007, s. 41. *Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est uocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ciuitatis; quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur. quae singula qualia sint, suis locis proponemus.* POSTE, Edward (trans.). *Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius* (1904). Oxford: Clarendon Press, 1904, s. 1.

s fikciou rímskeho občianstva). Napriek tomu, je možné nájsť aj fragmenty, ktoré svojím obsahom napovedajú, že pod pojmom *ius gentium* mohlo byť už v antickom Ríme chápané to odvetvie práva, ktoré my dnes nazývame medzinárodným právom verejným.<sup>6</sup> Pre určenie obsahu samotného práva medzi národmi bol teda jednoznačne nevyhnutý úrad prétora, ako súdneho úradníka, a to nielen cudzineckého, ale aj mestského, keďže títo sa podieľali na jeho tvorbe adaptovaním právnych situácií Rimanov na nové podmienky v podobe intenzívnejšieho kontaktu s cudzincami. Hoci vieme, kto obsah *ius gentium* tvoril, čo konkrétne bolo jeho súčasťou už tak jasné nie je, keďže zo samotných ediktov sa nám zachovalo žalostne málo.<sup>7</sup>

Pokiaľ ide o cudzineckého prétora ako úradníka zabezpečujúceho prístup cudzincov k spravodlivosti v Ríme, jeho jurisdikcia v sporoch, kde by figuroval cudzinec na jednej strane a občan na druhej pravdepodobne nebola daná od počiatku vzniku úradu a pôvodne prislúchala mestskému prétorovi, ktoré takéto spory riešil pred vznikom úradu cudzineckého prétora.<sup>8</sup> O ustanovení cudzineckého prétora nám hovorí fragment D 1, 2, 2, 28 (*Post aliquot deinde annos non sufficiente eo praetore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus est et alius praetor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat*).<sup>9</sup> Pokiaľ ide o jeho právomoc rozhodovať spory medzi cudzincami a občanmi, jednoznačné zmienky nachádzame až v textoch z obdobia principátu, a to napríklad v *Edictum de Aquaeductu Venefrano* z roku 17 – 11 p. n. l. (*qui inter ciuis et peregrinos ius dicet*)<sup>10</sup> a potom v *Lex Quinctia de aquaeductibus* z roku 9 p. n. l. (*praetor, qui inter cives et peregrinos ius dicet*).

Z hľadiska rímskeho práva v podobe *ius civile* a *ius gentium* sú významné práve prétorské edikty, ktoré vydával na začiatku svojho funkčného obdobia aj mestský aj cudzinecký prétor. V nich mohli prétori jednak predstaviť nové žaloby na situácie dovtedy bez právnej ochrany, ako aj rozšíriť ich pôsobnosť na cudzincov, okrem toho tieto edikty boli aj základom provinčných ediktov (*edictum provinciale*) vydávaných miestodržiteľmi.<sup>11</sup> Práve činnosť cudzineckého prétora v mnohých smeroch uvoľnila prísny rímsky formalizmus a sprístupnila mnohé inštitúty a procesy rímskeho *ius civile* aj cudzincom obývajúcim Rímsku ríšu (formulový proces bol prístupný aj cudzincom a neskôr aj prísne formálna stipulácia, ktorá sa už mohla uzavrieť aj v inom ako latinskom jazyku a pomerne voľným spôsobom).

## 2 PRÁVO V PROVINCIÁCH

Právny systém rímskej ríše bol do značnej miery komplexný a spleťtý, k čomu prispievalo jednak zloženie obyvateľstva ríše, ako ja skutočne rozsiahle územie, ktoré ju tvorilo a bolo potrebné ho spravovať. Na jednej strane existovalo *ius civile* dostupné len rímskym občanom a na strane druhej existovala početná skupina (prevyšujúca počty občanov) cudzincov (*peregrini*), ktorí *ius civile* nepodliehali a bolo potrebné po pričlenení ich území riešiť otázku ich právneho postavenia a právneho poriadku, ktorým sa budú riadiť. V tomto kontexte prichádzame k tzv. provinčnému právu, ktoré bolo v zásade pôvodné právo provinčného obyvateľstva.

<sup>6</sup> D 50.7.18 napríklad hovorí o napadnutí vyslanca inej krajiny ako o previnení sa proti *ius gentium*.

<sup>7</sup> WATSON, Alan. The Development of the Praetor's Edict. In *Journal of Roman Studies*, 1970, roč. 60, s. 105-119.

<sup>8</sup> Tomuto nasvedčujú jednak staršie zmienky v prameňoch, ktoré spomínajú len jeho rozhodovanie v sporoch medzi cudzincami, ako aj zachované žaloby s fikciou občianstva zúčastnených strán. DAUBE, David. The Peregrine Praetor. In *Journal of Roman Studies*, 1951, roč. 41, č. 1-2, s. 66-70.

<sup>9</sup> Potom, po niekoľkých rokoch, keď už nestačil tento (mestský) prétor, pretože do mesta prichádzali aj veľké zástupy cudzincov, sa volil aj iný prétor, nazývaný cudzinecký, podľa toho, že väčšinou vyhlasoval právo (v sporoch) medzi cudzincami.

<sup>10</sup> Tu chýba zmienka o prétorovi.

<sup>11</sup> BERGER, ref. 3, s. 449-450.

Samotná provincia ako určitá územno-organizačná jednotka rímskej ríše nepredstavovala homogénny celok, ale jednotlivé mestá (mestské štáty) ktoré sa v nej nachádzali mali často veľmi rôzne právne postavenie. Delili sa v zásade na mestá pridružené *civitates foederate* (mestá pridružené), *civitates libere* (mestá slobodné), a *civitates stipendiariae* (poddané mestá).<sup>12</sup> *Civitates foederate* požívali najvyššiu formu autonómie od Ríma a v zásade mali právo na vlastnú ústavu. Miestodržiteľ v podstate nemal právo zasahovať do ich vnútorných záležitostí a bývali oslobodené aj od povinnosti platiť dane.<sup>13</sup> O niečo menej privilegované boli slobodné mestá, ktoré mali právo na autonómie, ale neboli oslobodené od daní.<sup>14</sup> Najnižší status mali *civitates stipendiariae*, ktoré okrem povinnosti odvádzať dane a rôzne poplatky nemali k dispozícii ani ústavné záruky, takže miestodržiteľ mohol prakticky voľne zasahovať do ich správy.

Napriek tomu, že veľké množstvo miest nepožívalo záruky autonómie, Rimania sa snažili do miestnych záležitostí zasahovať minimálne, na čo poukazuje aj skutočnosť, že po pripojení jednotlivých území v podobe provincií ponechávali v platnosti pôvodný právny poriadok domáceho obyvateľstva a prakticky aj systém správy, ako aj miestne súdne authority. Postavenie týchto súdnych orgánov síce nebolo súčasťou oficiálnej štruktúry štátom uznaných súdov, avšak Rimania ich ponechávali v činnosti, keďže sa zaoberali spormi domáceho obyvateľstva, teda cudzincov. Na druhej strane Rímsky miestodržiteľ bol k dispozícii miestnemu obyvateľstvu ako súdna authority, a to aj prostredníctvom akýchsi putovných porotných súdov, kedy prechádzal provinciou a riešil spory, ktoré mu miestne obyvateľstvo predložilo.<sup>15</sup>

Základným dokumentom bolo tzv. *lex provinciae*, ktoré určovalo organizáciu a správu dobytej provincie.<sup>16</sup> Rovnako určovalo právo, na základe ktorého mal miestodržiteľ rozhodovať spory, keďže v jeho kompetencii by boli pravdepodobne aj spory medzi dvoma cudzincami s rôznym občianstvom, alebo také, kde by bol stranou sporu Rímsky občan. Na tento dokument priamo nadväzuje edikt miestodržiteľa, ktorý vydával každý miestodržiteľ pri svojom nástupe do úradu. V edikte ešte detailnejšie určoval, aké spory a za akých okolností si vyhradí do svojej právomoci.<sup>17</sup> Samotný edikt miestodržiteľa zvykol obsahovať aj odkaz na prétorské edikty, teda edikt mestského, či cudzineckého prétora v Ríme, ktoré obsahovali aj katalógy prípustných žalôb. Toto navodzuje otázku, do akej miery bol koncept *ius gentium* závislý od rímskeho *ius civile*.

<sup>12</sup> RICHARDSON, John. *Roman Provincial Administration*. London: Bristol Classical Press, 2001, s. 34-35; MOREY, William C. How Rome Governed the Provinces. In *The Biblical World*, 1893, roč. 2, č. 1, s. 32.

<sup>13</sup> List *Epistula M. Valerii Messalae praetoris ad Teios* z roku 193 p. n. l. zmieňuje oslobodenie mesta Teios od povinnosti platiť dane (*καὶ ἄσυλον καὶ ἀφορολόγητον ἀπὸ τοῦ δήμου τοῦ Ρωμαίων*). Ďalším bolo mesto Delfy, ktorému list *Epistulae Spurii Postumii praetoris et SC. de Delphorum autonomia* z roku 189 p. n. l. potvrdzuje privilégiu, ako azyl, autonómia, slobodu právo sa samostatne spravovať, právo nad chrámami a ich okrskami, ako aj oslobodenie od daní tak ako tomu bolo od počiatku (*ἄσυλον εἶναι καὶ τὴν πόλιν τῶν Δελφῶν καὶ τὴν χώραν καὶ Δελφοὺς αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους καὶ ἀνεισφόρους οἰκοῦντας καὶ πολιτεύοντας αὐτοὺς καθ' αὐτοὺς καὶ κυριεύοντας τῆς τε ἱερᾶς χώρας καὶ τοῦ ἱεροῦ λιμένος καθὼς πάτριον αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς ἦν*).

<sup>14</sup> Ako príklad by sme mohli uviesť mesto Heraclea, ktoré malo listom *Epistula Lucii Scipionis Eiusque Fratris ad Heracleotas ad Latmum* z roku 190 alebo 189 p. n. l. potvrdený status slobodného mesta (*συγχωροῦμεν δὲ ὑμῖν τὴν τε ἐλευθερίαν*) a právo spravovať sa samostatne podľa svojich zákonov (*πολιτεύεσθαι κατὰ τοὺς ὑμετέρους νόμους*).

<sup>15</sup> Pozri NÖRR, Dieter. The Xenokritai in Babatha's Archive. In *Israel Law Review*, 1995, roč. 29, č. 1-2, s. 83-94; CZAJKOWSKI, Kimberley. Law and Romanization in Judea. In CZAJKOWSKI, Kimberley et al. (eds.). *Law in Roman Provinces*. Oxford: Oxford University Press, 2020, s. 84-100.

<sup>16</sup> BERGER, ref. 3, s. 558.

<sup>17</sup> RICHARDSON, ref. 12, s. 34-35.



### 3 ARCHÍV BABATHY AKO PRAMEŇ *IUS GENTIUM*

Archív Babathy, ako archív židovskej ženy žijúcej v provincii Arabia Petraea v prvej polovici 2. storočia n. l., bol od jeho objavenia v roku 1960 v jaskyniach na brehu Mŕtveho mora predmetom skúmania mnohých bádateľov, a to predovšetkým z toho dôvodu, že obsahuje pomerne veľké množstvo právnych dokumentov (zmluvy, darovania, predvolania, žaloby), ktoré nielen osvetľujú každodennú realitu života v provincii ale sú cenným zdrojom pre pochopenie právanej kultúry v danej oblasti. Samotné dokumenty boli predmetom skúmania najmä vzhľadom na možnú prítomnosť prvkov rímskeho *ius civile*. Dovoľujeme si však tvrdiť, že tieto texty sú nielen svedkom rímskeho civilného práva v provinciách, ale sú prameňom *ius gentium*. Preto chceme zamerať pozornosť na možné prepojenie medzi *ius gentium* a miestnou tradíciou, ktoré sa podľa nášho názoru odrážajú v papyrusoch P. Yadin 21 a 22 archívu, a tak demonštrovať, akým spôsobom by archív mohol byť prameňom pre výskum rímskeho *ius gentium*.

Rozprava o možných prvkoch *ius civile* je obzvlášť živá práve vo vzťahu k spomínaným papyrusom P. Yadin 21 a 22, ktoré strany právneho úkonu v nich obsiahnutého identifikujú ako predaj a kúpu. Jednotlivé prvky kontraktu v dokumentoch však ukazujú, že právny vzťah účastníkov nie je možné jednoznačne subsumovať pod rímske *emptio-venditio*, keďže chýba určenie ceny v peniazoch a zdá sa, že kupujúci (Šimon) platí za predmet zmluvy (úroda datlí) jednak svojou prácou, ako aj časťou zozbieraných datlí, ktoré majú byť odovzdané predávajúcej (Babathe), čo by bolo charakteristické pre *locatio conductio*, teda nájom (v tomto prípade nájom práce). Na druhej strane však nachádzame aj také elementy, ktoré sú pre *emptio-venditio* charakteristické, ako záruky nerušenej držby, či vyjadrenie samotnej vôle strán, že má ísť o kúpu a predaj. Samotní bádatelia sa práve z toho dôvodu postupom času rozdelili do troch skupín, a to tých, ktorí obhajujú, že ide v tomto prípade skutočne o kúpnu zmluvu podľa rímskeho práva,<sup>18</sup> ďalší, ktorí tvrdia, že práve vzhľadom na dôraz na prácu, odovzdanie časti úrody a chýbajúcu cenu v peniazoch ide o v skutočnosti o *locatio conductio operarum*,<sup>19</sup> a poslednú skupinu, ktorá argumentuje, že ide o veľmi špecifický kontrakt vyrastajúci z miestnej tradície, ktorú je možné stotožniť s egyptskou zmluvou *καρπωνεία*, kombinujúcou prvky kúpnej zmluvy a nájmu.<sup>20</sup>

My si však dovoľíme tvrdiť, že uvedené papyruses nielenže obsahujú prvky kontraktu podľa rímskeho *ius civile*, ale, že ich kompozícia odkazuje na charakter *ius gentium* v každodennej praxi provinčného obyvateľstva.

Najprv si však dovoľíme pristaviť sa pri otázke charakteru kontraktu, ktorý by mohol byť v P. Yadin 21 a 22 prítomný. Vzhľadom na pomerne mätké prvky prítomné v oboch dokumentoch,

<sup>18</sup> NICHOLAS, Barry – METZGER, Ernst. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 173–174; CHIUSI, Tiziana J. Legal Interactions in the Archive Babatha: P. Yadin 21 and 22. In CZAJKOWSKI, Kimberley et al. (eds.). *Law in the Roman Provinces*. Oxford: Oxford University Press, 2020, s. 103–104.

<sup>19</sup> RADZYNER, Amihai. P. Yadin 21–22: Sale or Lease? In KATZOFF, Ranon – SCHAPS, David (eds.). *Law in the Documents of the Judean Desert*. Leiden: Brill, 2005, s. 145–163; KATZOFF, Ranon. “P. Yadin 21” and Rabbinic Law on Widow’s Rights. In *The Jewish Quarterly Review*, 2007, roč. 97, č. 4, s. 545–575; BROSHI, Magen. Agriculture and Economy in Roman Palestine: Seven Notes on the Babatha Archive. In *Israel Exploration Journal*, 1992, roč. 42, č. 3–4, s. 230–240; OUDSHOORN, Jacobine G. *The Relationship between Roman and Local Law in the Babatha and Salome Komaise Archives: General Analysis and Three Case Studies on Law of Succession, Guardianship and Marriage*. Leiden: Brill, 2007, s. 5; ISAAC, Benjamin. The Babatha Archive. A Review Article. In *Israel Exploration Journal*. 1992, roč. 42, č. 1–2, s. 62–75. Problémom tohto pohľadu však je, že nájomné zmluvy na pozemky sa v zásade uzatvárali na obdobie jedného roky, aby tak pokryli celé vegetačné obdobie. Uvedená zmluva je však uzatvorená v septembri roku 130 n. l., teda v dobe tesne pred zberom spomínaných datlí. Okrem toho nikde v dokumente sa nespomína, že by Šimon ponúkal svoju prácu, ale jednoznačne sa vymedzuje ako kupujúci.

<sup>20</sup> RADZYNER, ref. 19, s. 148–152; OUDSHOORN, ref. 19, s. 173–174; CZAJKOWSKI, Kimberley. *Localized Law: The Babatha and Salome Komaise Archives*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 53. Pre kúpnu zmluvu v gréckom prostredí pozri PRINGSHEIM, Fritz. *The Greek Law of Sale*. Weimar: Hermann Böhlau, 1950.

žiadne jednoznačne poukazujúce v prospech *emptio-venditio* alebo *locatio conductio*, si dovoľíme súhlasiť s tvrdením že, čo máme v tomto prípade pred sebou, je skutočne forma spomínanej *καρπωνεία*, prípade iný podobný kontrakt v súlade so špecifickou miestnou tradíciou. Avšak, tento záver nevyvracia možnosť, že papyrussy naozaj obsahujú kontrakt podľa rímskeho *ius civile*, v tomto prípade stipuláciu.

Stipulácia už bola aj inými bádateľmi v oboch textoch rozpoznaná na ich konci,<sup>21</sup> kde nachádzame nasledujúce slovné spojenie: *πίστεως ἐπηρωτημένης καὶ ἀνθρωπολογημένης*. Slovo *πίστεως* (viera, dôvera) sa niekedy vysvetľuje ako odkaz na latinské *bona fide*, čo by následne stipuláciu ako možnosť eliminovalo, kdeže tá bola kontraktom *stricti iuris*. Aby však uvedené *πίστεως* bolo možné vykladať v tomto význame, rovnako ako je to v latinskom ekvivalente, muselo by ísť o spojenie dvoch slov, a to *καλῇ πίστις* (doslova „dobrá viera“). Čo v skutočnosti máme pred sebou je gramatický jav nazývaný absolútny genitív, kedy participium (v tomto prípade pasívne) je v genitíve, rovnako ak naň sa viažuce podstatné meno, ktoré je v skutočnosti podmetom. Tento tvar následne preložíme indikatívom a podstatné meno nominatívom, čím sa význam frázy mení nasledovne: „otázka o slávnostnom sľube bola položená a bolo na ňu odpovedané“. Táto stipulácia je interpretovaná ako týkajúca sa ustanovení v závere dokumentov, ktoré sú v skutočnosti zmluvnými pokutami, pre prípad, že by niektorá zo strán porušila svoje povinnosti.

Naproti tomuto tvrdeniu, my argumentujeme, že veta na konci oboch papyrusov uvádzajúca stipuláciu je v skutočnosti zhrňujúcim vyjadrením odkazujúcim na obsah celého dokumentu a nie len na zmluvné pokuty. Tu by sme chceli upozorniť na slovo *ὁμολογῶ* použité v úvode textov, ktoré Katzoff prekladá jednoducho ako „potvrdzujem“ (že predám/kúpim),<sup>22</sup> čo v je skutočne jeden z možných významov. Slovo *ὁμολογῶ* je však možné použiť aj vo význame „sľúbiť“, či „uzavrieť zmluvu“, a teda v tomto prípade by sa slovné spojenia v papyrusoch prekladali ako „sľubujem, že kúpim“ a „sľubujem, že predám“,<sup>23</sup> čo je význam paralelný s latinským *spondeo* používaným v stipulácii. Ak sa teda pozrieme na *ὁμολογῶ* ako vyjadrenie sľubu, potom stipulácia na konci papyrusov by mohla byť (a domnievame sa, že je) prehlásenie potvrdzujúce, že celý kontrakt je v skutočnosti stipuláciou, ktorá obsiahla miestnu právnu tradíciu (pravdepodobne spomínanú *καρπωνεία*) do právnej schémy, ktorá by bola známa rímskym súdnym autoritám v prípade súdneho sporu.<sup>24</sup> Na stipuláciu poukazuje aj kompozícia kontraktu, ktorý je zachytený na dvoch separátnych papyrusoch, pričom jeden obsahuje len záväzky Šimona voči Babathe (P. Yadin 21) a druhý len záväzky Babathy voči Šimonovi (P. Yadin 22). Rovnako aj identický obsah prvej časti dokumentov týkajúcej sa kúpy/predaja by splňal podmienku totožného obsahu otázky a odpovede, ako podmienku vytvorenia platnej stipulácie.

Ako nám uvedená argumentácia pomôže s otázkou o charaktere *ius gentium*? Už v období republiky sa niektoré inštitúty *ius civile* pôvodne veľmi formálne a prístupné len rímskym občanom postupne uvoľňovali a sprístupňovali aj peregrínom, aby tak bolo možné rozvíjať obchod v dobytých územiach a stipulácia nebola výnimkou. Ako sme už spomenuli, postupne sa upúšťalo aj od jej striktnej formy, čomu nasvedčuje aj fragment D 45, 1, 1, 6, podľa ktorého bolo možné ju vytvoriť aj v inom ako latinskom jazyku, napríklad gréckom, ak mu obe strany rozumeli. Rovnako aj charakter ústnosti (keďže išlo o verbálny kontrakt) nebol na prekážku, keďže už koncom republiky sa začali

<sup>21</sup> OUDSHOORN, ref. 19, s. 151.

<sup>22</sup> KATZOFF, ref. 19, s. 548. V zmluvách je slovné spojenie *ὁμολογῶ ἡγορακέναι* (potvrdzujem, že kúpim) a *ὁμολογῶ πεπρακέναι* (potvrdzujem, že predám).

<sup>23</sup> PANCZOVÁ, Helena. *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012 s. 893; LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 1226.

<sup>24</sup> Ten strany predpokladali ako ukazuje predvolanie v papyruse P. Yadin 23.

vytvárať písomné potvrdenia o stipulácii, čomu by zodpovedal aj charakter dokumentov P. Yadin 21 a 22.<sup>25</sup>

Možným podnetom, prečo sa strany rozhodli skonštruovať ich vzájomný vzťah vo forme stipulácie by mohol byť práve spomínaný edikt miestodržiteľa, ktorý ako sme už spomínali okrem ustanovení ohľadom spôsobu správy provincie odkazoval aj na edikt prétora a tak aj na dostupné žaloby. Vzhľadom na to, že stipulácia už bola dostupná aj cudzincom, je možné že bola v edikte zahrnutá aj žaloba z nej, čo umožnilo stranám sa s týmto typom kontraktu oboznámiť. Samozrejme vyvstáva otázka, aká je pravdepodobnosť, že židovská žena z provincie by mala také právne vzdelanie, že by vedela pracovať s rímskym *ius civile*. Sme toho názoru, že odpoveď na túto otázku nachádzame v posledných slovách dokumentu, kde sa spomína istý pisár menom Germanos. Na využití pisára ako takého nie je nič zvláštne, avšak čo púta pozornosť je slovo použité na uvedenie jeho funkcie pisára, a teda *librarios* v gréckom prepise (ἐγράφη διὰ Γερμανοῦ **λιβραρίου**). V gréčtine sa slovo *librarios* neexistuje a ide teda len o grécky prepis latinského výrazu s významom pisár. Podľa nášho názoru to poukazuje na možnosť, že išlo v skutočnosti o pisára, ktorý bol súčasťou rímskeho administratívneho aparátu v oblasti a poskytol stranám právne poradenstvo pre prípad súdneho sporu, ktorý očakávali s rodinnými príslušníkmi Babathy.<sup>26</sup>

Okrem toho, Katzoff argumentuje, že v oblasti neboli k dispozícii židovské súdne authority, a preto sa Babatha a jej rodina museli so svojimi podaniami obracať na rímskeho miestodržiteľa.<sup>27</sup> Zvážiť by sme mohli aj možnosť uprednostňovania rímskych súdnych úradníkov v očakávaní spravodlivejšieho výsledku. Ako ukazuje nespočetné množstvo iných dokumentov z archívu, bol to práve rímsky úradník, ktorý rozhodoval súdne spory týkajúce sa Babathy. Preto potrebovala svoje vzťahy upraviť takým spôsobom, aby pred rímskou administratívou uspela.

## ZÁVER

Ako sme ukázali, rímsky systém správy podrobených území, ako dôsledok územnej expanzie a postupného začleňovania cudzích národov, bol skutočne komplexný, čo bolo aj dôsledkom toho, že Rimania podrobeným národom povoľovali pomerne širokú mieru autonómie, a to minimálne v možnosti pokračovať svoj život v súlade s právnou tradíciou predkov. Na druhej strane prítomnosť Ríma, ako vládca v provinciách v podobe miestodržiteľa a jeho úradníckeho aparátu nevyhnutne ovplyvňovala právne interakcie miestneho obyvateľstva a to predovšetkým tam, kde domáce authority neboli k dispozícii, alebo nevzbudzovali dostatočnú dôveru. V tomto nám môže byť príkladom Babatha.

Ak Babatha očakávala, že právny úkon zachytený v P. Yadin 21 a 22 bude predmetom súdneho sporu, zrejme by sa snažila vytvoriť ho v takej forme, ktorá by bola pre rímskeho súdneho úradníka ľahko rozpoznateľná. Dokonca by sme mohli argumentovať, že edikt miestodržiteľa obsahoval ako súčasť *ius gentium* žalobu zo stipulácie, ktorú Babatha použila, keďže najlepšie zodpovedala charakteru kontraktu, ktorý so Šimonom potrebovala uzavrieť.<sup>28</sup>

O provinčnej správe toho vieme dosť a zároveň málo, keďže máme zachované len príklady ediktov miestodržiteľov a rovnako málo prameňov máme aj k ediktom prétorov. Pokiaľ ide o Babathu a správu provincie Arabia Petraea, nemáme tušenie, ako vyzeral edikt miestodržiteľa.

<sup>25</sup> ZIMMERMANN, Reinhard. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Rustica Press (PTY) LTD, 1992, s. 71-73; NICHOLAS, Barry. The Form of the Stipulation in Roman Law. In *LQR*, 1953, roč. 69, s. 63-79.

<sup>26</sup> Predvolanie v P. Yadin 23.

<sup>27</sup> Pozri KATZOFF, ref. 19, s. 560-561.

<sup>28</sup> Tu by sme mohli možno poukázať aj na prípadnú špekuláciu, keďže stipulácia bola kontraktom *stricti iuris* a tak v prípade, že by bol tento kontrakt napadnutý, neprihliadalo sa na okolnosti, ale len formálne náležitosti, preto by asi obstála.

Vieme, že v prípade sporov by mal rozhodovať na základe *ius gentium*, o ktorom však vieme rovnako málo. Ak zvážime možnosť, že kontrakt v papyrusoch P. Yadin 21 a 22, nie obsahuje, ale v skutočnosti je stipulácia (dve stipulácie), mohli by sme argumentovať, že to čo máme pred sebou je živým príkladom *ius gentium*, ktoré sa vytváralo s použitím rímskeho *ius civile* ako právneho systému známeho rímskemu provinčnému aparátu a v tomto čase už aj v značnej miere dostupného peregrínom. Samozrejme toto tvrdenie volá po ďalšom komplexnom štúdiu celého archívu, ktorému sa chceme naďalej venovať.

## Ochrana osobnostných práv autorov v Československu v prvej polovici 20. storočia<sup>1</sup>

Igor Hron

### Úvod

Téma nielen autorského práva, ale aj ochrany osobnostných práv autorov na prelome 19. a 20. storočia predstavovala v európskom kontexte, už celkom stabilný problém, s ktorým sa pasovala nielen prax, ale aj právna veda. Z týchto podnetov tak nie je úplne prekvapivé, že ich odzrkadlenie môžeme sledovať aj v legislatívnych snahách jednotlivých štátov. Výnimkou nie je ani Československá republika, ktorá svoj vlastný autorský zákon prijala v roku 1926. Pred obdobím účinnosti tohto predpisu môžeme hovoriť o typickom právnom dualizme, v rámci ktorého pre túto právnu oblasť na území Čiech, Moravy a Sliezska platil rakúsky zákon z 26. decembra 1895 a na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi uhorský zákonný článok XVI/1884 o autorskom práve.

Tieto predpisy vymedzujú aj oblasť skúmania na ktorú sa zameriava článok, konkrétne na rakúsky zákon z roku 1895 a československý zákon z roku 1926. Takto zúžený výskum má viacero dôvodov. V prvom rade, rakúsky zákon z roku 1895 vyvolal relatívne širokú a bohatú diskusiu úzko súvisiacu s uchopením osobnostných práv. Ďalším faktorom sú inšpiračné zdroje československého predpisu, ktorého korene smerujú z veľkej časti k rakúskemu zákonu. Napokon, ako bude rozobrané nižšie, tak rakúsky autorský zákon, ako aj uhorský zákonný článok si kládli za spoločnú inšpiráciu nemeckú právnu úpravu.

Cieľom článku je v tomto kontexte analýza jednotlivých prejavov osobnostných práv autorov v rámci vymenovaných zákonov, ako aj právnej vedy.

Pre zjednodušenie výkladu článok využíva pojmov „autor“, „autorský“, využívaných aj doktrínou, ktoré odrážajú aj pozitívne právo, namiesto pojmov využívaných vtedajšími zákonmi:

### Abstract

The paper analyses the approaches to the protection of moral rights (*droit moral*) at the legislative and the doctrinal level within Czechoslovakia in the first half of the 20th century.

A specific attention is given to the Copyright Acts adopted in 1895 and 1926. In the first part, the paper takes into account the historical and doctrinal background of Austrian legislation in force before the creation of Czechoslovakia and adoption of the Copyright Act of 1926. In this regard, the paper traces influence on the applicable law and evaluates the weak spots and gaps in the protection of authors. In the second part, the paper broadens the discussion by shedding light into drafting history of the Copyright Act of 1926 and discusses how the content of the rights had been shaped.

### Keywords

Intellectual Property, Copyright, Author, Moral Rights, Czechoslovakia

### Author

Mgr. Igor Hron, PhD.

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky  
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

[igor.hron@flaw.uniba.sk](mailto:igor.hron@flaw.uniba.sk)

### Cite

HRON Igor. Ochrana osobnostných práv autorov v Československu v prvej polovici 20. storočia. In *Historia et Theoria Iuris*, 2023, roč. 15, č. 1, s. 13 – 29.

<sup>1</sup> Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

„pôvodca“, „pôvodský“ či „pôvodcovský“,<sup>2</sup> z nem. „Urheber“. V špecifickom kontexte článok používa aj tieto pojmy (spravidla pri priamych citáciách).

## VYMEDZENIE AUTORSKÉHO PRÁVA A TERMINOLÓGIA V PRÁVNEJ VEDE

Pred skúmaním konkrétnych prejavov osobnostných práv v zákonnej úprave je dôležité upriamiť pozornosť na ich doktrínálne poňatie. Dôvodov sa ponúka hneď viacero, no celkom zjavným z nich je azda zákonom cielené ponechanie definície autorského práva na doktrínu.<sup>3</sup> Ďalším dôvodom, ako bude tiež objasnené nižšie, je pomerne atypická terminológia využívaná najmä v československej doktríne.

Úvodom je hneď nevyhnutné skonštatovať, že ani tunajšia právna veda nezaujala jednotné stanovisko k týmto otázkam a teda celkom neprekvapivo kopírovala vývoj autorského práva v iných jurisdikciách.<sup>4</sup> Ilustratívnym dôkazom toho je napríklad tvrdenie autora jedného z významných komentárov k zákonu z roku 1895, že „*spor o definíciu pôvodcovských práv nie je vo vede ani zďaleka vyriešený*“.<sup>5</sup>

Hoci charakter autorských práv nemal jednoznačné riešenie, je tiež potrebné dodať, že to automaticky neznamenal, že by právna veda zaostávala za ostatkom Európy. Práve naopak, vedomosť o rôznych konkurujúcich si prístupoch je celkom zreteľná v dobovej literatúre.<sup>6</sup> Napríklad už spomenutý Altschul uvádza až pätnásť rôznych teoretických prístupov k vymedzeniu autorského práva,<sup>7</sup> vrátane najdôležitejších smerov – teórie duševného vlastníctva, nehmotných statkov, ako aj osobnostných práv. Okrem nich však v jeho diele badať aj menej tradičné prístupy. Za príklad možno uviesť tzv. teóriu odmeny, ktorá podľa neho nachádza svoje vyjadrenie v motívoch Ríšskej rady.<sup>8</sup> Tento teoretický prístup súhrnne klasifikuje autorské právo ako ochranu autorovho osobného výkonu, aby jeho duševná práca bola dostatočne ohodnotená.<sup>9</sup> Pod výkonom sa pritom nemá rozumieť to, čo bolo dosiahnuté a odpracované – teda samotné dielo, ale tvorivý proces vyúsťujúci do diela.<sup>10</sup> Koncept taktiež stojí na hypotéze, že štát je objednávatelom diela, ktoré objednáva u autora pre širokú verejnosť a zákon v tomto smere predstavuje akúsi zmluvu medzi štátom a autormi, prostredníctvom ktorej je garantované primerané odmenenie ich duševnej práce.<sup>11</sup> Myšlienky tejto teórie teda možno priradiť tak k majetkovým, ako aj osobnostným prístupom. Do akademického diskurzu priniesol Altschul aj vlastný teoretický model hodný osobitnej pozornosti z hľadiska jeho obsahu a konkrétnej argumentácie.

<sup>2</sup> Ku kritike týchto pojmov bližšie: STIEBER, Miroslav. Právnické názvosloví: Původský nebo původcovský? In *Právnik*, 1920, roč. 59, č. 6, s. 228-229.

<sup>3</sup> Erläuternde Bemerkungen zu der Regierungsvorlage (Nr. 142 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Herrenhauses, XI. Session), s. 22. [online]. Dostupné na internete: <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0011&page=2899&size=45>> [cit. 2022-11-01].

<sup>4</sup> Pre kontinentálnu Európu s najväčším vplyvom hlavne Francúzska a Nemecka – bližšie pozri BEITZ, Charles. The Moral Rights of Creators of Artistic and Literary Works. *Journal of Political Philosophy*. 2005, roč. 12, č. 3, s. 331.

<sup>5</sup> ALTSCHUL, Jakob – ALTSCHUL, Gottlieb Ferdinand. *Erläuterungen zum österreichischen Urheberrechtsgesetz vom 26. Dezember 1895. Mit einer neuen Theorie des Urheberrechts*. Wien: Manzsche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1904, s. 4.

<sup>6</sup> Príkladom môže byť rozsiahle spracovanie teoretických smerov, najmä nemeckých v troch častiach *Právnik*. Bližšie pozri KADLEC, Karel. Pojem a obsah práva autorského. In *Právnik*, 1891, roč. 30, s. 477-487, 513-521, 549-558.

<sup>7</sup> Napríklad monopolná teória, teória zhodnocovania, teória privilégií, teória donútenia, teória vylúčenia, teória absolútnych, čisto majetkových práv, teória súkromných práv osobitného druhu, deliktuálna teória, kvázi deliktuálna teória, či statusová teória.

<sup>8</sup> ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 10.

<sup>9</sup> Tamže.

<sup>10</sup> Tamže, s. 11.

<sup>11</sup> Tamže, s. 10.

Celkovo je možné konštatovať, že sa prikláňal vo svojich tézach skôr k osobnostným prístupom, keďže podľa jeho vlastných slov sa v dôsledku kladenia príliš veľkého dôrazu na majetkovú stránku veci zahatila správna cesta k cieľu vymedzenia týchto práv.<sup>12</sup>

Túto situáciu demonštruje napríklad na inštitúte manželstva, v rámci ktorého manželské majetkové právo nepochybne zohráva dôležitú úlohu, avšak to v žiadnom prípade neovplyvňuje samotnú podstatu manželstva.<sup>13</sup> Podobná situácia platí aj pre autorské práva, a tak aj keď majetkovoprávne otázky ponecháme bokom, autorské právo stále zostáva také isté.<sup>14</sup> Z hľadiska ich kategorizácie zastáva podobné stanovisko ako väčšinové prúdy a teda nepovažuje ho ani za vecné právo, ani záväzkové, ale absolútne osobné právo.<sup>15</sup>

Toto vymedzuje ako moc, ktorá sa nevzťahuje iba na obraz a predlohy v autorovej mysli, ale aj na vonkajšie podoby spoznatelné vo svete, ktoré tento predobraz komunikujú ostatným.<sup>16</sup> Interpretujúc tieto premisy tak možno dospieť k záveru, že Altschul predpokladal, že istú mieru ochrany by mali diela požívať aj po následnom zverejnení. Podľa tohto nového prístupu je teda autorským právom výhradné oprávnenie autora starostlivosť o svoje duševné dielo.<sup>17</sup>

Spomedzi jednotlivých modalít starostlivosti poukazuje Altschul na najdôležitejšie, medzi ktoré radí to, či, kedy, ako a kde svoje dielo zverejní; či to chce urobiť pod svojim skutočným menom, alebo anonymne či pseudonymne; či chce vykonať zmeny, vylepšenia, či chce dielo stiahnuť z verejnosti pokiaľ je to možné a nebránia tomu zmluvné dojednania a pod.<sup>18</sup> Práve medzi týmito možno vidieť veľkú väčšinu oprávnení zo súčasného pohľadu klasifikovaných ako osobnostných.

Z prostredia domácej vedy je nevyhnutné spomenúť hneď niekoľko mien a prístupov. K. Adámek vo svojom diele „*O právu autorském*“ kategorizuje autorské záujmy ako osobité (ako aj individuálne práva).<sup>19</sup> Takáto systematizácia mala zdôrazňovať ich zvláštny druh, odlišný od vlastníckeho práva, ako aj iných vecných práv, záväzkov, od práva rodinného aj dedičského.

Dôležitosť otázky pre domácu právnu vedu tiež dokazuje aj skutočnosť, že bola diskutovaná na vôbec prvom zjazde českých (neskôr československých) právnikov, uskutočnenom v roku 1904. V rámci neho bola rozoberaná v prvej sekcii civilného práva otázka právnej ochrany *ideálnych zájmov autora diela literárneho a umleckého v právu rakouském*. Na tomto mieste je nevyhnutné poznamenať, že tieto výstupy, okrem ich významu pre neskoršie legislatívne snahy možno považovať za najvýznamnejší kolektívny prejav k reforme autorského práva, pričom boli publikované tak v časopise Bernskej únie *Le Droit d'Auteur*<sup>20</sup> ako aj v zbierke vydanej kanceláriou Bernskej únie.<sup>21</sup>

Problematike osobnostných práv sa na prvom zjazde venovali svojimi príspevkami K. Kadlec, J. Pospíšil, K. Herrmann-Otavský, a už spomínaný K. Adámek.<sup>22</sup> Predmetom diskusií bola najmä aktuálnosť a vhodnosť úpravy rakúskeho zákona, ktorého viaceré časti aj vo vzťahu k osobnostným

<sup>12</sup> Tamže, s. 11.

<sup>13</sup> Tamže.

<sup>14</sup> Tamže.

<sup>15</sup> Tamže, s. 12.

<sup>16</sup> Tamže, s. 13.

<sup>17</sup> Tamže.

<sup>18</sup> Tamže.

<sup>19</sup> ADÁMEK. Karel Václav. *O právu autorském dle zákona ze dne 26. prosince 1895 č. 197 ř. z.* Brno: Matica Moravská, 1898, s. 18.

<sup>20</sup> Bureau De L'Union Internationale Pour La Protection Des Œuvres Littéraires Et Artistiques, *Le Droit d'auteur*. 1905, roč. 18, č. 5, s. 66-67.

<sup>21</sup> *Tableau des vœux émis par divers congrès et assemblées en vue du développement de la protection des œuvres littéraires et artistiques : deuxième série 1896-1907*. Berne: Bureau De L'Union Internationale Pour La Protection Des Œuvres Littéraires Et Artistiques, 1908, s. 45.

<sup>22</sup> Výsledky rokování sjezdu. In *Publikace prvního vědeckého sjezdu českých právníků konaného v Praze ve dnech 21., 22. a 23. května 1904*. Praha: Nákladem sjezdu, 1904, s. B-1.

právam boli podrobené kritike. Za osobitnú pozornosť stojí tiež používanie pojmu *ideálne záujmy*, ktorý spomínajú autori používajú vo viacerých zmysloch.

Ich prístupy môžeme vo všeobecnosti kategorizovať do dvoch ucelenejších skupín. Prvou z nich, ktorú možno charakterizovať ako uchopenie osobnostných práv v širšom zmysle, reprezentujú K. Kadlec a J. Pospíšil. Prvý z menovaných osobitne vyjadril kritiku k pojmu ideálnych záujmov autora, pričom sa skôr odkláňa od jeho podstaty – poukazuje napríklad na fakt, že autorovi nie vždy musí ísť o skutočné ideály, ale aj iné účely, čoho dôkazom sú diela pornografickej literatúry.<sup>23</sup> Preto v tomto smere odporúča skôr pojem nehmotných, či nemajetkových záujmov autora. Zaujímavosťou je, že vo vzťahu k dielu rozoznáva Kadlec nielen záujmy autora, ale aj verejnosti (spoločnosti). Tieto ďalej rozčleňuje medzi jednostranné a obojstranné. Obojstrannými, pri ktorých je cieľ autora, ako aj verejnosti v zhode, sa má na mysli citové povznesenie, poučenie, pobavenie alebo iné pôsobenie na kultúrnu stránku.

Na druhej strane stoja jednostranné nehmotné záujmy autora, na ktorých síce verejnosť má aspoň nepriamy záujem, avšak týkajú sa výlučne osoby autora.<sup>24</sup> Konkrétne prejavy týchto záujmov možno badať v praktických príkladoch – či už hudobnej skladby a jej presnej interpretácie, s ktorou súvisí umelecká povest a jej založenie či uchovanie, ale napríklad aj kvalitné prevedenie divadelného predstavenia, taktiež úzko súvisiace s umeleckou povestou autora.<sup>25</sup> Práve táto kategória má najbližšie k osobnostným právam autora, nakoľko medzi nich zaraďuje literárnu a umeleckú česť autora, jeho meno a taktiež aj slávu.<sup>26</sup> V každom prípade však tvrdil, že hoci tieto záujmy má autor po celý život, do momentu kým dielo nie je zverejnené sú omnoho intenzívnejšie.<sup>27</sup>

Na rozdiel od Kadleca, J. Pospíšil preberá termín ideálnych záujmov bez širšej kritiky, a stavia ich do kontrastu s majetkovými právami. Aj pri tomto prístupe je značne citeľný zahraničný vplyv, osobitne J. Kohlera, ktorého Pospíšil aj priamo cituje, pričom v jeho ponímaní sú ideálnymi právami tie, ktoré nesúvisia s hmotným zužitkovaním diela.<sup>28</sup> Podľa Pospíšila teda tvoria ekvivalent k individuálnym právam v Kohlerovej teórii.<sup>29</sup> K tomuto tvrdeniu je však potrebné pristúpiť aj kriticky, nakoľko, ako bude objasnené, model rakúskeho zákona bol celkom zjavne postavený na jednotnosti autorského práva, preto sa môže javiť priklonenie ku Kohlerovej teórii ako zmätočné, keďže tá je postavená na myšlienke dualizmu.<sup>30</sup>

Druhú skupinu náhľadov na osobnostné práva, ktoré sa dajú vo všeobecnosti vymedziť ako užšie koncepcie, reprezentuje najmä K. Herrmann-Otavský.<sup>31</sup> Ten tvrdí, že psychologicky najbližší záujem autora sa prelína s vnútorným účelom diela pôsobiť na ľudského ducha a cit.<sup>32</sup> Okrem internej

<sup>23</sup> KADLEC, Karel. O právní ochraně ideálních zájmů díla literárního a uměleckého v právu rakouském. In *Publikace prvního vědeckého sjezdu českých právníků konaného v Praze ve dnech 21., 22. a 23. května 1904*. Praha: Nákladem sjezdu, 1904, P-1, s. 3.

<sup>24</sup> Tamže, s. 3.

<sup>25</sup> Tamže, s. 13.

<sup>26</sup> Tamže, s. 3.

<sup>27</sup> Tamže, s. 6.

<sup>28</sup> POSPÍŠIL, Jaroslav. O právní ochraně ideálních zájmů autora díla literárního a uměleckého v právu rakouském. In *Publikace prvního vědeckého sjezdu českých právníků konaného v Praze ve dnech 21., 22. a 23. května 1904*. Praha: Nákladem sjezdu, 1904, P-2, s. 3.

<sup>29</sup> Tamže. Ku Kohlerovej teórii pozri tiež KOHLER, Josef. *Das Autorrecht, eine zivilistische Abhandlung, Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom Eigentum, vom Miteigentum, vom Rechtsgeschäft und vom Individualität*. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1880, s. 2-3.

<sup>30</sup> KOHLER, ref. 29, s. 2-3.

<sup>31</sup> Prvý rektor Karlovej Univerzity v Československej republike. Spolupodieľal sa na viacerých významných legislatívnych zmenách. Zároveň bol ad-hoc sudcom Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti v Haagu. Bližšie k životu a dielu: Prof. Dr. Herrmann-Otavský šedesátnikom. In *Všehrd*, 1926, roč. 7, č. 8, s. 247-248.

<sup>32</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. O právní ochraně ideálních zájmů autora díla literárního a uměleckého v právu rakouském. In *Publikace prvního vědeckého sjezdu českých právníků konaného v Praze ve dnech 21., 22. a 23. května 1904*. Praha: Nákladem sjezdu, 1904, P-3, s. 1.



sféry taktiež môže autorova snaha smerovať k externým účelom, ktoré okrem majetkových, môžu mať aj nemajetkový charakter, napr. v podobe uznania jeho autorstva reprezentovaného literárnou, či umeleckou čťou.<sup>33</sup> Tieto záujmy nazýva Herrmann-Otavský ako individuálne a vo všetkých prípadoch, rovnako ako majetkové záujmy ich možno považovať za rýdzo sebecké v tom zmysle, že sa týkajú len autora samého. Naopak, za ideálne záujmy považuje tie, ktoré sa týkajú neosobného, altruistického, inak povedané ideálneho účelu diela, ktorý tkvie vo vzdelaní, zušľachtení a povznesení ducha – čo je v zhode aj s poslaním autora: prispieť ku kultúrnemu a mravnému pokroku.<sup>34</sup> Obe skupiny však zasadzuje do rámca spoločného, vyššie nadradeného pojmu nemajetkových (nehmotných, imateriálnych) práv.<sup>35</sup>

Pri bližšom skúmaní sa môže vynoriť otázka, či má takéto špecifické delenie hlbší, iný než teoretický význam preukazujúci akademické kvality toho-ktorého právnik. Je nesporné, že v názoroch všetkých menovaných môžeme badať jednotu v tom, že osobnostné práva autorov subsumujú pod kategóriu nemajetkových, nehmotných práv. Rovnako sa tiež vo svojich príspevkoch zameriavajú na konkrétne prejavy osobnostných práv v rakúskom autorskom zákone z roku 1895. Avšak je na mieste pochybovať, či práve takéto oddelenie záujmov identifikovaných ako „egoistických“ na jednej strane, a záujmov ideálnych je aj prakticky realizovateľné. Z praktického pohľadu možno čiastočne súhlasiť s Herrmannom-Otavským, že v prípade ak chce autor určitým spôsobom pôsobiť na publikum, či verejnosť, chce ju vzdeláť, zušľachtiť, či povzniesť ducha, je nevyhnutné aby boli chránené jeho práva: určiť kedy je dielo zrelé naplniť takýto účel a súčasne byť verejné, alebo aby bolo verejnosti dostupné iba v zamýšľanej forme bez zmien. Na druhej strane je ťažko stanoviť hranicu iba takýmto spôsobom, pretože rovnako tak môže právo zverejniť dielo, právo na jeho integritu, ale taktiež aj právo byť označený za autora úzko súvisieť práve s umeleckou čťou autora – a teda jeho „egoistickými“ záujmami. Vzhľadom na to sa javí správnejším skôr zastrešujúci pojem nehmotných alebo nemateriálnych záujmov.

V súvislosti s týmto problémom sa tiež možno pýtať, prečo v československej doktríne prevažoval termín *ideálne záujmy*. Odpoveď na túto otázku je možné poskytnúť iba s istou dávkou pravdepodobnosti. Tak, ako už bolo spomenuté, tunajší právnici mali relatívne ucelený prehľad o zahraničnej spisbe. Aj z neskoršieho diela Herrmanna-Otavského sa dozvedáme o nie malej báze poznania zahraničnej doktríny. Ako jeden z mnohých príkladov sa dá uviesť jeho príspevok publikovaný k životnému jubileu Franza Kleina, v ktorom sa zaoberal francúzskym konceptom *droit moral*, ktorý uznáva za dôležitý problém moderného autorského práva v oblasti ochrany nemateriálnych záujmov.<sup>36</sup> Osobitne v rámci argumentácie spomína J. Andersa, ktorý mal zásadný vplyv aj na výslednú podobu autorského zákona z roku 1895.<sup>37</sup> To isté dielo bolo pritom citované už Kadlecom v roku 1891<sup>38</sup> a v roku 1892 v spise „*Provozovací právo k dílům dramatickým a hudebním*“. Voľba tejto témy nebola náhodnou, pretože toho času zastával funkciu tajomníka Národného

<sup>33</sup> Tamže.

<sup>34</sup> Tamže.

<sup>35</sup> Tamže. Rovnako aj HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. O přípustnosti a mezích exekuce autorsko-právní. In *Sborník věd právních a státních*. 1910, roč. 10, č. 2-4, s. 380; HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. Zur Frage des „droit moral“ im literarischen und künstlerischen Urheberrechte. In *Festschrift für Franz Klein zum seinem 60. Geburtstage*, Wien: Manzische k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1914, s. 401.

<sup>36</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. Zur Frage des „droit moral“ im literarischen und künstlerischen Urheberrechte. In *Festschrift für Franz Klein zum seinem 60. Geburtstage*, Wien: Manzische k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1914, s. 399.

<sup>37</sup> Tamže, s. 401. V kontraste s týmto tvrdením, je ale zaujímavým pozorovanie, že prípravné materiály k zákonu pojem ideálnych záujmov nevyužívajú. Namiesto toho sa môžeme stretnúť s pojmom „*persönliche Interessen*“. K tomu bližšie ref. 66.

<sup>38</sup> KADLEC, ref. 6, s. 552.

divadla.<sup>39</sup> Kadlec sa vo svojom diele opieral najmä o francúzsku a nemeckú literatúru, vzhľadom na fakt, že v českej literatúre k tejto téme absentovali zmienky.<sup>40</sup>

Gro myšlienok Kadleca sa dotýka uverejnenia diela, pričom tvrdí, že v okamihu, kedy dielo vyjde tlačou, alebo je vo všeobecnosti mechanicky rozmnožené, stáva sa majetkom „všetkých tried obyvateľstva“, a teda všade, nielen vo veľkomestských palácoch, ale aj v odľahlých dedinách plní svoje kultúrne poslanie. Z hľadiska koncepcie, už v tomto diele sleduje dva záujmy týkajúce sa autora, jedným z nich tzv. ideálne, duševné záujmy, medzi ktoré spadá literárna a umelecká povest.<sup>41</sup>

Práve pri sonde do Andersovho diela z roku 1881 sa môžeme stretnúť s pojmom ideálnych záujmov na viacerých miestach. Za prvé, tvrdí, že výtvary ľudského ducha nie sú len nosičmi majetkovej hodnoty; skôr musia, v súlade so svojou povahou, byť pokladané a oceňované za reprezentáciu ideálnych hodnôt. Táto ideálna vlastnosť, korešponduje s tým záujmom autora, ktorý nazývame duchovným, ideálnym alebo, pretože to je priamo spojené s osobou autora, aj osobným autorským záujmom.<sup>42</sup> Za druhé, duševnou kvalitou vedy a umenia a ich ideálnym poslaním, ako aj intímny prepojením duševnej tvorby a jej autora je ideálny, osobný záujem autora daný sám osebe.<sup>43</sup> Z týchto základných východísk je pozorovateľná podobnosť, ako aj časová a geografická súvislosť medzi jednotlivými prístupmi.

Prínosom k pochopeniu uvedených koncepcii v československej doktríne sú tiež cudzojazyčné články a iné materiály Herrmanna-Otavského, predovšetkým v nemčine a francúzštine. Zo spomínaného článku venovaného Kleinovi písanom v nemčine, možno identifikovať jeho závery, že v zásade stotožňuje pojem *droit moral* s kategóriou nemajetkových práv, ako zastrešujúceho pojmu,<sup>44</sup> ktorý považoval za vecne širší ako nemecký pojem „*Persönlichkeitsrecht*“ alebo „*Individualrecht*“. Za tieto v súlade s vyššie uvedenými závermi považoval čisto osobné záujmy.<sup>45</sup> Na druhej strane, zaviedol pojem „*Idealinteressen*“. V takejto podobe ho v zahraničnej spisbe takmer vôbec nenachádzame, pričom jediná zmienka bez akéhokoľvek kontextu sa nachádza v Altschulovom komentári.<sup>46</sup> Inú, avšak už odlišnú zmienku môžeme nájsť v Gierkeho diele v súvislosti s definíciou nehmotných predmetov, za ktoré považuje „*ideálne obmedzené výňatky vonkajšieho sveta súce zákonnej úpravy*“.<sup>47</sup> Chaos v jednotnom používaní termínov je ale viditeľný vo francúzskych textoch, kde napríklad závery z prvého zjazdu českých právnikov nesú názov „*La quatrième résolution concernant la protection des intérêts moraux de l'auteur d'une oeuvre de littérature et d'art d'après le droit autrichien*“, a teda už samotný názov spomína „*droit moral*“ – širšiu kategóriu v porovnaní s ideálnymi záujmami.<sup>48</sup> Samotný text už potom spomína aj termín „*intérêts d'ordre idéal de l'auteur*“, avšak v rámci rozvedenia jednotlivých záverov týkajúcich sa ideálnych záujmov hovorí o „*intérêts moraux*“<sup>49</sup> teda celkom zjavne spôsobuje rozpory v načrtnutom systéme, keďže z uvedeného nie je zřejmý rozsah používaných pojmov.

<sup>39</sup> KADLEC, Karel. Provozovací právo k dílům dramatickým a hudebním. In *Rozprawy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze*. 1892, roč. 1, č. 4, s. 587.

<sup>40</sup> Tamže.

<sup>41</sup> Tamže, s. 593.

<sup>42</sup> ANDERS, Josef. *Beiträge zur Lehre vom literarischen und artistischen Urheberrechte. Eine civilistische Studie mit besonderer Beziehung auf das deutsche und österreichische Recht*. Innsbruck: Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1881, s. 11.

<sup>43</sup> Tamže, s. 13-14.

<sup>44</sup> Opäť tiež spomína, ako bolo uvedené už vyššie, delenie na čisto osobné (*rein persönlicher*) a ideálne záujmy v užšom zmysle (*Idealinteressen im engeren Sinne*), pričom ich podstata a objasnenie stále zostáva nemenné v porovnaní so skoršími dielami.

<sup>45</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, ref. 36, s. 401.

<sup>46</sup> ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 73.

<sup>47</sup> GIERKE, Otto. *Deutsches Privatrecht: Allgemeiner Teil und Personenrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1893, s. 270.

<sup>48</sup> *Le Droit d'auteur*, ref. 20, s. 66-67.

<sup>49</sup> Tamže.

## KEÚČOVÉ CIELE A ZDROJE INŠPIRÁCIE ZÁKONA Z 26. DECEMBRA 1895

Celkový kontext podstatný pre pochopenie systematiky a vedúcich myšlienok rakúskeho zákona z roku 1895 nám poskytuje viacero dodatkov k stenografickým protokolom obsahujúcich najmä správu k vládnej osnove zákona, správu spojenej právnej a politickej komisie Ríšskej rady, či správa osobitného výboru Poslaneckej snemovne.

Prvý návrh zákona bol predstavený 12. júla 1892.<sup>50</sup> Prípravné materiály publikované v jeho súvislosti celkom zjavne reflektujú vývoj v ochrane autorských práv, pričom osobitnú pozornosť venujú iným európskym jurisdikciám, v rámci ktorých už právna úprava zaznamenala posun, minimálne v podobe jednotných kodifikácií tohto odvetvia.<sup>51</sup> Motívy rovnako vysvetľujú, že aj vo vedeckých kruhoch a spisbe tieto témy požívajú istú úroveň pozornosti a v porovnaní s predošlým vývojom aj na tomto poli cítiť značný posun, nakoľko dovtedy bol okruh týchto problémov vedecky skúmaný iba sporadicky a neúplne.<sup>52</sup>

Náčrt zahraničnej úpravy, alebo prinajmenšom jej spomenutie nebolo samoučelné, keďže jedným z cieľov zákona bolo nepochybne priblížiť rakúsku úpravu cudzím zákonom, pokiaľ možno čo najskôr.<sup>53</sup> Taktiež si motív všimol posun smerom k unifikácii autorského práva, napríklad aj v podobe Bernského dohovoru o ochrane literárnych a umeleckých diel (Bernský dohovor).<sup>54</sup> Osobitne menované ako vzory úpravy boli nemecký zákon<sup>55</sup> a vyššie spomínaný uhorský zákonný článok držiaci sa v kľúčových myšlienkach nemeckého vzoru. Aj preto bolo odporúčané prijať každý princíp, na ktorom boli postavené tieto predpisy, vzhľadom na uľahčenie medzinárodného styku a obchodu.<sup>56</sup>

Motív ďalej významným spôsobom kritizuje predošlú právnu úpravu, v podobe cisárskeho patentu, ktorá už nestíhala reagovať na vývoj týkajúci sa nielen literárneho umenia, ale aj iných oblastí, špecificky však v oblasti duplikácie a reprodukcie diel, s ktorými sa v čase prijatia patentu nepočítalo.<sup>57</sup> Neprekvapujúco sa v rámci patentu operovalo s pojmom vlastníctva a náznaky teórie duševného vlastníctva možno badať vo viacerých jeho ustanoveniach.<sup>58</sup> Napriek tomu sa od tohoto konceptu návrh odkláňal a majúci na zreteli jednotlivé kontroverzie spojené s vymedzením konceptu autorských práv v právnej vede, sa od explicitnej legálnej definície pojmu, ako bolo uvedené vyššie, dištancuje.<sup>59</sup>

Hoci návrh nezavádzal žiadnu špecifickú definíciu, celkom explicitne sa prikláňal k modelu jednoty autorských práv<sup>60</sup> a ich vymedzenie profiloval cez výpočet oprávnení, medzi ktorými na prvé miesto zasadil právo dielo zverejniť. Tým sa mal zdôrazniť fakt, že autorské právo nemá výlučne majetkový charakter, ale smeruje aj k ochrane osobnosti autora.<sup>61</sup>

V podobnom duchu nadväzovala aj správa spojenej právnej a politickej komisie Panskej snemovne, ktorá už uvedené stanoviská rozšírila o dôrazné odmietnutie teórie duševného

<sup>50</sup> ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 4.

<sup>51</sup> Erläuternde Bemerkungen zu der Regierungsvorlage, ref. 3, s. 19.

<sup>52</sup> Tamže.

<sup>53</sup> Tamže.

<sup>54</sup> Tamže.

<sup>55</sup> Gesetz betreffend das Urheberrecht an Schriftwerken, Abbildungen, musikalischen Kompositionen und dramatischen Werken vom 11. Juni 1870.

<sup>56</sup> Erläuternde Bemerkungen zu der Regierungsvorlage, ref. 3, s. 19.

<sup>57</sup> Tamže.

<sup>58</sup> Tamže, s. 21; Pozri tiež KADLEC, ref. 23, s. 1.

<sup>59</sup> Pozri bližšie časť *Vymedzenie autorského práva a terminológia v právnej vede* vyššie.

<sup>60</sup> Erläuternde Bemerkungen zu der Regierungsvorlage, ref. 3, s. 21.

<sup>61</sup> Tamže, s. 22.

vlastníctva.<sup>62</sup> Charakter tohto práva teda podľa návrhu nemohol spočívať v analogickom uchopení vlastníctva, ale naopak skôr v jeho povahe ako osobnostného práva autora, ktoré ho ako neodňateľný záujem autora stavia do protikladu k odvodeným právam ako sú napr. vydavateľské práva, reprodukčné práva, či práva na verejné uvedenie diela.<sup>63</sup>

Avšak, v náhlade na charakter autorských práv správa komisie posunula hranice ešte ďalej, pričom tvrdila, že ide „v prvej a poslednej rade o právnu ochranu nanajvýš osobnostných výkonov pôvodcu. Táto ochrana je oprávnená len vtedy, len tam, a len dovtedy, kým sa javí nevyhnutnou pre zabezpečenie zaslúženého ohodnotenia duševnej práce.“<sup>64</sup>

Tieto špecifické znaky práva komisia demonštruje na niektorých vybraných aspektoch, napr. vylúčenia diel z exekúcie, práva na anonymitu, pseudonymitu a celkovú neprevoditeľnosť týchto práv.<sup>65</sup> Jednotnosť nielen autorského práva, ale aj spoločný prístup dokazuje aj správa osobitného výboru poslaneckej snemovne, ktorá sa takmer identicky pridŕžiava načrtnutých téz.<sup>66</sup>

## ZÁKON Z ROKU 1895 A OCHRANA OSOBNOSTNÝCH PRÁV

Ako už bolo naznačené, rakúsky zákon úmyselne nevymedzoval charakter autorských práv a preto rovnako ani neobsahuje bližší výpočet osobnostných práv, ich systematické zaradenie na jednom mieste tak, ako k tomu pristupuje súčasná práva úprava.<sup>67</sup> Ich identifikácia je z toho dôvodu nevyhnutne spätá s interpretáciou konkrétnych ustanovení predpisu.

Jedným z týchto ustanovení je výpočet čiastkových výhradných oprávnení autora v § 23 pod rubrikou nazvanou obsah práva.<sup>68</sup> V rámci tohto ustanovenia zákon na prvom mieste vymedzoval právo dielo zverejniť, ktoré súvisí s ochranou individuálnych záujmov azda v najužšom zmysle. Pod zverejnením sa rozumelo akékoľvek prvé uvedenie diela verejnosti, ktoré by malo byť skúmané od prípadu k prípadu.<sup>69</sup> Prvé miesto práva na uverejnenie diela medzi ostatnými oprávneniami ďalej v zákone podčiarkujú aj ustanovenia týkajúce sa hudobných diel (§ 31), diel výtvarného umenia (§ 37) a fotografických diel (§ 40). Otázka kedy sa dielo stáva verejným a teda aj hranica medzi momentom kedy je dielo verejné, alebo ešte súkromné, je relatívne tenká a bola kontroverznou aj v doktríne samotnej. Jedným zo zástancov podporujúcich užší výklad zverejnenia bol H. Schuster, ktorý odvodzoval verejnosť diela od možnosti oboznámiť sa podľa vlastného uváženia s dielom. Inými

<sup>62</sup> Bericht der vereinigten juridischen und politischen Kommission des Herrenhauses (Nr. 271 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Herrenhauses, XI. Session), s. 3. [online]. Dostupné na internete: <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0011&page=3773&size=45>> [cit. 2022-11-01].

<sup>63</sup> Tamže, s. 4.

<sup>64</sup> Tamže.

<sup>65</sup> Tamže, s. 5.

<sup>66</sup> Bericht des Urheber-Ausschusses des Abgeordnetenhauses über die Beschlüsse des Herrenhauses, betreffend den Entwurf eines Gesetzes über das Urheberrecht an Werken der Literatur, Kunst und Photographie, Nr. 836 der Beilagen (Nr. 1327 der Beilagen zu den stenographische Protokollen des Abgeordnetenhauses, XI. Session), s. 3. [online]. Dostupné na internete: <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0011&page=52332&size=45>> [cit. 2022-11-01].

<sup>67</sup> Pre porovnanie napr. § 18 slovenského autorského zákona (zákon č. 185/2015 Z.z. Autorský zákon); § 11 českého autorského zákona (zákon č. 121/2000 Sb. Autorský zákon); §§ 12–14 nemeckého autorského zákona (Urheberrechtsgesetz vom 9. September 1965 (BGBl. I S. 1273); §§ 19–21 rakúskeho autorského zákona (Bundesgesetz über das Urheberrecht an Werken der Literatur und der Kunst und über verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz), BGBl. Nr. 111/1936); články L121-1– L121-9 francúzskeho autorského zákona (Loi no ° 92-597 du 1er juillet 1992 relative au code de la propriété intellectuelle); štvrtá kapitola prvej časti autorského zákona Spojeného kráľovstva (Copyright, Designs and Patent Act 1988).

<sup>68</sup> Zo znenia § 23: „Autorské právo k literárnym dielam zahŕňa výhradné právo dielo zverejniť, rozmnožovať, odbývať a prekladať.“

<sup>69</sup> POSPÍŠIL, Jaroslav. Výklad zákona o právu autorském ze dne 26 prosince 1895 č. 197 ř.z. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1905, s. 123-124.

slovami diela, ktoré boli prezentované v uzavretom združení, pred osobitne pozvanými hosťami bez ohľadu na ich počet (dôležitý bol teda ich výber autorom), boli považované za stále neverejné a tým pádom sa pri nich nevyčerpávalo ani právo na zverejnenie.<sup>70</sup> Správnejším sa zdá náhľad Pospíšilov, podľa ktorého by sa mala verejnosť diela posudzovať v každom prípade individuálne, najmä však extenzívne s ohľadom na potenciálne riziko hroziace autorovi v prípade ďalšieho neoprávneného šírenia diela.<sup>71</sup>

Obsah tohto ustanovenia je napokon reflektovaný aj v § 24, ktorý považuje za zásah do autorského práva zverejnenie diela doposiaľ neuverejneného.<sup>72</sup> Obdobne zákon počítal aj s ochranou pred vydaním výťahu alebo spracovania cudzieho diela, alebo jeho časti, pričom by samé nemalo vlastnosti pôvodného diela. Napokon, zákon tiež chránil pred novou tlačou diela či už autora, alebo nakladateľa v rozpore s nakladateľskou zmluvou, či vyhotoveniu väčšieho počtu exemplárov nakladateľom, než mu bolo dovolené. Môžeme tak vidieť, že zákon čiastočne, hoci nie dokonalo, upravoval aj právo na integritu diela, avšak v porovnaní so zahraničným rozpracovaním nezachádzal napríklad tak ďaleko, aby chránil aj proti zmenám v obsahu diela.<sup>73</sup>

Vo vzťahu k autorovmu právu byť označený za autora nachádzame v zákone z roku 1895 niekoľko ustanovení týkajúcich sa aj tejto otázky. V prvom rade prostredníctvom § 10, ktorý ustanovoval prezumpciu autorstva osoby, ktorej meno pri vydaní bolo uvedené ako meno autora.<sup>74</sup> Jedným dychom je však potrebné dodať, že takáto právna úprava bola výrazne neflexibilná, keďže jednak určito vymedzovala miesta, kde malo byť meno uvedené a zároveň udanie mena na týchto miestach (a nie iných) bolo povinnosťou pre nastúpenie ochrany.

Nepriamo s autorovou povestou a menom súvisí aj otázka samotného názvu diela, pričom parazitovaniu na dobrej povesti diela a teda aj autora mal zabráňovať § 22 autorského zákona.<sup>75</sup> Podobným spôsobom boli chránené diela aj ustanovením § 25 ods. 2, v zmysle ktorého pri prevzatí už vydaných diel do väčšieho celku (napr. do zbierok), muselo byť uvedené buď meno autora, alebo prameň.

V konečnom dôsledku bolo právo na uvedenie mena chránené aj v trestnoprávnej rovine § 53 autorského zákona, ktorý trestal úmyselné prisvojenie si cudzieho diela a naopak vydávanie cudzieho diela za dielo konkrétneho autora, teda v oboch rovinách – tak pozitívnej, ako aj negatívnej. Pri tomto ustanovení je dôležité podotknúť, že ochrana práva na označenie autora bola koncipovaná tak

<sup>70</sup> SCHUSTER, Heinrich Maria. *Grundriß des Urheberrechts*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1899, s. 34.

<sup>71</sup> ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 96; POSPÍŠIL, ref. 69, s. 124.

<sup>72</sup> Zo znenia § 24: „Za zásah do autorských práv (pretlač) treba považovať najmä: 1. zverejnenie diela, ktoré ešte nebolo vydané; 2. zverejnenie zbierky listov bez súhlasu autora listov alebo jeho dedičov; 3. zverejnenie výťahu alebo úpravy, ktorá iba reprodukuje dielo tretej strany alebo jeho súčasti bez toho, aby malo kvalitu pôvodného diela; 4. dotlač diel, ktoré autor alebo vydavateľ zabezpečí v rozpore s vydavateľskou zmluvou; 5. vyhotovenie väčšieho počtu kópií diela vydavateľom, ako mu bolo dovolené“; Kriticky vnímaný bol najmä spôsob formulácie „nevýdané“ a „pretlač“ – najmä z dôvodu možného rozšírenia diela bez tlače či akéhokoľvek mechanického rozmnožovania. Pozri bližšie ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 101.

<sup>73</sup> K tomu porovnaj napr. Gierkeho názor, podľa ktorého môže autor určiť tiež spôsob, akým sa ma zverejniť, a zároveň aj osoba, ktorá je oprávnená zverejniť dielo, sa dopustí porušenia tohto práva, ak zverejní dielo inde a iným spôsobom, ako ho zamýšľal autor. To nastáva predovšetkým v prípadoch, ak ho rozmnožuje nad rámec toho, čo mu bolo stanovené, ale taktiež aj ak ho zverejní pod iným názvom, či s vynechaním, vložením, alebo zmenou jej obsahu. GIERKE, ref. 47, s. 792.

<sup>74</sup> Zo znenia § 10: „Za autora vydaného diela, pokiaľ nie je dokázaný opak, sa považuje ten, ktorého pravé meno bolo pri vydaní udané ako meno autora. Pokiaľ vyšlo dielo rozširovaním rozmnoženín, alebo napodobenín, má byť meno uvedené na titulnom liste, pod venovaním, alebo predhovorom, alebo na konci diela a pri dielach, ktoré sú tvorené príspevkami niekoľkých spolupracovníkov, na začiatku alebo konci každého príspevku.“

<sup>75</sup> Zo znenia § 22: „Ak bez potreby vo veci samej dá sa niektorému dielu označenie, najmä titul, alebo výzor diela skôr vydaného, a ak je okolnosť táto spôsobilou klamať obecenstvo o totožnosti diel, teda autor diela skôr vydaného má nárok na náhradu škody. To isté platí, ak označenie alebo výzor diela skôr vydaného bol opätovaný s takými malými alebo nezreteľnými zmenami, že obecenstvo môže spoznať tento rozdiel pri osobitnej pozornosti.“

extenzívne, že v konkrétnych prípadoch sa neskúmal ani zásah do autorských práv, a teda ochrane podliehali aj voľné diela.<sup>76</sup>

Iným špecifickým prejavom ochrany osobnostných práv bolo ustanovenie § 14 limitujúce výkon rozhodnutia vo vzťahu k doposiaľ neuverejneným dielam.<sup>77</sup>

Ako už naznačovali rozoberané prípravné materiály k zákonu,<sup>78</sup> toto ustanovenie chráni najmä individuálne, osobné záujmy autora<sup>79</sup> – v tomto prípade právo na prvé zverejnenie diela, čo demonštruje samotná konštrukcia textu. Postihnúť v tomto prípade nebolo možné ani rukopis diela ako taký.<sup>80</sup> Zákon v tomto smere pripúšťal exekúciu na už existujúce, vyhotovené a uverejnené diela (v konkrétnych prípadoch aj nevydaného diela), prípadne už dokončené diela vyhotovené za účelom ďalšieho predaja (spravidla diela výtvarného umenia).<sup>81</sup>

Individuálna stránka autorského práva bola okrem už uvedených prípadov taktiež rozvedená aj obmedzením možnosťou dispozície s podstatou práv, pri ktorej je ju možné či už zmluvne alebo odkazom prenechať iným osobám (spravidla nakladateľskou zmluvou).<sup>82</sup> Inými slovami, disponovať bolo možné iba s majetkovými právami. V porovnaní v prevodom, zákon počítal s prechodom celého balíku práv (teda aj nemajetkových záujmov) v zmysle § 15, podľa ktorého subjektom na ktorý prechádzali tieto práva boli výlučne dedičia autora.<sup>83</sup>

Ako je viditeľné, text zákonnej úpravy v hrubých rysoch a explicitne na niektorých miestach počítal s ochranou osobnostných práv, napriek tomu je nutné zdôrazniť, že proklamácie zákonodarcu ohľadom úrovne ochrany nie celkom zodpovedali úrovni ochrany poskytnutej znením zákona, čo reflektujú aj jeho niektoré konkrétne ustanovenia.

Nadviazať možno v prvom rade na možnosť prevodu autorského práva, čo bol jedným z kritizovaných aspektov na prvom zjazde českých právnikov. Z pohľadu zabezpečenia adekvátnej úrovne ochrany osobnostných práv bolo kriticky vnímané obmedzenie ochrany osobnostných práv iba na autora a jeho dedičov. Jednak, dedičia nemuseli mať vždy podobné záujmy ako autor,<sup>84</sup> rovnako tiež nemuseli byť intelektuálne a umelecky kvalifikovaní na zachovanie najlepšieho záujmu autora.<sup>85</sup> Taktiež problém mohol nastať v prípade smrti bez dedičov, resp. smrti dedičov pred uplynutím ochrannej lehoty, v rámci ktorej by tieto práva nemohol vykonávať nikto.<sup>86</sup> Zdarným riešením sa teda zdalo rozšíriť oprávnené subjekty aj o singulárneho sukcesora (napr. odkazovníka) z blízkeho kruhu autora, ktorý by mohol kvalifikovanejšie hájiť záujmy autora.<sup>87</sup>

Taktiež, osobnostné práva autora zásadným spôsobom obmedzoval § 19, ktorý upravoval pomer autora k vlastníkovi hmotného substrátu diela, teda pomer dvoch absolútnych práv. Text ustanovenia odzrkadľoval absolútnu povahu vlastníckeho práva, pričom umožňoval vlastníkovi

<sup>76</sup> Kadlec toto ustanovenie považoval za jedno z najpokrokovejších ustanovení vôbec, pozri bližšie: KADLEC, ref. 23, s. 12.

<sup>77</sup> Zo znenia § 14: „Autorské právo, pokiaľ prislúcha autorovi alebo jeho dedičom, nemôže byť dotknuté exekučnými ani zaistovacími prostriedkami. Na druhej strane, sú takéto opatrenia prípustné aj voči autorovi a jeho dedičom v súvislosti s existujúcimi rozmnoženinami a napodobeninami už zverejneného diela, s dielami výtvarného umenia na predaj zhotovenými, a so všetkými majetkovými nárokmi získanými na základe autorských práv.“

<sup>78</sup> Pozri ref. 65 a text k nej prislúchajúci.

<sup>79</sup> Ako tvrdí Altschul, zákon týmto uznáva, že autorské právo nie je majetkovým právom. ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 70.

<sup>80</sup> POSPÍŠIL, ref. 69, s. 89.

<sup>81</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. O přípustnosti a mezích exekuce autorsko-právní. In *Sborník věd právnických a státních*. 1910, roč. 10, č. 2-4, s. 398-399.

<sup>82</sup> Jadro úpravy nakladateľskej zmluvy bolo obsiahnuté v ustanoveniach § 1172 a § 1173 ABGB.

<sup>83</sup> Zo znenia § 15: „Autorské práva prechádzajú na dedičov. Právo odúmrti sa na nich nevzťahuje.“

<sup>84</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, ref. 32, s. 32.

<sup>85</sup> POSPÍŠIL, ref. 28, s. 4-6.

<sup>86</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, ref. 32, s. 32.

<sup>87</sup> Herrmann-Otavský dokonca interpretoval dané ustanovenie spôsobom, ktorý takýto postup umožňoval. Bližšie pozri tamže, s. 12.

odoprieť akékoľvek sprístupnenie (vydanie) diela za účelom výkonu autorských práv. Tým pádom ani autor samotný nebol oprávnený k výkonu svojich práv.<sup>88</sup> Z teoretických konštrukcií a modelov ktoré boli rozobraté vyššie tak mohlo byť dotknutých hneď niekoľko záujmov autora – najmä právo na zverejnenie diela, ako aj vykonanie prípadných zmien na diele.<sup>89</sup> Je celkom zrejmé, že napríklad vykonanie zmien na diele výtvarného umenia, ktorého vlastník by ho mohol mať umiestnené v priestoroch svojej domácnosti by spôsobovalo hneď niekoľko zásahov do práv vlastníka – či už vo vzťahu k dielu, ale samozrejme aj k pokojnému užívaniu vlastníctva iných predmetov, napr. nehnuteľnosti. Na druhej strane takýto spôsob ochrany inštitútu vlastníctva do veľkej miery zasahuje aj do iných ako vymenovaných práv autora, najmä však môže celkom znemožniť realizáciu práva na zverejnenie diela. Príkladom môže byť situácia v rámci ktorej autor prevedie vlastnícke právo k rukopisu, ktorý však nebol zverejnený. Z predošlého výkladu je zrejmé, že aj keby mal autor záujem na jeho zverejnení a teda realizácii jeho základného oprávnenia, proti vôli vlastníka by tak urobiť nemohol. Samozrejme, tento problém by prakticky mohol vzniknúť iba v prípade, ak by autor nedisponoval iným rukopisom toho istého diela. V takom prípade by nemal za účelom realizácie tohto oprávnenia ani možnosť akokoľvek odkopírovať, ofotografovať alebo inak zachytiť obsah rukopisu.<sup>90</sup>

Podobne nešťastnú situáciu spôsobovalo aj znenie § 13, ktoré sa osobitne vzťahovalo na diela výtvarného umenia alebo fotografické diela vyhotovované na konkrétnu objednávku.<sup>91</sup> Spravidla tak išlo o rôzne portréty, obrazy či sochy pre konkrétnych objednávateľov. Dôležitým prvkom v takomto vzťahu s ktorým počítalo predmetné ustanovenie bola odplacnosť. Vo všetkých takýchto prípadoch podľa znenia zákona prislúchali autorské práva objednávateľovi (zákazníkovi). Ako uvádza Altschul, táto otázka súvisí s toho času rozvíjajúcou sa diskusiou ohľadom práva na vlastnú podobizeň.<sup>92</sup> Sporným však zostával výklad, či v konkrétnom prípade môže ísť o pôvodné alebo odvodené práva. Z čisto logickej výstavby ustanovenia možno dôjsť k záveru, že objednávateľovi by mali prislúchať pôvodné práva, pretože pri druhom odseku, na rozdiel od prvého zákon osobitne spomína výkon práv a nie práva ako také. V konečnom dôsledku by tak objednávateľovi, nie autorovi prislúchalo napr. právo dielo zverejniť. Veľmi kriticky sa k tomuto ustanoveniu vyjadril Pospíšil, podľa ktorého žiadne iné ustanovenie v takejto miere nezasahovalo do ideálnych záujmov autora, kedy ho v podstate stávalo do pozície remeselníka.<sup>93</sup> Okrem obmedzení autora však nejasnosti o pôvodnom alebo odvodenom práve spôsobovali tiež neistotu s počítaním ochrannej lehoty, keďže v takomto prípade nebolo jasné či lehotu počítať od smrti autora, alebo objednávateľa.<sup>94</sup> Obdobne problematickým bolo aj posúdenie možnosti exekúcie vzhľadom na § 14 zákona a vyhodnotenie subjektu, ktorému prislúcha zákonná ochrana.<sup>95</sup>

Ďalším čiastkovým nedostatkom právnej úpravy bola formulácia v už spomínanom § 22, ktorý sa nepriamo dotýkal individuality. Problém spočíval najmä v limitácii ochrany späťne a nie do budúcnosti. Preto, ako poukazoval aj Kadlec, mohli sa v zásade vyskytnúť prípady, kedy autor už vydaného diela, napr. knihy, v ďalšom náklade použije názov neskoršie vydaného diela.<sup>96</sup>

<sup>88</sup> ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 80.

<sup>89</sup> POSPÍŠIL, ref. 69, s. 110.

<sup>90</sup> Tamže.

<sup>91</sup> Zo znenia § 13: „U podobizní, které boli za odplatu objednané, či už sú to diela výtvarného umenia, alebo fotografické, autorské práva prislúchajú zákazníkovi.“

<sup>92</sup> ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 66.

<sup>93</sup> POSPÍŠIL, ref. 28, s. 10.

<sup>94</sup> ALTSCHUL – ALTSCHUL, ref. 5, s. 70.

<sup>95</sup> SEILLER, Alfred. *Das Gesetz vom 26. Dezember 1895, R. G. B. Nr. 197, betreffend das Urheberrecht an Werken des Literatur, Kunst und Photographie*. Wien: Manzschke k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1904, s. 44.

<sup>96</sup> KADLEC, ref. 23, s. 8.

Za zrejmy deficit právnej úpravy môžeme považovať aj úpravu citovania cudzích diel v § 25 ods. 1, v rámci ktorého zákon iba špecifikoval citáciu ako „doslovné uvedenie jednotlivých miest alebo menších častí vydaného diela“, pričom uvedenie autora, resp. prameňa nebolo ustanovením vyžadované, ako to bolo nevyhnutné a vyžadované v ods. 2 pri preberaní celých diel. Ako podotkol Adámek, „pokiaľ sa poskytuje ochrana vonkajšej úprave, označeniu a výzoru diela v záujme obecnstva a tiež autora, [...] malo by byť požadované pri doslovnom uvedení jednotlivých miest alebo menších častí vydaného diela, tiež uvedenie mena autora a citovaného diela.“<sup>97</sup> Praktický dopad nastavenia takejto ochrany by znamenal, že citácia uvedená v predošlej vete by síce zostala citáciou v súlade s autorským zákonom aj bez uvedenia jej autora v poznámke pod čiarou, pokiaľ by bolo celkom zrejmé, že sa jedná o doslovné uvedenie (napr. použitím úvodzoviek a grafického odlišenia od zvyšku textu).<sup>98</sup>

Napokon, nie úplne šťastne riešené bolo aj právo prekladu. To síce na prvý pohľad nenesie čisto znaky osobnostného práva, pretože celkom určite má šírenie diela vo viacerých jazykoch aj majetkový význam pre autora. Napriek tomu, osobnostný charakter práva na preklad spočíva aj v kvalitne vyhotovenom a reprezentatívnom preklade diela, čomu ale nezodpovedala samotná podmienenosť úkonom autora – vyhradením si práva na preklad a zároveň tiež relatívne krátka lehota na jeho samotnú realizáciu (tri roky od uplatnenia práva v rámci päť ročnej lehoty ochrany).<sup>99</sup>

## ZÁKON Z ROKU 1926 A ODZRKADLENIE KRITIZOVANÝCH USTANOVENÍ

Otázka reformy autorského zákona z roku 1895 nebola aktuálnou iba pre vyššie rozobrané nedostatky ochrany, ale rovnako tiež z dôvodu existencie Bernského dohovoru a pristúpenia k nemu.

Možnosti pristúpenia a súlad vtedy platnej legislatívy s ním boli diskutované ešte počas existencie Rakúsko-Uhorska. Pozitívne stanovisko k pristúpeniu na základe referátu E. Otta<sup>100</sup> zaujala už roku 1900 Česká akadémia cisára Františka Jozefa, najmä s ohľadom na nedostatočnú garanciu práv cudzincov viazanú na osobitne uzavreté medzinárodné zmluvy.<sup>101</sup>

Oveľa súrnejším problémom bola nová autorskoprávna úprava až po vzniku samostatnej Československej republiky. Bolo tak z dôvodu, že republika sa na základe článku 20 mierovej zmluvy podpísanej 10. septembra 1919 v Saint-Germain (tzv. Malá Saint-Germainská zmluva)<sup>102</sup> zaviazala pristúpiť do dvanástich mesiacov od dňa uzatvorenia malej Saint-Germainskej zmluvy k vybraným dohovorom vymenovaným v prílohe č. 1 zmluvy. Okrem iných významných medzinárodných zmlúv bol medzi menovanými aj Bernský dohovor. Ten síce Československá republika ratifikovala 22. februára 1921, avšak rovnako ako zákon, ktorý bol prijatý 24. novembra 1926,<sup>103</sup> bol tento posun v značnom omeškaní oproti medzinárodnoprávnemu záväzku.<sup>104</sup>

<sup>97</sup> ADÁMEK, Karel Václav. O právní ochraně ideálních zájmů autora díla literárního a uměleckého v právu rakouském. In *Publikace prvního vědeckého sjezdu českých právníků konaného v Praze ve dnech 21., 22. a 23. května 1904*. Praha: Nákladem sjezdu, 1904, P-4, s. 5.

<sup>98</sup> O vývoji a úlohe poznámok pod čiarou v českej historiografii uvažuje napríklad NODL, Martin. Tragický konec české poznámky. In *Dějiny-teorie-kritika*, 2019, roč. 16, č. 1, s. 89-108.

<sup>99</sup> K tomu bližšie § 28 a § 47 autorského zákona z roku 1895.

<sup>100</sup> Profesor zameraný prevažne na civilný proces, rektor Karlovej Univerzity. K životu a dielu pozri bližšie: SOUKUP, Ladislav. Emil Ott. In SKŘEJPKOVÁ, Petra (ed.). *Antologie československé právní vědy v meziválečném období 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 273-275.

<sup>101</sup> Mezinárodní ochrana práva autorského. In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1900, roč. 9, č. 5, s. 308.

<sup>102</sup> Zmluva č. 508/1921 Zb. z. a n. medzi čelnými mocnosťami spojenými i združenými a Československom, podpísaná v Saint-Germain-en-Laye zo dňa 10. septembra 1919.

<sup>103</sup> Zákon 218/1926 Zb. z. a n. o pôvodcovskom práve k literárnym, umeleckým a fotografickým dielam (o autorskom práve).

<sup>104</sup> Jan Löwenbach považoval za faktory majúce vplyv na omeškanie najmä vecné výhrady k zákonu a aj politické rozhodnutia, najmä prijatie Bernského dohovoru pred uskutočnením zmien vnútroštátnej úpravy, ako aj skoršie



Herrmann-Otavský, toho času už stabilne označovaný za znalca autorského práva, sa vo svojom posudku o danom návrhu vyjadril, že je možné taktiež uvítať, „že za té příležitosti uskutečniti se má také unifikace autorského práva v našem státě a spolu i reforma četných předpisů té doby nevystačujících.“<sup>105</sup>

Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona explicitne uvádzala niekoľko zdrojov inšpirácie budúcej úpravy, vrátane Bernského dohovoru, rôznych samostatných vedeckých prác,<sup>106</sup> ako aj výstupov z prvého zjazdu českých právnikov.<sup>107</sup> Ako bude demonštrované aj nižšie, hlavné myšlienky prijatých záverov týkajúce sa osobnostných práv boli reflektované aj v novej úprave. Okrem nich bola tendencia volajúca po posilnení ochrany autorov stabilne viditeľná aj v neskoršom období, pričom sa rozšírila napríklad o návrh na bližšiu úpravu práva na zmenu diela, ktoré sa žiadalo explicitne zakotviť a špecifikovať v rámci budúceho zákona.<sup>108</sup>

Významnú rolu pri koncipovaní novej úpravy mali tiež medzičasom novoprijaté predpisy, predovšetkým nemecké zákony z rokov 1901 a 1907.<sup>109</sup> Nepopierateľný a isto rozhodujúci vplyv na výsledný návrh zákona mal tiež pôvodný zákon, čo do prevzatia množstva dovtedy platných ustanovení, ako aj formálnej systematiky.<sup>110</sup>

Finálna revízia brala ohľad na medzitým publikované hodnotenie Herrmanna-Otavského v časopise *Právnik* v roku 1921<sup>111</sup> a vďaka zdržaniam pri prerokovávaní napokon reflektovala aj neskorší zahraničný vývoj a novoprijaté autorské zákony schválené až po prijatí prvého vládneho návrhu.<sup>112</sup>

Z charakteru a teoretického prístupu k autorskému právu nadviazal zákon na princípy vlastné pôvodnému rakúskemu zákonu a tak možno konštatovať, že stále zachováva poňatie autorského práva ako jednotného a absolútneho práva obsahujúceho tak majetkové, ako aj rýdzo osobné, nemajetkové oprávnenia.<sup>113</sup> Podobne ako v prípade staršej právnej úpravy, aj pri zákone z roku 1926 nenachádzame úpravu osobnostných práv na jednom mieste, ale prevažne roztrieštenú v rámci predpisu. Rovnako tiež zákon pristupuje k výpočtu výhradných práv, rozdelených podľa príslušnej oblasti – pri dielach literárnych § 21, pri dielach hudobných § 27, pri dielach výtvarných § 31, pri dielach fotografických § 36 a pri dielach kinematografických § 37. V prípade § 21 je badateľné výrazné

---

prijatie čiastkovej úpravy o nakladateľskej zmluve. Z politických faktorov to boli najmä voľby v roku 1925, ktoré spomalili celý legislatívny proces, v rámci ktorého došlo k príslušným personálnym zmenám v ústavnoprávnom výbore a subkomitete, ktoré pripravovanú úpravu prerokovávali. Bližšie: LÖWENBACH, Jan. *Právo autorské – Zákon ze dne 24. listopadu 1926, číslo 218 Sb. z. a nař. s výkladem, judikaturou i prováděcím nařízením a hlavní normy mezinárodního a zahraničního práva původského*. Praha: Československý Kompas, 1927, s. 7.

<sup>105</sup> Národné zhromaždenie Československej republiky, 1920-1925, Senát, *Vládní návrh zákona o původcovu právu k literárním, hudebním, uměleckým a fotografickým dílům*, Tlač 227, 8. október 1920.

<sup>106</sup> Mitteis, Altschul, Seiller, Schuster, Pospíšilov výklad zákona, ale taktiež aj samostatné spisy Herrmanna-Otavského.

<sup>107</sup> Vyššie menované výstupy od Kadleca, Pospíšila, Herrmanna-Otavského a Adámka. Bližšie pozri Národné zhromaždenie Československej republiky, ref. 105.

<sup>108</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. Vyjádření o zamýšlené akci k opravě rakouského práva autorského. In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1909, roč. 18, č. 8, s. 461.

<sup>109</sup> Národné zhromaždenie Československej republiky, ref. 105.

<sup>110</sup> Tamže.

<sup>111</sup> Národné zhromaždenie Československej republiky, 1920-1925, Senát, *Zpráva ústavně-právního výboru o vládním návrhu zákona (tisk 227) o původcovu právu k literárním, hudebním, uměleckým a fotografickým dílům*, Tlač 1099, 3. november 1921; HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. Reforma našeho práva autorského. In *Právnik*, 1921, roč. 60, č. 6-7, s. 193-203; HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. Reforma našeho práva autorského. In *Právnik*, 1921, roč. 60, č. 9, s. 257-265.

<sup>112</sup> Predovšetkým švajčiarsky autorský zákon z roku 1922, rakúska novela z roku 1920, taliansky autorský zákon z roku 1925 a poľský autorský zákon z roku 1926. Bližšie pozri Národné zhromaždenie Československej republiky, 1925-1929, Poslanecká snemovňa, *Zpráva výboru ústavně-právního k usnesení senátu (tisk 1) o vládním návrhu zákona o původcovu právu k literárním, uměleckým hudebním a výtvarným fotografickým dílům*, Tlač 447, 15. jún 1926.

<sup>113</sup> LÖWENBACH, ref. 104, s. 11-12.

rozšírenie oprávnení vzhľadom na technologický pokrok.<sup>114</sup> Dôležité je tiež podotknúť, že navrhovanou revíziou bola aj zmena formy výpočtu práv z „*autor má výhradné právo*“ na „*právo autora v sebe zahŕňa*“ (po vzore staršej úpravy), aby bola zdôraznená na jednej strane jednotnosť autorského práva, na druhej strane tiež ilustratívnosť výpočtu oprávnení.<sup>115</sup> Nanešťastie, takýto návrh pri prijatí znenia zákona zohľadnený nebol. Pre osobnostné práva je ale podstatnejšie zosúladienie práva na preklad, ktoré po novom nebolo limitované ani formálnou podmienkou vyhradenia si ho, ale tiež ani krátkou lehotou. Takáto zmena bola akiste logická, nakoľko Bernský dohovor v článku 2 ods. 3 vymedzoval ochranu prekladov na rovnakej úrovni ako dielo samotné.

Pozitívnym príkladom zmeny a vplyvu medzinárodnej úpravy na vnútroštátnu úpravu bolo prispôsobenie týkajúce sa označenia autora.<sup>116</sup> V tomto prípade už nová úprava sledovala článok 15 Bernského dohovoru, podľa ktorého je dostatočné uvedenie mena obvyklým spôsobom na dielo a zároveň článok 4 Bernského dohovoru (súčasný článok 5 ods. 2) ustanovoval, že výkon práv nemá byť podrobený žiadnym formalitám.

Vzhľadom na tento kontext tak bolo ustanovenie § 12 považované za oveľa liberálnejšie,<sup>117</sup> pretože ustanovovalo iba príklady možného uvedenia mena, nie však povinnosť, a teda držalo sa línie neformálnosti zakotvenej v Bernskom dohovore.

Ustanovením, v ktorom bola posilnená ochrana osobnostných práv v nadväznosti na rozsiahlu kritiku je celkom zrejme § 14, dotýkajúci sa exekúcie. Vzhľadom na tieto podnety bola ochrana rozšírená aj o singulárneho sukcesora (odkazovníka), v súlade so závermi prvého zjazdu českých právnikov.<sup>118</sup> Ochrana bola rozšírená aj na originály diel s výnimkou staviieb a výtvarných diel zhotovených na predaj. Ďalším z faktorov, ktorý mal vplyv na ochranu práva na uverejnenie diela bolo aj výslovné obmedzenie exekúcií na peňažné pohľadávky. V tomto zmysle potom napríklad ani nakladateľ nemohol cestou núteného výkonu žiadať splnenie zmluvných záväzkov – typicky dodanie rukopisu diela, v porovnaní s predošlým zákonom, kedy to možné bolo. Celkovo danú úpravu a vedúcu myšlienku ochrany osobnostných práv podčiarkuje aj pridaný odsek 4, ktorý ustanovuje, že pri výkone rozhodnutia majú byť v každom prípade šetrené nemajetkové záujmy autora.

To, akým spôsobom môže autor disponovať so svojimi právami, nový zákon ustanovoval v § 16 ods. 1.<sup>119</sup> Do veľkej miery toto ustanovenie kopíruje a nadväzuje na predošlý zákon, avšak so zmenou, ktorá v textoch návrhov až do poslednej chvíle absentovala: rozšírenie o odkazovníka. Konkrétne dôvody v správe ústavnoprávneho výboru nenájdeme. Možno však predpokladať, že vzhľadom na vyššie uvedenú polemiku súvisiacu s hájením nemajetkových záujmov autora sa ustanovenie rozšírilo práve o odkazovníka, ktorý mohol byť potenciálnym nositeľom aj nemajetkových záujmov. Tento argument podporujú dva osobitné fakty. V prvom rade, § 15 zákona, ktorý sa týka prechodu autorských práv *en bloc* osobitne menuje iba dedičov, teda univerzálnych sukcesorov. Po ďalšie, § 16 ods. 1 už v pozmenenej verzii nehovoril o prevode výkonu práv, ale vo všeobecnosti iba o prevode práv, na reformný popud Herrmanna-Otavského.<sup>120</sup> O prevode sa v tomto ustanovení hovorí jednak *inter vivos*, ale zároveň aj *mortis causa*. Zákon v konečnom dôsledku normuje, že „*převéde-li původce*

<sup>114</sup> Napr. prenos na nástroje určené k mechanickému prednesu, šírenie rozhlasom, kinematografiou a pod.

<sup>115</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, ref. 111, s. 260.

<sup>116</sup> Bližšie pozri Národné zhromaždenie Československej republiky, ref. 105.

<sup>117</sup> LÖWENBACH, ref. 104, s. 71.

<sup>118</sup> Porovnaj Národné zhromaždenie Československej republiky, ref. 105 a Výsledky rokování sjezdu. In *Publikace prvního vědeckého sjezdu českých právníků konaného v Praze ve dnech 21., 22. a 23. května 1904*. Praha: Nákladem sjezdu, 1904, s. B-8.

<sup>119</sup> Zo znenia § 16: „*Původce může převést původské právo omezeně nebo neomezeně na osoby jiné právním jednáním mezi živými nebo na případ smrti. Převéde-li původce nebo ten, kdo vstoupil v jeho právo dědictvím aneb odkazem, právo původské na osobu jinou, zůstává převodci přes to právo na ochranu nemajetkových zájmů původských podle ustanovení tohoto zákona. Zanikne-li převedené právo v osobě nabyvatelově nebo jeho právních nástupců před tím, než projde doba ochranná, nabývá převodcovu právo rozsahu původního.*“

<sup>120</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, ref. 111, s. 257.

nebo ten, kdo vstoupil v jeho právo dědictvím aneb odkazem, právo původské na osobu jinou, zůstává převodci přes to právo na ochranu nemajetkových zájmů původských podle ustanovení tohoto zákona.“ Takouto formou je zvýraznená neprevoditeľnosť a jednotnosť autorského práva, nakoľko nemajetkové záujmy podľa daného ustanovenia vždy zostávajú vyhradené buď autorovi, dedičovi, ale zároveň aj odkazovníkovi, ktorý v porovnaní s § 15 logicky nemôže byť univerzálnym, ale singulárnym sukcesorom. Inými slovami, hoci sa nespomína pri prechode práv v § 15 autorského zákona, stále môže tieto práva nadobudnúť z ustanovenia § 16 ods. 1. Okrem toho je takouto konštrukciou eliminovaný problém s interpretáciou toho, aký okruh práv je možné prevádzať, keďže argumentom *a contrario* možno dospieť k záveru, že sa v tomto prípade bude jednať o výlučne práva majetkového rázu.

V porovnaní so staršou úpravou bolo úplnou novotou zakotvenie práva na integritu diela v § 16 ods. 2 v nadväznosti na ustanovenia zákona o nakladateľskej zmluve.<sup>121</sup>

Autor bol tak explicitne chránený voči akýmkoľvek neoprávneným zmenám (napr. rozšíreniam, kráteniam). Rovnako nebolo možné zasahovať do označenia diela a pomenovania autora. Naopak za dovolené zmeny sa považovali iba tie, ktoré by nemohli podľa poctivosti a dobrej viery byť odopreté. Za tie by bolo možné považovať napr. evidentné pravopisné chyby, preklepy a iné formálne nedostatky.<sup>122</sup>

Za unikát medzi zákonnou úpravou možno považovať ustanovenie § 16 ods. 3.<sup>123</sup> Zákondarca týmto krokom pristúpil k výraznému rozšíreniu osobnostných práv nad rámec akýchkoľvek predošlých štandardov ochrany. Z hľadiska teoretického konceptu garantovaných práv možno práve tomuto ustanoveniu pričítať ochranu tzv. ideálnych záujmov – teda tých, viažucich sa v teórii Herrmanna-Otavského na záujem povznesenia umenia, vzdelania či všeobecne obyvateľstva. Prekvapujúcim nie je ani fakt, že toto ustanovenie bolo akousi pýchou československej delegácie na rímskej revíznej konferencii v roku 1928,<sup>124</sup> a rovnako tiež ani fakt, že vedomosť o tomto ustanovení bola až v Spojených štátoch.<sup>125</sup> Jedným dychom je ale potrebné dodať, že takáto formulácia v zákone sa nevyskytla s cieľavedomým a dlhotrvajúcim úsilím, ako ostatné revízie, avšak bola reakciou na konkrétne udalosti spojené so sfilmovaním Smetanovej opery „*Prodaná nevěsta*“ v roku 1922, proti ktorej premietaniu dokonca bola spísaná petícia, argumentujúca jej zneučením, pod ktorú sa podpísalo cez sto predstaviteľov umeleckých, ako aj vedeckých kruhov.<sup>126</sup> Legislatívnu reakciou napokon bol návrh zákona J. Löwenbacha, ktorý vyústil do jeho implementácie v prerokovávanom návrhu autorského zákona<sup>127</sup> a napokon sa premietol aj do schváleného znenia. Aj vzhľadom na kontext prijatia tohto ustanovenia sa natíska otázka, akým spôsobom vyhodnocovať takýto hrubý

<sup>121</sup> Zákon č. 106/1923 Zb. z. a n. o nakladateľskej smlouvě - najmä § 8, ktorý oprávňoval autora na diele robiť zmeny, v prípade že ešte nebolo čiastočné či úplne rozmnožené a rovnako tiež § 17 ktorý zakazoval nakladateľovi na diele vykonávať akékoľvek skratky, doplnky či iné zmeny na diele, označení autora či názve diela bez autorovho súhlasu.

<sup>122</sup> LÖWENBACH, ref. 104, s. 85.

<sup>123</sup> § 16 ods. 3 ustanovoval nasledovné: „*Díla, která mají všeobecný význam pro umění, vzdělání nebo povznesení obyvательства, nesmějí býti po původcově smrti tak změněna nebo zpracována, že by to bylo zřejmě na újmu jejich vážnosti nebo hodnoty. Korporacím veřejným i soukromým, do jejichž činnosti podle předpisů nebo stanov náleží péče o zájmy literární, hudební neb umělecké, přísluší po smrti původce takových děl, není-li tu právního nástupce původcova neb opomíjeli zakročiti, právo časově neomezené, domáhati se proti každému pořadem soukromého práva soudního výroku, aby bylo zamezeno nebo zakázáno takové zneužití díla. Další žaloby proti téže osobě pro totéž zneužití nejsou přípustny, jakmile byla věc u příslušného soudu zahájena nebo pravoplatně rozhodnuta.*“

<sup>124</sup> Bureau De L'Union Internationale Pour La Protection Des Œuvres Littéraires Et Artistiques. *Actes De La Conférence De Rome, 7 Mai – 2 Juin 1928*, Berne, 1929, s. 238, 291.

<sup>125</sup> HOFFMAN, Willy. European Legislation and Judicial Decision in the Field of Copyright in 1930. In *New York University Law Quarterly Review*, 1931, roč. 8, č. 3, s. 375.

<sup>126</sup> Petícia publikovaná v časopise *Tribuna*, 1. október 1922, roč. 4, č. 230, s. 6.

<sup>127</sup> Národné zhromaždenie Československej republiky, 1925-1929, Senát, *Zpráva výboru ústavně-právního k usnesení poslanecké sněmovny (tisk 222) o usnesení senátu k vládnímu návrhu zákona o původcovu právu k literárním, uměleckým hudebním a výtvarným a fotografickým dílům*, Tlač 271, 10. november 1926.

zásah do diela. Dôvodová správa k tomuto poskytuje argument, že iba slabý prednes napr. hudobného diela nebude postačovať a naplňovať intenzitu takéhoto konania. Naopak, ak by bola dráma zmenená na obyčajnú frašku, takéto konanie by bolo schopné naplniť predpoklady zakotvené zákonom.<sup>128</sup> Autor myšlienky tejto úpravy, Löwenbach, vo svojom komentári už iba dopovedá že: „*tu pôjde o otázky veľmi delikátny a odborné, k jichž posouzení bude třeba výroku znaleckého.*“<sup>129</sup> Je tak otázne, aký reálny dopad na ochranu mohlo mať toto ustanovenie, nakoľko posúdenie, či konkrétna interpretácia, či adaptácia takpovediac „klasického“ diela, s výnimkou prípadov, ktoré naozaj explicitne dielo znevažovali, mohli mať iba sťažka objektívny, právom sankcionovateľný záver.

Oveľa citlivejšie tiež nový autorský zákon pristupoval ku vzťahu medzi autorom a vlastníkom hmotnej podoby diela.<sup>130</sup> V tomto smere možno opäť vnímať pokrok k výraznejšej ochrane osobnostných práv v pozmenenej formulácii, podľa ktorej vlastník diela bol povinný strpieť, aby autor uplatnil svoje záujmy, pokiaľ budú závažnejšie ako záujmy vlastníka. Z formulácie taktiež vyplývali povinnosti autora – šetriť záujmy vlastníka, ale aj zachované oprávnenie vlastníka nevydať dielo, ani ho osobitne neuchovávať, či chrániť pred porušením, alebo zničením. Samozrejme, v prípade úmyselných zmien vlastníka na diele by autorovi zostávalo právo na integritu ustanovené § 16 ods. 2.

Ďalšie nówum, ktoré autorský zákon priniesol aj v nadväznosti na zahraničnú úpravu, ale aj podnety Herrmanna-Otavského v neskorších článkoch,<sup>131</sup> je ustanovenie zakotvujúce právo na podobizeň, ktorou boli lepšie vyvážené jednotlivé záujmy dotknutých subjektov. Vo svojej podstate bola tak vyriešená kontroverzia minulej úpravy týkajúca sa pôvodných, či odvodených práv, keďže podľa § 34 nového zákona nebolo pochybnosti, že jediným nositeľom autorských práv je sám autor. Realizácia osobnostných práv autora (napr. právo na zverejnenie) však bola iba limitovaná súhlasom zobrazenej osoby, avšak obsahovala aj zákonné výnimky.

V neposlednom rade, osobitné a citeľné skvalitnenie priniesla aj úprava týkajúca sa citovania diel, ktorá v § 23 ods. 2 dala na jednu úroveň povolené možnosti použitia cudzích diel – teda s uvedením mena autora alebo prameňa.

## ZÁVER

V súvislosti s oboma rozoberanými predpismi je možné konštatovať, že hoci nepristupovali systematicky k zakotveniu osobnostných práv, ich prejavy sú viditeľné tak v rakúskom zákone z roku 1895, ako aj v československom autorskom zákone z roku 1926. Zo skúmania jednotlivých ustanovení si čitateľ môže utvoriť predstavu, že nová československá úprava nebola revolučná, ale skôr evolučná vo vzťahu k predchádzajúcej inšpiratívnej predlohe rakúskeho zákona. Ako bolo demonštrované, na viacerých ustanoveniach je badateľný posun v podobe snahy o precíznejšie vyvázenie jednotlivých záujmov dotknutých strán.

Na historickom vývoji právnej úpravy v kontexte diskusií prebiehajúcich medzi akademikmi môžeme tiež sledovať výrazný vplyv právnej vedy, ktorá formovala konkrétne zákonné ustanovenia nie úplne zanedbateľným počtom vedeckých výstupov.

Vzhľadom na rozsah skúmanej problematiky môže pre ďalší výskum predstavovať zaujímavé vyhodnotenie reálneho fungovania a zabezpečenia ochrany vo svetle oboch zákonov, aj vzhľadom na

<sup>128</sup> Tamže.

<sup>129</sup> LÖWENBACH, ref. 104, s. 87.

<sup>130</sup> Inšpiráciou bola publikácia Herrmanna-Otavského: *Jak jest upravití kolisi práva vlastnického s právy na stacích nehmotných* na II. zjazde československých právnikov uskutočnenom v Brne v roku 1925. K tomu pozri *Conférence des Membres de L'Association Littéraire et Artistique Internationale á Prague 1926. La Réforme du Droit d'Auteur en Tchécoslovaquie. Rapport sur le Projet voté par la Chambre des Députés le 23 juin 1926*, s. 14-15.

<sup>131</sup> HERRMANN-OTAVSKÝ, Karel. Práva individuální a osnova zákona o právu autorském. In *Právník*, 1924, roč. 63, č. 11, s. 433-445.

nasledující výrok Kadleca: „*Pojem práva autorského jest dosud, přes to, že máme zákon v tomto oboru již po více než padesát let, pokud běží o veškerenstvo, pojmem tak málo známým, že to až překvapuje. Veřejnost naše není si ani dostatečně vědoma, že má jisté povinnosti k autorovi, že jej musí za jeho dílo odměniti a vůbec na něho ohled bráti. Zákon jest dosud tak málo ještě vžit, že ani soudcové, kteří by jej nejlépe měli znáti, nejsou s ním dostatečně obeznámeni.*“<sup>132</sup> Tak, ako vtedy mohla byť znalosť autorského práva v praxi málo známa, zo súčasného hľadiska je možno aj škoda, že práve toto obdobie, v rámci ktorého boli vyprodukované hodnotné základy práve túto oblasť práva, zostáva skôr obdobím nepovšimnutým a v širších kruhoch málo známym.

---

<sup>132</sup> KADLEC, ref. 23, s. 2.

## Vyššia moc ako dôvod nemožnosti plnenia nájomnej zmluvy a zodpovednosti za škodu v rímskom práve<sup>1</sup>

Ján Ivančík

### ÚVOD

Moderné technológie a vedecký pokrok často vzbudzujú azda až prílišné zdanie, že ľudstvo dokáže čeliť všetkým výzvam prírody a vôle tretích strán bez zásadnejších dôsledkov. Prírodné katastrofy, epidémie, či iné neodvratiteľné javy nás však neustále presviedčajú o opaku. Tieto skutočnosti sú totiž súčasťou ľudského bytia už od nepamäti a počas stáročí vývoja sa s nimi museli popasovať všetky civilizácie. Ich skúsenosti sú nepochybne zaujímavým materiálom na skúmanie, ale poslúžiť môžu aj ako potenciálny inšpiračný zdroj.

Fascinujúcim objektom skúmania je v tomto smere nájom v rímskom práve. Cizelovanie rôznych typov dopadov vyššej moci na tento typ obligácie podčiarkuje obsiahlosť materiálov, ktoré v prameňoch identifikujeme.<sup>2</sup> V nasledujúcom príspevku sa budeme venovať problematike vzniku škody a nemožnosti kontraktachného plnenia v dôsledku vplyvov vyššej moci, pričom vychádzať budeme najmä z justiniánskych kodifikácií.

Cieľom príspevku je identifikácia právnej zodpovednosti za škodu spôsobenú vyššou mocou na strane prenajímateľa a nájomcu, a to naprieč rôznymi typmi nájomných zmlúv (*locatio conductio*). Zameriavať sa budeme tiež na prípady nemožnosti kontraktachného plnenia a dôvody pre odpustenie nájomného, resp. zľavu z neho. Nakoľko rímske právo počas celého svojho vývoja pristupovalo k riešeniu problémov

### Abstract

The pandemic of the COVID-19 coronavirus, as well as the war in Ukraine, once again put the question of force majeure (*vis maior*) at the forefront of modern Slovak law as a reason for occurrence of damages and the impossibility of agreed contractual performance. In this regard are of particular interest situations, where the impossibility of performance affects both contractual parties. The subject of this contribution will be the investigation of the element of *vis maior* on lease contracts in Roman law and the eventual identification of ideas that may be influential for contemporary legal application practice. It was precisely the Roman legal perspective that greatly influenced the continental perception of the element of *vis maior*, moreover, a significant number of socio-economic situations can be located during the centuries of the development of ancient society.

### Keywords

force majeure, *vis maior*, *vis cui resisti non potest*, lease agreement, *locatio conductio*, impossibility of contractual performance, liability for damages

### Author

Mgr. Ján Ivančík, PhD.

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva  
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

[jan.ivancik@flaw.uniba.sk](mailto:jan.ivancik@flaw.uniba.sk)

### Cite

IVANČÍK, Ján. Vyššia moc ako dôvod nemožnosti plnenia nájomnej zmluvy a zodpovednosti za škodu v rímskom práve. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, č. 1, s. 30 – 39.

<sup>1</sup> Článok je výstupom z projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

<sup>2</sup> Pozri príkladmo: Ulp. D. 9,2,49,1; D. 18,1,73; Ulp. D. 18,6,10.

kazuisticky, nemalá časť príspevku bude venovaná problematike vymedzenia obsahu pojmu vyššia moc (*vis maior*).<sup>3</sup>

## 1 RÍMSKOPRÁVNE VNÍMANIE ZMENY FAKTICKÝCH POMEROV A VYŠŠEJ MOCI

Zásadný vplyv prírodných síl, či jedincom neodvratiteľných udalostí na obligačné vzťahy si rímski právnici veľmi dobre uvedomovali. Skôr než vyčerpávajúco, právno-teoreticky, však k tejto problematike pristupovali kazuistickým spôsobom, čo je napokon pre rímske právo symptomatické. Zároveň je nepochybné, že sa náhľad na právne následky vplyvu predmetných udalostí v priebehu trvania rímskeho impéria menil.<sup>4</sup>

Z vyššie uvedených dôvodov nemožno zmienené javy, či vyššiu moc v rímskoprávnom chápaní zarámcovať ako ucelenú právnu definíciu.<sup>5</sup> Práve bohatstvo jednotlivých posudzovaných prípadov, ich skutkových nuáns a z nich vyplývajúcich právnych dôsledkov je napokon fascinujúce a pre súdobú právnu vedu potenciálne obohacujúce, a to aj s ohľadom na posudzovanie živlov, prírodných síl, či zásahov tretích osôb na konkrétne obligačné vzťahy. Vďaka tomu dosiahlo rímskoprávne objasnenie termínov *vis maior* a *vis cui resisti non potest*, ktoré sa často nie celkom presne synonymizujú, značnú úroveň.<sup>6</sup>

Ako vyplýva aj z vymedzenia zamerania príspevku, predmetom nášho záujmu budú najmä dopady vplyvu vyššej moci na nájomné vzťahy. Samozrejme, v komparácii s modernou legislatívnou úpravou, či terminológiou, je rozsah prípadov posudzovaných rímskou jurisprudenciou o poznanie širší. Je to z dôvodu subsumácie pracovnoprávnych vzťahov (*locatio conductio operarum*) a tiež zmluvy o dielo (*locatio conductio operis*) pod nájom, čo dáva našim pozorovaniam zväčšený inšpiračný priestor.<sup>7</sup>

Pri nájme prenajímateľ (*locator*) odovzdáva vec nájomcovi (*conductor*) do detencie. Pri zmluve o dielo je v pozícii lokátora objednávateľ, zadávajúci prácu dodávateľovi, resp. zhotoviteľovi (*conductor*), pričom objednávateľ sa zaväzuje odovzdať na spracovanie veci, ktoré sú potrebné na vykonanie diela (v opačnom prípade by šlo o kúpu).<sup>8</sup> Napokon pri pracovnej zmluve zamestnanec (*locator*) odovzdáva svoju pracovnú silu do dispozície zamestnávateľovi (*conductor*).<sup>9</sup>

Vymedzenie vzájomných vzťahov medzi prenajímateľom a nájomcom sa nám v justiniánskych prameňoch zachovalo pomerne rozsiahlo dochované v druhom titule devätnástej knihy Digest, ktorá je celá venovaná nájmu a tiež v Justiniánskom Kódexe (C. J. 4,65). Napriek tomu ide s najväčšou pravdepodobnosťou iba o malý výsek pozornosti, ktorú v klasickom rímskom práve jurisprudencia venovala nájomným vzťahom, navyše, poznačený prácou byzantských kompilátorov. Du Plessis v tomto ohľade trefne poukazuje na skutočnosť, že napriek rozmanitým formám využitia nájmu veci (*locatio conductio rei*) v rímskej ekonomike je v *Corpus Iuris Civilis* venovaná takmer všetka

<sup>3</sup> Moderná právna veda klasifikuje *vis maior*, teda kvalifikovanú náhodu ako vonkajšiu udalosť, ktorú nie je možné ani pri objektívne požadovanom úsilí odvrátiť. Pozri ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanský zákoník I, II., 2. vydání*. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 1209.

<sup>4</sup> K problematike rímskoprávneho chápania vyššej moci pozri zhrňujúco napr. SIKLÓSI, Iván. "Casus medius" in Roman Law? (A Brief Summary). In *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*, 2020, roč. 59, s. 188

<sup>5</sup> MAYER-MALY, Theo. Höhere Gewalt: Falltypen und Begriffsbildung. In: BALTL, Hermann (eds.). *Festschrift Artur Steinwenter. Zum 70. Geburtstag*. Graz - Köln: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1958, s. 63.

<sup>6</sup> Pre viac ohľadom diferenciácie pojmov *vis maior* a *vis cui resisti non potest* pozri bližšie GERKENS, Jean-François. "Vis maior" and "Vis cui resisti non potest". In *Fundamina: A Journal of Legal History*, 2005, roč. 11, č. 1, s. 109-120.

<sup>7</sup> K tendencii odmietiť zavedenú tripartíciu a vnímať *locatio conductio* ako jediný kontrakt pozri viac BĚLOVSKÝ, Petr. *Obligace z kontraktu. Smlouva a její vymahatelnost v římském právu. 2. vyd.*, Auditorium: Praha, 2022, s. 232.

<sup>8</sup> REBRO, Karol – BLAHO, Peter. *Rímske právo. 2. doplnené vyd.* Bratislava: Manz, 1997, s. 297.

<sup>9</sup> Pre viac pozri napr. FALADA, David - STLOUKALOVÁ, Kamila. *Římskoprávní základy úpravy závislé práce*. In *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica I*, 2019, roč. 65, č. 1, s. 11.

pozornosť nájmu poľnohospodárskej pôdy, teda árende.<sup>10</sup> To ale nie je z pohľadu zamerania nášho príspevku na škodu, práve naopak, nakoľko poľnohospodárstvo musí do dnešných dní reflektovať na množstvo nepredvídateľných okolností.

Zodpovednosť prenajímateľa (*locator*) pri nájme veci spočíva najmä v povinnosti zabezpečiť nájomcovi nerušenú držbu, nakoľko nájomca má k veci vzťah čisto obligačnoprávny.<sup>11</sup> Nájomca má právo na náhradu škody v prípade, ak z akéhokoľvek dôvodu zavineného prenajímateľom dôjde k nemožnosti užívania veci. V prípade, ak nastane táto nemožnosť bez zavinenia prenajímateľa, stráca prenajímateľ iba nárok na úhradu nájomného.<sup>12</sup> Nájomcovou základnou povinnosťou je riadne a včas hradiť nájomné, pričom tejto povinnosti ho nezabavuje ani nemožnosť plnenia majúca pôvod na jeho strane. Naopak, nemožnosť dosiahnutia zamýšľaného výnosu z pôdy z dôvodu vyššej moci je dôvodom na kompenzácie medzi kontrahentami, čomu sa podrobnejšie budeme venovať v nasledujúcej stati tohto príspevku.

Pri *locatio conductio operis* má *conductor* (teda realizátor diela) zodpovednosť za vinu, a to ako za úmysel (*dolus*), tak aj za nedbanlivosť (*culpa*). V niektorých prípadoch je ale zodpovednosť vystupňovaná na povinnosť opatrovania veci pred náhodným poškodením, resp. krádežou (*custodia*),<sup>13</sup> pričom rovnakú povinnosť majú aj prípadní subkontraktori, ktorým *conductor* zveril vykonanie diela.<sup>14</sup> Za *vis maior* je zodpovednosť kustodienta vylúčená.<sup>15</sup> Zdôrazniť však treba skutočnosť, že kustódia pri nájme veci podľa justiniánskeho práva nie je totožná s vnímaním tejto povinnosti podľa zásad klasického rímskeho práva. Dokladajú nám to Justiniánske Inštitúcie, konkrétne paragraf Inst. 3,24, podľa ktorého sa od nájomcu odevu, strieborného riadu alebo ťažného zvierata bude požadovať taká starostlivosť o vec, akú zachováva najstarostlivejší otec rodiny (*diligentissimus pater familias*).<sup>16</sup>

Po stanovení základného zodpovednostného rámca v rámci *locatio conductio* teda prichádza na rad otázka, ako sa vysporiadať s vymedzením rímskoprávneho chápania vyššej moci, ktorá zväčša pôsobila ako exkulpáčny dôvod.

Všeobecnú úpravu vplyvu vyššej moci (ako poddruhu náhody)<sup>17</sup> v kontraktuálnych vzťahoch nám predkladá Ulpian vo fragmente Ulp. D. 50,17,23, podľa ktorého sa nezodpovedá „za náhodu alebo

<sup>10</sup> DU PLESSIS, Paul. Between theory and practice: New perspectives on the Roman law of letting and hiring. In *Cambridge Law Journal*, 2006, roč. 65, č. 2, s. 423.

<sup>11</sup> SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. 2. díl*. Praha: Spolek Čsl. Právníků "VŠEHRD", 1946, s. 66.

<sup>12</sup> Tamže.

<sup>13</sup> K tomu pozri aj VON WYSS, Friedrich. *Haftung für fremde Culpa nach römischem Recht*. Zurich: Druck und Verlag von Friedrich Schulthess, 1867, s. 80-83; a tiež BRUCKNER, Franz Xaver. *Die Custodia nebst ihrer Beziehung zur vis maior nach römischem Recht*. München: Theodor Ackermann, 1889, s. 216-227.

<sup>14</sup> Pozri napr. Gai. Inst. 3,206: *Item si fullo polienda curandave aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa acceperit eaque furto amiserit, ipse furto habet actionem, non dominus, quia domini nihil interest ea non periisse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum consequi possit, si modo is fullo aut sarcinator rei praestandae sufficiat; nam si soluendo non est, tunc quia ab eo dominus suum consequi non potest, ipsi furto actio competit, quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse*. (Preklad z češtiny podľa KINCL, Jaromír. *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Masarykova univerzita v Brně - Právnická fakulta v nakladatelství Doplněk, 1981, s. 176: Takisto, keď čistič šiat prijme šaty, aby ich za pevne stanovenú cenu vyčistil alebo opravil, alebo krajčír, aby ich prešil a ukradnú mu ich, patrí žaloba z krádeže jemu samému a nie vlastníkovi, pretože vlastník nemá žiadny záujem na tom, aby sa nestratili a keďže svoj záujem môže dosiahnuť od čističa a krajčíra pomocou žaloby z nájmu, ale s tým, že čistič a krajčír sú schopní vec nahradiť. Ak totiž nie sú solventní, patrí žaloba z krádeže vlastníkovi šiat, pretože od nich nemôže dosiahnuť náhradu škody, a preto má v takom prípade vlastný záujem na zachovaní veci).

<sup>15</sup> Vyplýva to aj z konštitúcie Diokleciána a Maximiána, viď. C. J. 4,65,28: *In iudicio tam locati quam conducti dolum et custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire constat*. (preklad autora: Pri zmluvách z nájmu bolo stanovené, že prenajímateľ môže žalovať na základe podvodu alebo nedostatku starostlivosti, ale nie na základe vyššej moci).

<sup>16</sup> VÁŽNÝ, Jan. *Custodia v právu římském. Příspěvek k vývoji a úpadku soukromoprávního ručení za výsledek*. Bratislava: Nákladem právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, 1925, s. 32.

<sup>17</sup> Pre viac ohľadom dištinkcie medzi pojmi *casus* a *vis maior* pozri napr. COING, Helmut. *Europäisches Privatrecht. Band II. 19. Jahrhundert, Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern*.



smrť zvierat, ktoré nastanú bez zavinenia, za útek otrokov, ktorí obvykle nemajú byť strážení, za lúpeže, za občianske nepokoje, za požiare, za povodne, za útoky pirátov.”<sup>18</sup> Toto vymedzenie je v Digestach pri ustanoveniach o konkrétnych zmluvných typoch na viacerých miestach konkretizované,<sup>19</sup> pričom výnimkou nie je ani nájom.

Práve ustanovenia o nájme nám pomáhajú lepšie zarámcovať okolnosti, vnímané ako neodvratiteľnú náhodu, resp. božiu moc (*θεού βίαν*).<sup>20</sup> Prvým dôležitým poznatkom, na ktorý je potrebné upriamiť pozornosť je skutočnosť, že nemusí ísť iba o prírodné sily, resp. udalosti majúce svoj pôvod v prírode (napr. zemetrasenia, povodne, úder blesku, či požiar). Neodvratiteľnosť náhody môže spočívať aj v ľudskom konaní.<sup>21</sup> Podľa Ulpiana je takýmto prípadom už zmienená lúpež,<sup>22</sup> či útok pirátov, ale tiež pôsobenie vojska,<sup>23</sup> čo korešponduje aj s názorom Juliána.<sup>24</sup> Hranicu medzi nižšou, odvrátiteľnou, náhodou, pri ktorej prichádza do úvahy zodpovednosť za kustódiu a *vis maior* treba v tomto prípade hľadať v miere starostlivosti, hoci nadmernej, ktorá by škodovú udalosť dokázala odvrátiť.<sup>25</sup> Na druhej strane, ani priama príčinná súvislosť medzi prírodnou silou a spôsobením škody nemusí viesť k exkulpácii. Príkladom je fragment opisujúci hĺbenie jamy vlastníkom pozemku, ktoré viedlo k podmočeniu nájomcovej stavby a následnému zrúteniu. V prípade, ak sa stavba zrútila v dôsledku častého dažďa, bude na mieste žaloba z nájmu (*actio locati*), pretože nie navŕšenie hliny, ale dážď spôsobili zrútenie stavby.<sup>26</sup>

Mníchov: Beck, 1989, s. 462; alebo DEROUSSIN, David. *Histoire du droit des obligations*. Paris: Economica, 2007, s. 592–593 (citované podľa: JANSEN, Corjo. Accidental Harm Under (Roman) Civil Law. In LANDSMAN, Klaas - VAN WOLDE, Ellen (eds.). *The Challenge of Chance. A Multidisciplinary Approach from Science and the Humanities*. Cham: Springer Open, 2016, s. 235).

<sup>18</sup> Ulp. D. 50,17,23: *Animalium vero casus mortescit, quae sine culpa accidunt, fugae servorum qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur*.

<sup>19</sup> Napr. ustanovenia o výpožičke, pri ktorom Gaius rozširuje deklaratórnu enumeráciu o nezavinenú smrť otroka, či stroskotanie lode (viď. Gai. D. 13,6,18), ustanovenia o zodpovednosti za pôžičku (Gai. D. 44,7,1,4) alebo ustanovenia o zodpovednosti za škodu spôsobenú pádom časti susedného domu (Ulp. D. 39,2,24,3-4). Na margo uvedeného Krek konštatuje, že všetky uvedené prípady treba vnímať prísne deklaratórne, na základe enumerácie zo starého práva, pričom počet prípadov, za ktoré nik nezodpovedá v zmysle *casus maior* nie je ohraničený elementárnymi udalosťami. Ako vzor takejto situácie uvádza náhlu smrť dokonalého strážcu. Ide o udalosť, ktorým nevie predchádzať ani *diligentia diligentis pater familias* (najstarostlivejší otec rodiny), ktorý je najvyššou mierou zodpovednosti, akú zákon môže od človeka vyžadovať. Pre viac pozri KREK, Gregor. *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava. Obligacijsko pravo*. Celj: Družba sv. Mohorja, 1937, s. 82. Ku špecifikácii odlišnosti medzi pojmi *culpa*, *dolus* a *custodia* pozri tiež VÁŽNÝ, Jan. *Římské právo obliční. Část II*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1927, s. 46-48.

<sup>20</sup> Gai. D. 19,2,25,5.

<sup>21</sup> K prepojeniu spoločných znakov medzi prírodnými živlami a ľudskou činnosťou pri definícii *casus cui resisti non potest* pozri aj EXNER, Adolf. *Der Begriff der höheren Gewalt (vis maior) im Römischen und heutigen Verkehrsrecht*. Wien: Alfred Hölder, 1883, s. 12 a nasl.

<sup>22</sup> Útok lupičov bol vnímaný ako okolnosť, ktorá vždy vylučovala náhradu škody zo strany prenajímateľa. Viď. C.J. 4,65,12. Pre úplnosť je vhodné zdôrazniť, že bez použitia násilia by udalosť nemohla byť kvalifikovaná ako vyššia moc, ale šlo by o krádež, na ktorú by sa vzťahovala *custodia*. Pre viac pozri BIRKS, Peter. *The Roman law of Obligations*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 140.

<sup>23</sup> Ulp. D. 19,2,13.

<sup>24</sup> Jul. D. 19,2,15,2.

<sup>25</sup> Porovnaj s Ulp. D. 19,2,41: *Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse Iulianus ait: qua enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? Sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est*. (Preklad autora: Julián však hovorí, že je možné žalovať niekoho za škodu spôsobenú inou osobou; akou starostlivosťou môže predísť protiprávnemu poškodeniu spôsobenému inou osobou? Avšak, Marcellus hovorí, že toto sa niekedy môže stať, ak strana mohla vyvinúť takú starostlivosť, aby k poškodeniu veci inou osobou nedošlo alebo keď sám opatrovateľ veci spôsobí škodu; toto riešenie Marcellus schvaľuje).

<sup>26</sup> Javol. D. 19,2,57.

Nemenej zaujímavým dištinkčným ukazovateľom je predvídateľnosť istého javu. Názorne nám to ilustruje útek otroka v už citovanom fragmente Ulp. D. 50,17,23 (resp. aj Gai. D. 13,6,18). O vyššiu moc pôjde iba v prípade, ak otrok nemal sklon k úteku, a preto obvykle nebýval strážený. Pokiaľ sa dalo predpokladať, že otrok utečie, šlo by o nedbanlivosť nájomcu. Náročnejším na posúdenie je prvok predvídateľnosti pri divo žijúcich zvieratách. Digesta nám v tomto smere poskytujú dva príklady, ktoré sú na prvý pohľad nápadne podobné, no ich právne dôsledky sú odlišné.

Prvý posudzovaný fragment pojednáva o čističovi, ktorý prijal šaty na základe zmluvy o dielo, pričom následne ich poškodili myši. Ulpian v takomto prípade hodnotí udalosť ako *casus minor*, teda odvrátiteľnú náhodu a zodpovednosť za škodu pripisuje čističovi (*locator*).<sup>27</sup> Naproti tomu Julián hodnotí vplyv vtáctva všetkého druhu na úrodu ako neodvrátiteľnú náhodu, ktorej nemožno odporovať.<sup>28</sup> V tomto prípade má znášať škodu prenajímateľ, a to na základe už zmieneného princípu, podľa ktorého škodu znáša vlastník. Podrobnejší pohľad na zodpovednosť za škodu budeme venovať v nasledujúcej kapitole nášho príspevku, na tomto mieste však stojí za pozornosť, že v oboch prípadoch je vplyv divo žijúcich živočíchov predvídateľný. Nie je síce isté kedy na vec budú pôsobiť, ani to, či k ich pôsobeniu dôjde, ba ak intenzita nie je vopred zrejímá. Isté ale je, že najstarostlivejší otec rodiny by ich pôsobeniu dokázal za istých okolností predísť.<sup>29</sup>

Rozdielne právne posúdenie preto treba zrejme pripisovať skutkovým rozdielom medzi zmluvou o dielo a árendou, pri ktorej je riziko náhody dlhotrvajúcejšie a napriek racionálnej predvídavosti náročnejšie na elimináciu.<sup>30</sup> Obdobne je totiž posudzovaná aj moreplavba, pri ktorej sa riziko stroskotania, či útoku pirátov v rozumnej miere predpokladá. Napriek tomu ide o silu, ktorej nemožno dlhodobo a systematicky odporovať ani pri najvyššej vynaloženej starostlivosti (voči pirátom napr. nadmernou ozbrojenou eskortou).

Pod pojmom *vis maior* teda v rímskoprávných reáliách rozumieme silu, ktorá je neodvrátiteľná svojou okamžitou (zemetrasenie, vpád nepriateľského vojska, povodeň, požiar) alebo trvajúcou intenzitou (škodcovia pri poľnohospodárstve, útok pirátov). Môže byť zapríčinená ako prírodnými živlami, tak aj zámerom človeka, dokonca môže byť v určitom ohľade aj predvídateľná.<sup>31</sup> Predpokladom pre exkulpáciu je v takom prípade nemožnosť odhadnutia momentu, kedy nastane pôsobenie vyššej moci, a to ani pri zachovaní starostlivosti najstarostlivejšieho otca rodiny. Inak prichádza do úvahy najmä *casus minor*, či dokonca nedbanlivosť (napr. plavba okolo ostrovov, ktoré sú známe pirátskou pôsobnosťou, prenájom obydlia vojsku, či výsadba plodín v oblasti predpokladaných budúcich vojnových operácií).<sup>32</sup>

Na tomto mieste si dovoľíme určitú myšlienkovú odbočku do prítomnosti, nakoľko skúmané ideové východiská sa javia ako komparovateľné s pandemickou situáciou, ktorá nastala na území Slovenska v dôsledku šírenia vírusu COVID-19. Aj v tomto prípade dochádzalo k nemožnosti obligačných plnení v nájomných vzťahoch, a to pre vládou prijímané reštrikcie, obmedzujúce napr.

<sup>27</sup> 19,2,13,6: *Si fullo vestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cavere. Et si pallium fullo permutaverit et alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur, etiamsi ignarus fecerit.* (preklad autora: Ak čistič šiat prevzal šaty na vyčistenie a myši ich poškodili, zodpovedá zo zmluvy o diele, lebo musí dávať pozor, aby k takejto udalosti (*casus minor*) nedošlo. Ak čistič šiat niekomu zamení kabát, t.j. kabát jedného dá inému, bude čeliť žalobe zo zmluvy o diele, aj keď to urobil nevedomky).

<sup>28</sup> Jul. D. 19,2,15,2.

<sup>29</sup> Napríklad vtedy, ak by na strázenie veci vyčlenil otrokov, ktorí by myši, resp. vtáctvo systematicky odháňali.

<sup>30</sup> Pri komparácii treba brať do úvahy skutočnosť, že v jednom z posudzovaných prípadov je vlastníkom veci prenajímateľ (árenda) a v druhom prípade nájomca pracovnej sily čističa šiat.

<sup>31</sup> V modernej českej i slovenskej právnej vede, ale tiež v zahraničnej literatúre sa *vis maior* identifikuje tromi prvkami - neodvrátiteľnosťou, nepredvídateľnosťou a nezávislosťou na ľudskej vôli. Pre viac pozri VLČEK, Karel. *Vliv římského práva na současný Občanský zákoník - přechod rizik ve smluvním právu*. In *Bulletin advokacie*, 2013 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bulletin-advokacie.cz/vliv-rimskeho-prava-na-soucasny-obcansky-zakonik-prechod-rizik-ve-smluvnim-pravu>>. [cit. 2023-06-01].

<sup>32</sup> Porovnaj s prípadom vynútenej úschovy pre prípad očakávanej búrky alebo požiaru. Viď. Ulp. D. 16,3,1,3.

chod určitých prevádzok. Vhodne to vieme ilustrovať na prenájme sály za účelom svadobnej hostiny. Prenajímateľ nemohol z neodvratiteľného dôvodu plniť svoj záväzok, avšak v rovnakej pozícii sa ocitol aj nájomca. Dochádza tak k obojstrannej nemožnosti plnenia. Skúmať je ale ešte potrebné moment, v ktorom došlo k uzatvoreniu kontraktu. Rozhodujúce bude identifikovanie momentu, pri ktorom priemerný účastník súkromnoprávných vzťahov dokáže predpokladať zásadný zásah do súkromnej autonómie jednotlivcov. V nami analyzovanom prípade sa ako jasný míľnik javí vyhlásenie niektorej z krízových situácií podľa zákona č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu, resp. obdobných opatrní.<sup>33</sup> Na záväzky uzatvorené pred týmto momentom treba prihliadať ako na zmluvy, do plnenia ktorých vstúpila vyššia moc. Pri škode vzniknutej v dôsledku záväzkov uzatvorených po danom momente sa ako vhodné javí aplikovať doktrínu nevyhnutnej predvídateľnosti škody, ktorá môže nastať.

## 2 VYŠŠIA MOC A NÁHRADA VZNIKNUTEJ ŠKODY

Z právneho hľadiska je pôsobenie neodvratiteľnej náhody, samozrejme, najzaujímavejšie v prípadoch, ak dochádza k vzniku škody. Z pohľadu zamerania nášho príspevku sú najvýznamnejšie prípady, kedy ku škode dochádza pre nemožnosť plnenia obligačného vzťahu. Ako vyplýva už aj z prehľadu poskytnutého v prvej kapitole, škála životných okolností, ktorá bola v antike považovaná za *vis maior* je široká, preto musela byť cizelovaná aj otázka náhrady škody vzniknutej v jej dôsledku.

Základným pravidlom už od doby klasického rímskeho práva bolo *casum sentit dominus*, teda náhoda škodí vlastníkovi veci.<sup>34</sup> Jeho aplikácia sa zreteľne odráža naprieč rôznymi typmi nájmu. Začnime pri realizácii zmluvy o dielo. Zvýšené riziko náhodnej škody tu do momentu aprobácie diela (teda prevzatia, resp. kolaudácie) zatažuje objednávateľa (*locator*).<sup>35</sup> Podľa Javolena platí rovnaký princíp aj v prípade čiastočného dokončenia stavby, ktorá sa zrútila v dôsledku zemetrasenia.<sup>36</sup> Pri pôsobení *vis maior* sa preto uplatňuje *periculum locatoris*, teda riziko prenajímateľa.<sup>37</sup> Presun zodpovednosti na dodávateľa prichádzal do úvahy iba v prípade zničenia veci z dôvodov majúcich pôvod v povahe diela (*vitium operis*).<sup>38</sup> Zimmermann v tomto smere konštatuje, že *vitium soli* ani *vitium operis* nemožno pripísať pod nedbanlivostnú zodpovednosť (*culpa*), nakoľko išlo o náhodu vyplývajúcu z rizikovej povahy konkrétnej činnosti, na základe ktorej bola zodpovednosť za škodu distribuovaná medzi prenajímateľa a nájomcu.<sup>39</sup>

Za moment našej pozornosti stojí bez pochyb aj fragment Ulp. D. 19,2,19,7 v zmysle ktorého sa nič nedlhuje v prípade, ak bola uzatvorená zmluva o preprave ženy loďou a táto na palube porodila

<sup>33</sup> Pre viac pozri IVANČÍK, Ján. Epidémia ako vis maior? In *Právne rozpravy on-screen*. 1. vyd., Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici - Belianum, 2020, s. 126-137.

<sup>34</sup> SKŘEJPEK, Michal. Maxima. In *Soudce*, 2005, roč. 9, č. 6, s. 38. Nejde však o pravidlo, ktoré by platilo bez výnimky. Jednou z výnimiek je náhodné zničenie veci, ktoré nastane po krádeži. V tomto prípade za škodu nezodpovedá vlastník veci, ale zloděj, ktorý sa bezprávne veci zmocnil. BRTKO, Róbert et al. *Prvky a principy římského a kánonického procesného práva*. Praha: Leges, 2016, s. 15.

<sup>35</sup> Javol. D. 19,2,37: *Si, priusquam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet*. (Preklad autora: Ak bolo dielo zničené vyššou mocou predtým, než bolo schválené objednávateľom, musí on (locator) znášať stratu v prípade, ak dielo zo svojej povahy musí byť schválené).

<sup>36</sup> Javol. D. 19,2,59: *Marcus domum faciendam a Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si vi naturali, veluti terrae motu hoc acciderit, Flacci esse periculum*. (Preklad autora: Flaccus si objednal u Marcia dielo – postavenie domu. Keď bola časť domu postavená, bol zničený zemetrasením. Massurius Sabinus sa vyjadril, že ak sa to stalo príčinou prírodnej sily, napríklad, zemetrasením, nebezpečenstvo znáša Flaccus.)

<sup>37</sup> ZIMMERMANN, Reinhard. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 403.

<sup>38</sup> SOMMER, ref. 11, s. 70. Pozri tiež Labeo D. 19,2,62.

<sup>39</sup> ZIMMERMANN, ref. 37, s. 403.

dieťa. Podľa Ulpiána sa v takomto prípade nič nedlhuje, pretože prítomnosť dieťaťa nespôsobilo zdrazenie cesty a dieťa nevyužívalo veci určené pre pasažierov.<sup>40</sup> Poľahky si však možno predstaviť situáciu, kedy by prítomnosť dieťaťa, nečakane porodeného počas cesty, zmluvu o preprave (t.j. *locatio conductio operis*) predražila (napr. nevyhnutná zastávka pre návštevu doktora, zníženie komfortu spolucestujúcich...). Ako by sa rímska jurisprudencia vysporiadala s takouto situáciou? Podľa našej mienky ide o náhodu, ktorá je vo svojej podstate neodvratiteľná, pôrod totiž zastaviť nemožno. Na druhej strane ide o situáciu, ktorú pri zachovaní primeranej starostlivosti v antických reáliách bolo možné predvídať. Za vyššiu moc by sme preto takýto stav zrejme nevníмали.

Obdobne možno poukázať aj na *locatio conductio rei*. Pri nájme bytu Mela nájomcovi priznáva *actio conducti* na vysúdenie nájomného na zostávajúci čas v prípade, ak zaplatil nájomné za byt na jeden rok vopred a po šiestich mesiacoch predmet nájmu zničil požiar alebo iná náhoda. Ulpián, aj Mela sa zhodujú, že v tomto prípade ide o úhradu vopred za účelom získania výhody na užívanie prenajatej veci, nie o omyl.<sup>41</sup> Škodu za náhodné zničenie veci (predmet nájmu) teda znáša prenajímateľ, ktorý je zároveň zodpovedný za nemožnosť ďalšieho dohodnutého plnenia pre neodvratiteľnú náhodu.

Možnosť exkulpácie prenajímateľa prichádza do úvahy v prípade nájmu skladu, kde sa zodpovednosť za škodu rámcuje logikou zodpovednosti zmluvy o úschove. Z uvedeného dôvodu prenajímateľ nie je povinný nahradiť nájomcovi škodu spôsobenú vyššou mocou, ani lúpežou.<sup>42</sup>

V tejto súvislosti je pozoruhodným koncept delenej zodpovednosti za škodu spôsobenú silou, ktorej človek nedokáže vzdorovať. Ide o istý odklon oproti doposiaľ načrtnutej všeobecnej právnej úprave.

Platí to najmä pri árende (nájom poľnohospodárskeho pozemku). Opäť je potrebné vziať do úvahy osobitosť poľnohospodárskej pôdy, pri ktorej prenajímateľ z objektívnych dôvodov nedokáže nájomcovi garantovať trvalú výnosnosť na očakávanej úrovni. Hoci prenajímateľ aj v tomto prípade znáša riziko škody vyplývajúcej z neodvratiteľnej náhody, do popredia sa dostáva otázka intenzity škody, ktorú nájomca z dôvodu *vis maior* utrpel.

Ako uvádza Gaius, pokiaľ boli nájomcove „plody poškodené viac, než je únosné“, zodpovedať za zásah „Božej moci“ má prenajímateľ. Na druhej strane, nájomca pozemku musí „znášať miernu

<sup>40</sup> Ulp. D. 19,2,19,7: *Si quis mulierem vehendam navi conduxisset, deinde in nave infans natus fuisset, probandum est pro infante nihil deberi, cum neque vectura eius magna sit neque his omnibus utatur, quae ad navigantium usum parantur.*

<sup>41</sup> Ulp. D. 19,2,19,6: *Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit ex conducto actione repetiturum, non quasi indebitum conducturum: non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret. Aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim solverit: hic enim si per errorem solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam conductionem. Nam inter eum, qui per errorem solvit, et eum, qui pensionem integram prorogavit, multum interest.* (Preklad autora: Ak by si niekto prenajal bývanie na jeden rok a zaplatil vopred nájomné za celé toto obdobie a šesť mesiacov po uzavretí zmluvy sa dom zrúti (vplyvom náhody) alebo je zničený požiarom, Mela veľmi správne píše, že bude mať žalobu na vysúdenie nájomného za zostávajúci čas, ale nie *condictio* na vrátenie akoby nedlhovaných peňazí; pretože on nie v dôsledku omylu zaplatil viac, ale s cieľom získať výhodu s ohľadom na užívanie prenajatej veci. Prípád je odlišný od toho, keď si niekto prenajal za desať aureov a zaplatil pätnásť, pretože ak túto sumu zaplatil omylom, mysliac si, že si prenajal za pätnásť, nebude mať žalobu z nájmu, bude mať len *condictio*; pretože tu je významný rozdiel medzi tým, kto platil omylom a tým, kto zaplatil celé nájomné dopredu s očakávaním trvania nájmu). Ku *condictio indebiti* pozri bližšie DOSTALÍK, Peter. *Conditiones: Ke kořenům bezdůvodného obohacení*. Praha: Auditorium, 2018, s. 91 a nasl.

<sup>42</sup> C. J. 4,65,1: *Dominus horreorum periculum vis maioris vel effracturam latronum conductori praestare non cogitur. His cessantibus si quid extrinsecus ex depositis rebus inlaesis horreis perierit, damnum depositarum rerum sarciri debet.* (Preklad autora: Majiteľ skladu nezodpovedá nájomcovi za vyššiu moc, ani za vládanie lupičov. Ak však nenastala žiadna z týchto udalostí, ak bol zničený akýkoľvek majetok, ktorý bol uschovaný v sklade, vlastník musí nahradiť nájomcovi výšku vzniknutej škody).

stratu s pokojnou myslou, ak neprišiel o mimoriadne veľký zisk”.<sup>43</sup> Referenčným rámcom pre posúdenie, kto bude znášať škodu je teda “mimoriadnosť” daných okolností. Nájom veci totiž Rimania vnímali ako kontrakt, pri ktorom nájomca musel počítať s prirodzeným stavom vecí, ktorý z objektívnych dôvodov nemohol garantovať žiadny prenajímateľ.

Dovedenie načrtnutej teórie do praktických dôsledkov nachádzame u Juliána. Vo fragmente Jul. D. 19,2,15,2 identifikujeme nasledovné vymedzenie: “Podme zvážiť, či je prenajímateľ povinný niečo urobiť pre nájomcu, ak zlé počasie spôsobilo neskoršiu škodu. Servius hovorí, že prenajímateľ ručí nájomcovi za každú neodvratiteľnú náhodu, ktorej sa nedalo odporovať; ako napríklad za to, čo spôsobila povodeň, vtáci každého druhu alebo podobná náhodná udalosť, prípadne útok nepriateľov. Ak by nejaká škoda mala príčinu v prenajatej veci, stratu znáša nájomca; ako napríklad, ak skyslo víno alebo úrodu plodín zničila burina. Ak však celá úroda bola zničená v dôsledku zemetrasenia, škodu nenesie nájomca, pretože nemôže byť nútený platiť nájomné za pozemok, okrem škody na semenách. Ak však bola úroda olív zničená ohňom alebo neobyčajne silným slnkom, škodu musí znášať vlastník pozemku; ale ak sa nevyskytlo nič neobvyklé, bude za škodu zodpovedný nájomca. To isté sa musí povedať, ak niečo zničilo pri prechode pozemkom vojsko z čistej roztopaše. Ale ak by pole bolo zničené zemetrasením tak, že by z neho neostalo nič, škodu znáša vlastník, pretože je povinný udržiavať pozemok pre nájomcu v užívateľnom stave.”<sup>44</sup>

V ponímaní antickej jurisprudencie preto istá strata na úrode spôsobená neodvratiteľnou náhodou bola chápaná ako prirodzený stav veci. Gerken v tejto súvislosti uvádza, že Rimania vnímali osud akoby opačne, než moderná spoločnosť, ktorá sa snaží zásahy vyššej moci akýmkoľvek spôsobmi zvrátiť, zatiaľ čo antická spoločnosť ich skrátka brala ako súčasť života.<sup>45</sup>

Škodu vzniknutú týmto spôsobom musel znášať nájomca v rámci rizika svojej činnosti. Pokiaľ škoda presiahla primeranú mieru, zodpovedal za ňu *locator*.<sup>46</sup> Uvedené sa nevzťahuje na semená, ktoré je potrebné vnímať ako istú “počiatočnú investíciu”, teda vlastníctvo nájomcu, pri ktorom stratu za každých okolností znášal on.<sup>47</sup>

Princíp distribúcie zodpovednosti za vplyv *vis maior* badať aj pri nároku na zníženie nájomného z dôvodu mimoriadnej neúrody. Podľa Papiniána tak mal kolón nárok na zníženie nájomného v prípade ak z dôvodu vyššej moci došlo k neúrodnému roku, no pokiaľ bol ďalší rok

<sup>43</sup> Gai. D. 19,2,25, 6: *Vis maior, quam Graeci θεού βίαν appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partarius colonus quasi societatis iure et damnum et lucrum cum domino fundi partitur.*

<sup>44</sup> Jul. D. 19,2,15,2: *Si vis tempestatis calamitosa contigerit, an locator conductori aliquid praestare debeat, videamus. Servius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere ait, ut puta fluminum graculorum sturnorum et si quid simile acciderit, aut si incursus hostium fiat: si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, haec damno coloni esse, veluti si vinum coacuerit, si raucis aut herbis segetes corruptae sint. Sed et si labes facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. Sed et si uredo fructum oleae corruerit aut solis fervore non adueto id acciderit, damnum domini futurum: si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. Idemque dicendum, si exercitus praeteriens per lasciviam aliquid abstulit. Sed et si ager terrae motu ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum praestari conductori, ut frui possit. (Preklad autora v texte).*

<sup>45</sup> GERKENS, ref. 6, s. 120.

<sup>46</sup> Nájomca mal napríklad nárok na zníženie nájomného z dôvodu požiaru, pokiaľ predtým pozemok skultivoval na svoje náklady. Pozri Jul. D. 19,2,15,3.

<sup>47</sup> Pokiaľ by sme sa na chvíľu vrátili k nášmu súdobému príkladu s vplyvom pandémie na záväzkové vzťahy, ako uplatniteľná analógia sa javí možnosť zdieľanej škody v prípade zmluvy uzatvorenej po momente predvídateľnosti verejnoprávných obmedzení do súkromnej autonómie. Ak si napr. nájomca objednal svadobnú sálu, no došlo ku obmedzeniu jej kapacity z protipandemických, hygienických, opatrení, takáto okolnosť je síce neodvratiteľnou náhodou, ale v čase pretrvávajúcej pandémie už je v istom ohľade predvídateľná. Ako spravodlivé sa javí pripísať rozumnú mieru rizika aj nájomcovi, pričom za mimoriadnu škodu zodpovedá prenajímateľ, ktorý objektívne plnenie zo zmluvy neposkytol.

mimoriadne úrodný prichádzala do úvahy kompenzácia prenajímateľa. Mohol tak požadovať doplatenie nájomného aj za rok, v ktorom nájomcu (kolóna) postihla neúroda.<sup>48</sup>

Obdobný princíp sa uplatňoval aj pri nájme budovy, resp. jej časti. Pokiaľ z dôvodu vyššej moci došlo k poškodeniu budovy, ktorej časť musel prenajímateľ zbúrať, musel nájomca znášať škodu v podobe čiastočného nepohodlia, pokiaľ neprekročilo primeranú mieru.<sup>49</sup>

Prenesenie zodpovednosti na nájomcu prichádzalo do úvahy aj v určitých prípadoch, keď existovala priama príčinná súvislosť medzi konaním tretej osoby a vznikom škody. Išlo o situácie, kedy náhodnú udalosť nepriamo spôsobil nájomca svojim chovaním. Poukázať môžeme na fragment od Gaia, podľa ktorého sa nájomcovi pričíta k zavineniu, ak sused z nepriateľstva vytne stromy.<sup>50</sup>

Napokon je pozornosť potrebné venovať aj situáciám, kedy neodvratiteľná náhoda vzbudí u nájomcu dôvodný strach, pre ktorý nájomca považuje vec za nespôsobilú na užívanie.<sup>51</sup> V týchto prípadoch vystupuje do popredia subjektívna zložka - odôvodnený strach. Alfenus dôvodí, že samotná existencia odôvodneného strachu je základom pre odpustenie nájomného, a to aj v prípade, ak priame nebezpečenstvo nehrozí. Na základe odlišenia subjektívnej a objektívnej zložky neodvratiteľnej náhody vypracovala moderná právna romanistika komplexnejšiu dištingkciu medzi *vis maior* a *vis cui resisti non potest*.<sup>52</sup> Ide teda o prípady, kedy dochádza k náhodnej udalosti, ktorá v subjektívnom rozmere pôsobí na jednotlivca dostatočným spôsobom, aby v ňom vyvolala obavy z negatívneho následku. V takom prípade má byť nájomcovi odpustená, resp. zmiernená povinnosť platiť dohodnuté nájomné, pričom reálny stav okolností hrá až sekundárnu úlohu.

## ZÁVER

Rímska jurisprudencia venovala vplyvom vyššej moci na nájomné vzťahy pomerne veľkú pozornosť. Vďaka kazuistickému prístupu k právu síce nevytvorila ucelenú definíciu, avšak na množstve faktických situácií identifikujeme rozsah neodvratiteľných náhod vcelku presne.

Na rozdiel od moderného prístupu vnímala antická spoločnosť zásahy "osudu" do behu vecí ako integrálnu súčasť života, čo sa pretavilo aj do právnej regulácie. Všeobecne platí, že náhoda zaťažuje vlastníka, no práve prijatie vyššej moci ako súčasti životného cyklu viedlo aj k zaujímavému konštruktú zdieľanej zodpovednosti za škodu a nemožnosti dosiahnutia predpokladaného plnenia.

<sup>48</sup> Jul. D. 19,2,15,4: *Papinianus libro quarto responsorum ait, si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit uberitas, nihil obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam eius anni quo remisit exigendam. Hoc idem et in vectigalis damno respondit. Sed et si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum, quasi non sit donatio, sed transactio. Quid tamen, si novissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? Verius dicitur et si superiores uberes fuerunt et scit locator, non debere eum ad computationem vocari.* Porovnaj s C.J. 4,65,8.

<sup>49</sup> Alfen. D. 19,2,27, pr.: pr. *Habitatores non, si paulo minus commode aliqua parte caenaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim condicione habitorem esse, ut, si quid transversarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non ita tamen, ut eam partem caenaculi dominus aperuisset, in quam magnam partem usus habitator haberet.* (Preklad podľa HAUSMANINGER, Herbert – BLAHO, Peter. *Praktické prípady z rímskeho práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014, s. 201: Ak nájomcovi užívajú nejakú časť poschodia menej pohodlne, nesmú si okamžite znížiť (jednostranne) nájomné. Nájomca je totiž v takej pozícii, že ak nastanú nepredvídané okolnosti, v dôsledku ktorých je vlastník nútený zbúrať časť domu, musí (nájomca) znášať v malej miere nepohodlie. Netýka sa to takého prípadu, keď vlastník zbúra tú časť poschodia, ktorú nájomca užíva z väčšej časti).

<sup>50</sup> Gai. D. 19,2,25,4.

<sup>51</sup> Alfen. D. 19,2,27,1: *Iterum interrogatus est, si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem necne. Respondit, si causa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.* (Preklad autora: Opäť skúmame, či nájomca, ak opustí prenajatý dom zo strachu, má povinnosť platiť nájomné: odpovedáme, že ak má na strach dostatočný dôvod, aj keď aktuálne nájomcovi nebezpečenstvo nehrozí, tak nedlhuje nájomné; ale ak dostatočný dôvod na strach nie je, dlh sa nemení).

<sup>52</sup> Pre bližšie podrobnosti opätovne poukazujeme na článok GERKENS, ref. 6, s. 109-120.

Túto právnu prax a tiež inkorporáciu subjektívneho prvku do posudzovania neodvratiteľných okolností považujeme za cenné inšpiračné momentum, ktoré môže svoj odkaz nachádzať aj pri riešení moderných výziev, akými je, napríklad, nemožnosť plnenia pri pandemickej situácii.



# Zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákoník medzinárodného obchodu) ako míľnik vo vývoji obchodných vzťahov v Československu

**Adam Kőszeghy**

## ÚVOD

Zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákoník medzinárodného obchodu alebo ZMO) bol prijatý dňa 4. decembra 1963 Národným zhromaždením Československej socialistickej republiky.<sup>1</sup> Účinnosť nadobudol dňa 1. apríla 1964, rovnako ako viacero iných ťažiskových predpisov prijatých v rámci „legislatívnej smršte“ v období rokov 1963-1964.<sup>2</sup> Zámer prijať tento právny predpis vychádzal z uznesenia ÚV KSČ z decembra 1960 o kodifikačných prácach v oblasti občianskeho práva, ktoré bližšie rozvinulo myšlienku víťazstva socializmu, tak ako ju deklarovala nová, už socialistická Ústava Československej socialistickej republiky č. 100/1960 Zb. z 11. júla 1960. V zmysle uvedeného preto malo prísť aj k úprave majetkových vzťahov, pričom sa mal zohľadniť dovtedajší stupeň vývoja československej

## Abstract

This article is devoted to Act No. 101/1963 Coll. governing legal relations in international trade (Code of International Trade) as one of the important milestones in the development of trade relations in Czechoslovakia and its potential impact on the form of Act No. 513/1991 Coll. Commercial Code, which was the first unified commercial law regulation common to the territory of the Czech countries and Slovakia. Despite the time of its adoption, the Code of International Trade contained several timeless elements that made it a competitive legal regulation at the level of advanced private law codes in Europe and in the world.

## Keywords

Code of International Trade, Commercial Code, CIT, CC, milestone, trade relations in Czechoslovakia, international trade, foreign trade

## Author

Mgr. Adam Kőszeghy, PhD.  
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky  
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta  
[adam.koszeghy@flaw.uniba.sk](mailto:adam.koszeghy@flaw.uniba.sk)

## Cite

KŐSZEGHY, Adam. Zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákoník medzinárodného obchodu) ako míľnik vo vývoji obchodných vzťahov v Československu. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, č. 1, s. 40 – 51.

<sup>1</sup> Správa o prijatí Zákonníka medzinárodného obchodu spolu s analýzou jeho obsahu sa objavila aj v prestížnom časopise Cambridge University, v ktorom vyzdvihli jeho aktuálnosť a inšpiráciu najnovšími trendami v práci UNCITRAL a v oblasti tzv. medzinárodného obchodného práva. Pozri DRUCKER, Alfred. A Code of International Trade. In *International and Comparative Law Quarterly*, 1964, roč. 13, č. 2, s. 671-675. Obdobne aj v rámci RAJSKI, Jerzy. The Law of International Trade of Some European Socialist Countries and East-West Trade Relations. In *Washington University Law Review*, 1967, č. 2, s. 125-138.

<sup>2</sup> Príkladom možno uviesť v chronologickom poradí – zákon č. 94/1963 Zb. o rodine; zákon č. 95/1963 Zb. o štátnom notárstve a o konaní pred štátnym notárstvom (notársky poriadok); zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom; zákon č. 98/1963 Zb. o rozhodcovskom konaní v medzinárodnom obchodnom styku a o výkone rozhodcovských rozhodnutí; zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok alebo zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákoník.



spoločnosti.<sup>3</sup> Majetkové vzťahy upravoval do 31. marca 1964 jediný občianskoprávny predpis, a to zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník, ktorý nediferencoval medzi akýmkoľvek druhmi majetkových vzťahov.<sup>4</sup>

Nová právna úprava mala vychádzať z premisy, že v zásade všetky vzťahy v československom hospodárstve mali socialistický charakter, čo sa malo prejavovať aj v ich právnej úprave.<sup>5</sup> Napriek tomu, že tieto vzťahy mali vyjadrovať svojou povahou jednotnosť socialistickej ekonomiky, a to najmä v zmysle Ústavy 1960, nie všetky československé ekonomické vzťahy boli homogénne.<sup>6</sup> Pri analýze jednotlivých ekonomických vzťahov vznikajúcich v československej ekonomike sa dospelo ku existencii troch skupín ekonomických vzťahov, ktorých samostatná úprava vo forme zákonníkov bola nevyhnutnosťou. Boli nimi vzťahy týkajúce sa socialistickej výroby a s ňou súvisiacou ostatnou hospodárskou činnosťou socialistických organizácií; týkajúce sa osobnej potreby občanov; a týkajúce sa oblasti medzinárodného obchodného styku. Tieto vzťahy ako už bolo vyššie uvedené upravoval súborne zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník, avšak vzhľadom na ekonomickú odlišnosť, ktorá definovala každý jeden okruh vzťahov odlišne, bola prijatá triáda zákonníkov – zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník s účinnosťou od 1. apríla 1964 pre oblasť majetkových vzťahov týkajúcich sa osobnej potreby občanov; zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu) s účinnosťou od 1. apríla 1964 pre oblasť majetkových vzťahov týkajúcich sa medzinárodného obchodného styku; a nakoniec zákona č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník s účinnosťou od 1. júna 1964 pre oblasť majetkových vzťahov týkajúcich sa socialistickej výroby a hospodárskej činnosti socialistických organizácií.<sup>7</sup>

Z uvedeného vymedzenia mala podľa dobovej doktríny zreteľne vyplývať rozdielna povaha ekonomických vzťahov v rámci novovzniknutej triády socialistickej úpravy majetkových vzťahov.<sup>8</sup> Napriek tomu sa však najviac od ostatných odlišovali práve majetkové vzťahy týkajúce sa medzinárodného obchodného styku. Spoločným prvkom majetkových vzťahov týkajúcich sa

<sup>3</sup> HOLUB, Dušan. Vývoj obchodného a hospodárskeho práva po roku 1948. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, roč. 27, s. 205.

<sup>4</sup> Ako dodáva Martincová: „Hoci sa na Občianskom zákonníku z roku 1950 nepodpísali nové spoločenské, politické a právne pomery do takej miery ako na neskoršom Občianskom zákonníku z roku 1964, prostredníctvom viacerých zásadných modifikácií sa v ňom však už odzrkadlilo jeho nové kľúčové postavenie v procese výstavby socialistickej spoločnosti. Občiansky zákonník z koncepcného hľadiska na jednej strane zúžil, na strane druhej rozšíril okruh majetkových a osobných vzťahov, ktoré boli jeho ustanoveniami upravované.“ MARTINCOVÁ, Lenka. Od obchodných spoločností k socialistickým organizáciám. Vývoj právnickej osoby po roku 1950 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 58.

<sup>5</sup> Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu). Tlač č. 149. Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1960 – 1964. Dostupné na internete: <[https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149\\_01.htm](https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm)>. [cit. 2023-06-10].

<sup>6</sup> Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu). Tlač č. 149. Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1960 – 1964. Dostupné na internete: <[https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149\\_01.htm](https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm)>. [cit. 2023-06-10]. Uvedené potvrdzuje aj HOLUB, ref. 3, s. 206.

<sup>7</sup> Pôvodne sa plánovala účinnosť týchto právnych predpisov k 1. januáru 1964. Pozri KOPÁČ, Ludvík – SINGER, Erik. Některé nové koncepce osnovy zákona o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1963, roč. VII, č. 3, s. 230.

<sup>8</sup> Túto nesystémovosť však kritizoval Karel Eliáš s odstupom takmer troch desaťročí, pričom „dnes snad netřeba zvlášť podrobně argumentovat, že toto roztržštění jednotné kodifikační ideje, představované dotud – byť ne bezvýhradně – dosavadním občanským zákoníkem č. 141/1950 Sb., do tří zákoníků, v sobě neskrývalo mnoho logiky: to jak z teoretických, tak z praktických hledisek. Takový závěr by měl v současné době jistě málokdo mnoho chuti popírat: a dokonce i ne jeden dřívější *conquistador*“ hospodářského práva se dnes stal vášnivým obhájcem obchodního zákoníku.“ ELIÁŠ, Karel. Téma k diskusi: Obchodní zákoník. In *Právník*, 1992, roč. 131, č. 6, s. 477. Obdobne aj PAUKNEROVÁ, Monika. Svoboda podnikání a právní regulace zahraničně obchodních vztahů. In *Právník*, 1991, roč. 130, č. 7-8, s. 675; alebo PELIKÁNOVÁ, Irena et al. *Obchodní právo. I. díl*. Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 37.

socialistickej výroby a ostatnej hospodárskej činnosti socialistických organizácií a majetkových vzťahov týkajúcich sa osobnej potreby občanov bolo podmienené zapojenie do československého hospodárstva či už v pasívnej alebo aktívnej podobe (prostredníctvom plánovitej výroby alebo uspokojovania potrieb občanov).<sup>9</sup> Naopak, v majetkových vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku vystupovali zahraniční účastníci (cudzinci) z nesocialistických krajín, a preto aj ich hospodárstvo bolo založené na súkromnom vlastníctve, ktoré bolo v kontradikcii k princípom československého hospodárstva v rámci majetkových vzťahov podľa Občianskeho a Hospodárskeho zákonníka.<sup>10</sup> Hospodársky zákonník sa preto aplikoval len na československých účastníkov v medzinárodnom obchodnom styku vo vzťahu k československému hospodárstvu.<sup>11</sup> Hlavnou úlohou hospodárskych záväzkov bolo predovšetkým zabezpečovanie plnenia úloh, ktoré vyplývali z plánu rozvoja národného hospodárstva a ich konkretizovanie vo vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.<sup>12</sup>

## IDEOVÉ ZDROJE ZÁKONNÍKA MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU

Vydanie Zákonníka medzinárodného obchodu, ako *lex specialis* pre oblasť týkajúcu sa medzinárodného obchodného styku znamenalo posun v riešení špecifických právnych problémov, ktoré sa vyskytovali len v medzinárodnom obchodnom styku, pričom prispelo aj k lepšej kolíznoprávnej aplikácii československého práva zahraničnými orgánmi, a to vzhľadom na to, že upravoval všetky potrebné inštitúty pre aplikáciu v medzinárodnom obchodnom styku súborne v jednom predpise – zahraničný účastník právneho vzťahu sa preto nemusel obávať, že prehliadne inú právnu úpravu v rámci československého právneho poriadku.<sup>13</sup> Zákonník medzinárodného obchodu sa preto orientoval len na vzťahy so zahraničnými účastníkmi.<sup>14</sup>

Odlíšná koncepcia úpravy majetkových vzťahov v medzinárodnom obchodnom styku bola zreteľná už z úvodných ustanovení samotného znenia zákona. V zmysle ustanovenia § 1 ZMO, ktorý

<sup>9</sup> Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu). Tlač č. 149. Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1960 – 1964. Dostupné na internete: <[https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149\\_01.htm](https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm)>. [cit. 2023-06-10].

<sup>10</sup> KOPÁČ, Ludvík. *Zákonník mezinárodního obchodu. Komentář*. Praha: Panorama, 1984, s. 6.

<sup>11</sup> Hospodársky zákonník sa aplikoval vo vzťahu k zahraničnému obchodu len v oblasti tzv. dodávateľsko-odberateľských vzťahov (§§ 211-258 Hospodárskeho zákonníka), teda na vzťahy medzi národnými (výrobnými) podnikmi a podnikmi zahraničného obchodu pri importe a exporte tovaru. BYSTRICKÝ, Rudolf et al. *Právo mezinárodního obchodu*. Praha: Svoboda, 1967, s. 22. Obdobne aj KOPÁČ, Ludvík. *Nástin úpravy Zákonníka mezinárodního obchodu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1964, s. 1. Vo vzťahoch dodávok pre vývoz vystupoval podnik zahraničného obchodu ako odberateľ, ktorý zaisťoval dodávky pre vývoz spravidla dodávkovými príkazmi, pričom naopak vo vzťahoch dodávok z dovozu vystupoval podnik zahraničného obchodu ako dodávateľ z hospodárskej zmluvy o dodávke výrobkov z dovozu. MULÁČ, Karel – KOPÁČ, Ludvík. *Základy československého a mezinárodního práva pro IV. ročník středních ekonomických škol obor ekonomika zahraničního obchodu. 4. přepracované vydání*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, s. 80, 85.

<sup>12</sup> MARTINCOVÁ, Lenka. Vývoj záväzkového práva po roku 1948 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 46.

<sup>13</sup> KOPÁČ, ref. 10, s. 6-7. Obdobne aj KOPÁČ, Ludvík. *Nová úprava obchodních operací*. Praha: Československá obchodní komora, 1964, s. 8; alebo BYSTRICKÝ, ref. 11, s. 30.

<sup>14</sup> Výnimočne však aj keď vo vzťahu absentoval zahraničný účastník ho bolo možné použiť aj na vzťahy vnútroštátnych subjektov za splnenia kumulatívnej podmienky výskytu iného cudzieho prvku (napr. námorná preprava medzi dvomi socialistickými organizáciami PZO a Čechofrachtom). KANDA, Antonín. Zákon o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník mezinárodního obchodu) a jeho místo v systému československého socialistického práva. In *Právník*, 1966, roč. 105, č. 2, s. 132. Obdobne KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In *Právník*, 1973, roč. 112, č. 12, s. 1099; alebo KOHN, Lev. Předmět, místní a časová působnost připravovaného zákona o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku. In *Právník*, 1962, roč. 101, č. 5, s. 408.

pod marginálnou rubrikou „Účel zákona“ upravoval základnú zásadu medzinárodného obchodného styku, a to **zásadu nediskriminácie**. Účelom tohto zákona malo byť podľa jeho ustanovenia § 1 ods. 1 súborným spôsobom upraviť majetkové vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku na základe zásady plnej právnej rovnosti a neprípustnosti akejkoľvek diskriminácie ktoréhokoľvek z účastníkov medzinárodného obchodu, napomáhať tak rozvíjaniu hospodárskych stykov Československej socialistickej republiky so všetkými krajinami, nehľadiac na rozdiely v ich spoločenskom a štátnom zriadení, a tým prispievať k upevneniu mierového spolunažívania a priateľstva medzi národmi.<sup>15</sup> Uvedené ustanovenie však podľa dobovej doktríny nebolo fiktívnym ustanovením, ale jeho obsah sa mal pretaviť aj do ďalších ustanovení Zákonníka medzinárodného obchodu, resp. pri ich výklade.<sup>16</sup>

Za účelom, aby mohol Zákonník medzinárodného obchodu byť funkčným právnym predpisom vo vzťahu k zahraničným účastníkom, t. j. aby sa zahraniční účastníci rozhodli si zvoliť pre právny vzťah ako rozhodné právo práve československé právo, resp. československé občianske právo,<sup>17</sup> bolo potrebné tento právny predpis postaviť na širších základoch občianskoprávnej a obchodnoprávnej úpravy zo zahraničia.<sup>18</sup> Návrh zákonníka medzinárodného obchodu vychádzal najmä zo skúsenosti z československého zahraničného obchodu a medzinárodných skúseností v podobe VDP RVHP 1958 a Haagskeho návrhu z roku 1956, ktoré dopĺňalo viacero ťažiskových zahraničných (vnútroštátnych) predpisov napr. ako švajčiarsky zákon o obligačnom práve (*Obligationenrecht*), Občiansky zákonník RSFSR z roku 1922, grécky občiansky zákonník,<sup>19</sup> taliansky občiansky zákonník (*Codice civile*), egyptský občiansky zákonník z roku 1948, etiópsky občiansky zákonník z roku 1960,<sup>20</sup> Jednotný obchodný zákonník USA (zákon štátu Pennsylvánia z roku 1953),

<sup>15</sup> Uvedenú zásadu zrejme najpresnejšie vymedzuje pasáž z učebnice práva medzinárodného obchodu od autorského kolektívu pod vedením prof. Rudolfa Bystrického, v rámci ktorej sa vyjadril k otázke nevyhnutnej potreby (každého) štátu byť aktívny v medzinárodnom obchodnom styku s inými štátmi: „Žádný stát na světě není soběstačný a v té neb oné míře musí dovážet některé suroviny, průmyslové nebo zemědělské výrobky, aby doplnil potřeby vlastního hospodářství, a musí vyvážet, aby si obstaral prostředky pro dovoz. Existence celosvětových obecných hospodářských vztahů, nezávislých na vůli a přání jednotlivců, činí v dnešních podmínkách mezinárodního života nemyslitelným, aby se některý stát obklopil neprodyšnou zdí bez vstupních a výstupních bran pro obchodníky a zboží z druhých států. Bez hospodářských vztahů s jinými zeměmi se v dnešní době nemůže obejít ani jeden stát.“ BYSTRICKÝ, ref. 11, s. 11. Obdobne aj KOPÁČ, ref. 13, s. 8; alebo ROHLÍK, Josef. Právní úprava mezinárodních obchodních vztahů a systém čs. práva. In *Právník*, 1966, roč. 105, č. 6, s. 526-527.

<sup>16</sup> KOPÁČ – SINGER, ref. 7, s. 231. Existencia tohto ustanovenia však bola podrobená aj kritike Rudolfa Bystrického, a to kvôli svojej údajnej neodôvodnenosti vo vzťahu k diskriminácii, keďže má byť v právnom vzťahu vždy československý účastník. Pozri BYSTRICKÝ, Rudolf. Poznámky k zatímním osnovám nových zákonů z mezinárodněprávních hledisek. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1963, roč. VII, č. 2, s. 130.

<sup>17</sup> V prípade výskytu situácie, že by si zmluvné strany zvolili za rozhodné právo buď československý právny poriadok alebo československé občianske právo, výsledkom by bola aplikácia ustanovení Zákonníka medzinárodného obchodu, a to v zmysle § 3 ZMO. Samozrejme, rovnaké riešenie by pripadalo aj na situáciu, ak by na obdobné skutočnosti odkázala kolízna norma, napr. v prípade československej právnej úpravy by to bol zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. Zásadne by neprichádzala do úvahy aplikácia ustanovení Občianskeho zákonníka ani Hospodárskeho zákonníka, a to s ohľadom na § 497 OZ a § 389 ods. 2 HZ, ktoré to pojmovovo vylučujú a uznávajú primát ZMO vo vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku. Pozri bližšie KOPÁČ, ref. 10, s. 29-30. Obdobne aj KOPÁČ, ref. 13, s. 7; alebo KOHN, ref. 14, s. 411-412; alebo KOPÁČ – SINGER, ref. 7, s. 235-236.

<sup>18</sup> „Československá hospodářská aktivita v zahraničí, pokud se chtěla prosadit, byla nucena již v minulosti alespoň v minimální míře (tj. alespoň ve směru k zahraničním partnerům) akceptovat principy, na základě, nichž funguje světový trh.“ PAUKNEROVÁ, ref. 8, s. 668.

<sup>19</sup> K vývoju a charakteristike gréckeho občianskeho zákonníka z roku 1946 pozri bližšie ZEPOS, Panagiotis. The New Greek Civil Code of 1946. In *Journal of Comparative Legislation and International Law*, 1946, Vol. 28, No. 3/4, pp. 56-71; prípadne ZEPOS, Panagiotis. Twenty years of the Greek Civil Code: Achievements and Objectives. In *Balkan Studies*, 1967, Vol. 8, No. 2, pp. 395-406.

<sup>20</sup> Napriek na prvý pohľad naznačujúcej exotickéj povahe daného predpisu, sledovala prijatie tohto zákona pozorne aj československá internacionalistická obec, pričom v správe o jeho prijatí sa konštatovalo, že: „Jde nesporně o zákoník moderní, který rozpracovává všechny otázky do velké hloubky a vyznačuje se přesnými definicemi jednotlivých

prirodzene aj Zásady občianskoprávneho zákonodarstva ZSSR z roku 1961 a ghanský zákon o predaji tovaru z roku 1962.<sup>21</sup> Na základe vyššie uvedeného možno v prípade Zákonníka medzinárodného obchodu skonštatovať, že sa rozhodne jednalo o unikátny legislatívny počin, ktorý nemal obdobu v žiadnom štáte na svete.<sup>22</sup> A preto, ak aj v iných štátoch existovali špeciálne predpisy upravujúce vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku, tak sa tieto predpisy aplikovali čiastočne aj na vnútroštátne vzťahy, čo pre ZMO rozhodne neplatilo.<sup>23</sup>

Z hľadiska štruktúry a systematiky právneho predpisu boli ustanovenia Zákonníka medzinárodného obchodu rozčlenené do piatich hláv po vzore moderných občianskych zákonníkov,<sup>24</sup> a to:

|                   |                                                        |                |
|-------------------|--------------------------------------------------------|----------------|
| <b>I. hlava</b>   | Úvodné ustanovenia                                     | §§ 1-5 ZMO     |
| <b>II. hlava</b>  | Spoločné ustanovenia                                   | §§ 6-99 ZMO    |
| <b>III. hlava</b> | Všeobecné ustanovenia o záväzkových vzťahoch           | §§ 100-275 ZMO |
| <b>IV. hlava</b>  | Osobitné ustanovenia o niektorých záväzkových vzťahoch | §§ 276-720 ZMO |
| <b>V. hlava</b>   | Osobitné, prechodné a záverečné ustanovenia            | §§ 721-726 ZMO |

V rámci úvodných ustanovení sa Zákonník medzinárodného obchodu venoval okrem vyššie uvedenému účelu zákona aj predmetu zákona, ktorý bol vymedzený taxatívnym, pozitívnym výpočtom vzťahov v zmysle § 2 ods. 1 písm. a) až písm. i) ZMO, ktoré spadali pod pôsobnosť ustanovení tohto zákona.<sup>25</sup> Tieto vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku bolo možné označiť

institutů. Je známo, že právě anglo-americké zákony v samostatném ustanovení vždy definují ten který výraz, kterého používají. Tato skutečnost, textace i to, že zákaz zpětné působnosti je výslovně odůvodňován nabytými právy, dává tušit značný vliv anglo-americké právní školy na toto dílo, které je však na každý pád zajímavé a zasluží bližší pozornosti jak z hlediska srovnávacího, tak i z hlediska nahradit staré obyčejové právo právem psaným, v němž se objeví i prvky zcela cizí, možno říci importované, které se mohou často projevit negativně.“ DONNER, Bohdan. Etiopský občanský a obchodní zákoník z roku 1960. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1961, roč. V, č. 4, s. 339.

<sup>21</sup> Možno pozorovať tendenciu inšpirácie tak predpismi z kapitalistických krajín, ako aj z krajín socialistického bloku, príp. krajín tretieho sveta. Bolo tomu najmä z jednoduchého dôvodu, v zásade každá krajina a každý kontinent predstavovali priestor pre import alebo export tovaru, a teda potencionálneho obchodného partnera. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu). Tlač č. 149. Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1960 – 1964. Dostupné na internete: <[https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149\\_01.htm](https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0149_01.htm)>. [cit. 2023-06-10]. Pozri aj KOPÁČ – SINGER, ref. 6, s. 232.

<sup>22</sup> KANDA, Antonín. K některým otázkám přípravy zákona o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku. In *Právník*, 1962, roč. 101, č. 9, s. 784. Obdobne aj KOPÁČ – SINGER, ref. 7, s. 229-230. V rámci príspevku k 10. výročiu vydania Zákonníka medzinárodného obchodu zároveň Antonín Kanda uviedol, že prijatie tohto zákona vyvolalo veľký medzinárodný záujem aj vzhľadom na prácu UNCITRAL a dokonca v správe sekretariátu UNIDROIT bol tento zákon označený za prototyp ideálneho zákonníka medzinárodného obchodného práva, pričom viaceré socialistické štáty začali uvažovať o obdobnej úprave po vzore Zákonníka medzinárodného obchodu. KANDA, Základní, ref. 14, s. 1095.

<sup>23</sup> „Je však obecným zjevem, že se v celé řadě kapitalistických zemí vydávají zvláštní zákon pro úpravu zahraničně obchodních styků. Je sice pravda, že tyto zákony (obchodní zákoníky apod.) platí většinou – ne však vždy – jak pro vnitřní, tak i mezinárodní vztahy.“ BYSTRICKÝ, ref. 16, s. 130.

<sup>24</sup> Vzhľadom na to, že aplikácia ustanovení Zákonníka medzinárodného obchodu sa predpokladala v zahraničí a nie v Československej socialistickej republiky, tejto skutočnosti sa musela primerane prispôbiť aj systematika uvedeného právneho predpisu po vzore obvyklých systematik moderných občianskych zákonníkov. KOPÁČ, ref. 13, s. 9.

<sup>25</sup> Týmto vzťahmi boli v zmysle § 2 ods. 1 ZMO vzťahy vznikajúce v medzinárodnom obchodnom styku, teda a) majetkové vzťahy, na základe ktorých došlo alebo má dôjsť za odplatu poskytovanú v akejkoľvek forme k prevodu vecného, záväzkového alebo iného práva alebo hospodárskej hodnoty medzi osobami, ktoré nemajú sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu; b) majetkové vzťahy, predmetom ktorých je užívanie veci alebo využitie práva alebo inej hospodárskej hodnoty, ktoré sa má uskutočniť na území štátu, na ktorom nemá niektorý z účastníkov svoje sídlo

v zmysle náuky medzinárodného práva súkromného ako právne vzťahy s cudzím prvkom.<sup>26</sup> Táto koncepcia založená na tzv. objektívnom kritériu bola odlišná od vymedzenia pôsobnosti Občianskeho zákonníka a Hospodárskeho zákonníka, ktorá bola v prípade týchto predpisov vymedzená výlučne na tzv. osobnom kritériu.<sup>27</sup> Tieto vzťahy bolo možné charakterizovať podľa L. Kopáča na základe troch základných znakov, a to, že tieto vzťahy boli majetkovej povahy, medzinárodnej povahy a obchodnej povahy.<sup>28</sup> Rozdielnu klasifikáciu ponúkol A. Kanda, keď tieto vzťahy rozčlenil do štyroch skupín,<sup>29</sup> a to:

1. **vzťahy medzi osobami, ktoré nemali sídlo alebo bydlisko na území toho istého štátu**
  - a) § 2 ods. 1 písm. a) ZMO
  - b) § 2 ods. 1 písm. c) ZMO
  - c) § 2 ods. 1 písm. f), prvá veta ZMO
  - d) § 2 ods. 1 písm. i) ZMO
2. **vzťahy, kde sa plnenie uskutočňuje v medzinárodnom meradle**
  - a) § 2 ods. 1 písm. b) ZMO
  - b) § 2 ods. 1 písm. e) ZMO
3. **vzťahy vznikajúce z obstarávania alebo uskutočňovania námornej prepravy zásielok alebo nájom lode alebo zmlúv o prevádzke lode**
  - a) § 2 ods. 1 písm. d) ZMO
4. **vzťahy súvisiace s niektorým z predchádzajúcich vzťahov**
  - a) § 2 ods. 1 písm. f), druhá veta ZMO
  - b) § 2 ods. 1 písm. g) ZMO
  - c) § 2 ods. 1 písm. h) ZMO
  - d) § 2 ods. 1 písm. ch) ZMO

Zákonník medzinárodného obchodu obsahoval v nasledujúcom ustanovení § 2 ods. 2 ZMO aj negatívne vymedzenie pôsobnosti ustanovení zákona, a to tak, že Zákonník medzinárodného obchodu sa nemal použiť napriek povahe majetkového vzťahu podľa odseku 1, ak bolo alebo muselo byť účastníkom pri vzniku tohto vzťahu nepochybne zrejmé, že vznikali, aby sa na území Československej socialistickej republiky uspokojovali osobné potreby aspoň jedného z ich účastníkov alebo iné vlastné potreby účastníka. Zákon sa však vzťahoval aj na taký právny vzťah, ak bolo alebo ak muselo byť účastníkom zrejmé, že tento právny vzťah tvoril právny celok so vzťahom, pri ktorom k uspokojovaniu takýchto potrieb nedochádzalo. V tomto ohľade teda nezáležalo či sa v právnom

---

(bydlisko); c) majetkové vzťahy, predmetom ktorých je činnosť alebo zdržanie sa činnosti, ak všetci účastníci nemajú sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu; d) majetkové vzťahy vznikajúce z obstarávania alebo z uskutočňovania námornej prepravy zásielok alebo najímania lode alebo uzavierania zmlúv o prevádzke lodí; e) majetkové vzťahy z inej prepravy, pri ktorej miesto odoslania a miesto určenia nie sú na území toho istého štátu alebo sú na území štátu, na ktorom nemá niektorý z účastníkov svoje sídlo (bydlisko); f) majetkové vzťahy z bankového styku medzi účastníkmi nemajúcimi sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu, alebo ak sa tieto vzťahy uskutočňujú v súvislosti s niektorým z ostatných vzťahov uvedených v tomto odseku; g) majetkové vzťahy vznikajúce z poistenia proti nebezpečenstvu škody hroziacej v súvislosti s niektorým z ostatných právnych vzťahov uvedených v tomto odseku; h) majetkové vzťahy, predmetom ktorých je kontrolná činnosť uskutočňovaná v súvislosti s niektorým z ostatných právnych vzťahov uvedených v tomto odseku; ch) iné majetkové vzťahy vznikajúce v súvislosti s niektorým z predchádzajúcich právnych vzťahov uvedených v tomto odseku, najmä v dôsledku ich zmeny alebo zániku, alebo vzhľadom na neplatnosť úkonu, ktorý ich mal založiť, alebo na odporovateľnosť právnych úkonov, ktorými sú ukracovaní účastníci týchto vzťahov, alebo vznikajúce v súvislosti s ich zabezpečením, plnením alebo porušením povinností alebo uplatnením práv z nich vyplývajúcich, pokiaľ sú upravené v tomto zákone; i) iné majetkové vzťahy vznikajúce medzi obchodníkmi, ktorí nemajú sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu.

<sup>26</sup> KANDA, Zákon, ref. 14, s. 129-130.

<sup>27</sup> KOPÁČ, ref. 13, s. 4. Obdobne aj KOPÁČ – SINGER, ref. 7, s. 233.

<sup>28</sup> KOPÁČ, ref. 10, s. 23-24.

<sup>29</sup> KANDA, Antonín. *Zákonník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1975, s. 19.

vzťahu nachádzali zahraniční účastníci, avšak postačovalo ak sa mal účel právneho vzťahu v podobe osobných potrieb niektorého z účastníkov uspokojovať aspoň z časti na území Československej socialistickej republiky.<sup>30</sup> Zákoník medzinárodného obchodu pri vylúčení svojej pôsobnosti nevyžadoval, aby sa zakúpený tovar spotreboval na území Československej socialistickej republiky, postačovalo ak mohol byť aspoň sčasti použitý na jeho území k uspokojeniu osobných potrieb účastníka (napr. upomienkové predmety alebo pohľadnice) a rozhodným nebol ani zamýšľaný účel účastníkom či koho potrebám mal daný tovar slúžiť, nesmel však byť použitý ako predmet ďalšieho predaja.<sup>31</sup> V prípade obchodnej povahy záväzku by sa vylúčenie z pôsobnosti nemohlo aplikovať.<sup>32</sup> Zákoník medzinárodného obchodu samozrejme vylučoval z pôsobnosti svojich ustanovení v zmysle § 2 ods. 3 ZMO aj nadobúdanie nehnuteľností, a to vzhľadom na to, že tieto vzťahy nie sú tradične predmetom medzinárodného obchodu, čo však neplatí o vzťahoch, kedy neprichádzalo k prevodu vlastníckeho práva k nehnuteľnosti.<sup>33</sup>

V prípade praktického použitia ustanovení Zákonníka medzinárodného obchodu, ako už bolo vyššie uvedené podľa § 3 ZMO jestvovali v zásade dva spôsoby ako v zmysle teórie medzinárodného práva súkromného docieľiť, aby sa daný právny vzťah spravoval ustanoveniami tohto zákona. Účastníci právneho vzťahu podľa § 2 ZMO si mohli zvoliť aplikáciu Zákonníka medzinárodného obchodu ako rozhodného práva pre daný právny vzťah priamo (**vol'ba**) alebo pomocou kolíznej normy odkazujúcej na použitie československého právneho poriadku alebo československého občianskeho práva (**odkaz kolíznej normy**). Aplikáciu ustanovení Zákonníka medzinárodného obchodu mohla v zmysle nasledujúceho ustanovenia § 4 ZMO vylúčiť jedine existencia medzinárodnej zmluvy, ktorou bola Československá socialistická republiky viazaná (príkladmo možno uviesť VDP RVHP príslušného vydania).<sup>34</sup> Na záver úvodných ustanovení sa Zákoník medzinárodného obchodu zameriaval na otázku dispozitívnosti ustanovení zákona. Ustanovenie § 5 ZMO deklarovalo, že účastníci sa mohli odkloniť od všetkých ustanovení zákona, ktoré výslovne neustanovovali, že sa od nich odchýliť nemožno. Táto deklarácia odkazovala priamo na ustanovenie § 722 ods. 1 ZMO, ktoré určovalo, že sa nemožno odchýliť od §§ 1-71, §§ 76-106, §§ 157-176, § 179, § 211, § 399, § 634 ods. 2, § 708 ZMO a ustanovení piatej časti zákona.<sup>35</sup> V zmysle ustanovenia § 722 ods. 2 ZMO ďalej medzi kogentné ustanovenia patrili aj tie ustanovenia, ktoré upravovali formu

<sup>30</sup> V rámci československého právneho poriadku sa mali na takéto vzťahy aplikovať ustanovenia Občianskeho zákonníka, pričom však ak povinnosti ukladané československým organizáciám pri uspokojovaní potrieb občanov v zmysle ustanovení Občianskeho zákonníka vyplývajúce z československého hospodárskeho systému nebolo možné uložiť zahraničným účastníkom, aplikácia ZMO bola vylúčená len pri uspokojovaní osobných potrieb na území Československej socialistickej republiky. L. Kopáč uviedol možné príklady situácií: „Spadajú sem predovšetkým vzťahy, do ktorých vstupujú zahraniční turisti a jiné osoby při dočasném pobytu na čs. území (např. ubytování, stravování, nákup věcí osobní potřeby, opravy motorových vozidel atd.).“ KOPÁČ, ref. 10, s. 28. Obdobne aj KOHN, ref. 14, s. 411; alebo BYSTRICKÝ, ref. 16, s. 123.

<sup>31</sup> KOPÁČ, ref. 10, s. 28.

<sup>32</sup> KOPÁČ, ref. 13, s. 5.

<sup>33</sup> Príkladom je napr. záložné právo alebo nájom nehnuteľnosti, príp. činnosť vo forme výstavby budov. KOPÁČ, ref. 10, s. 29.

<sup>34</sup> Vzhľadom na skutočnosť, že Československá socialistická republika bola zakladajúcim členom Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP), v prípade medzinárodného obchodného styku medzi dvomi členskými štátmi tejto organizácie sa prioritne uplatnili Všeobecné dodacie podmienky RVHP (VDP RVHP). Vychádzalo sa pritom z premisy, že medzi priateľskými socialistickými štátmi panuje dôvera a platobná disciplína, tak ako nikdy inde, preto VDP RVHP boli oveľa jednoduchšie koncipované ako samotné ustanovenia Zákonníka medzinárodného obchodu. Nevylučovala sa však práve z tohto dôvodu subsidiárna aplikácia ustanovení Zákonníka medzinárodného obchodu. KANDA, ref. 29, s. 22. Obdobne aj KOPÁČ, ref. 13, s. 9.

<sup>35</sup> Sankciou za porušenia tohto kogentného ustanovenia bola neúčinnosť takéhoto právneho úkonu v časti, ktorá odporovala uvedenému zákonnému zákazu.

alebo niektorú náležitosť predpísanú týmto zákonom.<sup>36</sup> Porušenie týchto ustanovení zákon sankcionoval neplatnosťou právneho úkonu s možnosťou žiadať náhradu škody.<sup>37</sup>

Zákonník medzinárodného obchodu v rámci spoločných ustanovení upravoval viacero otázok ako vymedzenie osôb (fyzické a právnické osoby v medzinárodnom obchodnom styku)<sup>38</sup>; vecí a práv, pričom ZMO ako jediný právny predpis v československom právnom poriadku obsahoval definíciu vecí: „vecami sú hmotné predmety a ovládateľné prírodné sily, ktoré slúžia potrebám ľudí“<sup>39</sup>; právnych úkonov (platnosť a neplatnosť); zastúpenia a plnomocenstva;<sup>40</sup> počítania času; premlčania a vydržania.<sup>41</sup> V rámci všeobecných ustanovení o záväzkových vzťahoch Zákonník medzinárodného obchodu upravoval všeobecnú úpravu záväzkového práva prostredníctvom úpravy vzniku záväzkového vzťahu, vzniku a obsahu zmlúv, účastníkov záväzkového vzťahu, zabezpečenia záväzku, zániku záväzku splnením, nesplnením záväzkov a jeho následkami a inými spôsobmi zániku záväzkov. Zákonník medzinárodného obchodu upravoval v najrozsiahlejšej hlave zákon, v osobitných ustanoveniach o niektorých záväzkových vzťahoch, tieto **záväzkové vzťahy**:

- a) kúpna zmluva, osobitné dojednania v kúpnej zmluve, zmluvy uzavierané v súvislosti s kúpnu zmluvou<sup>42</sup>
- b) zmluvy o viazaných obchodoch
- c) zmluva o výmene
- d) zmluva o pôžičke
- e) zmluva o vypožičaní
- f) nájomná zmluva
- g) zmluva o úschove
- h) zmluva o uskladnení
- i) zverenie veci tretej osobe
- j) zmluva o diele
- k) príkazná zmluva

<sup>36</sup> Sú to napríklad uvedené ustanovenia zákona upravujúce formu právneho úkonu / zmluvy, resp. základné náležitosti pre niektoré typy zmlúv: § 161, § 163, § 191, § 207, § 258, § 263, § 304, § 276, § 385, § 388, § 389, § 390-392, § 395, § 398, § 405, § 410, § 415, § 418, § 424, § 431, § 439, § 454, § 463, § 470, § 475, § 491, § 505, § 521, § 536, § 548, § 566, § 571, § 575, § 600, § 607, § 625, § 653, § 661, § 665, § 681, § 686, § 690, § 694, § 696. KOPÁČ, ref. 10, s. 32.

<sup>37</sup> KOPÁČ – SINGER, ref. 7, s. 233.

<sup>38</sup> Zo strany československých osôb zúčastňujúcich sa na zahraničnom obchode ako účastníkov v medzinárodnom obchodnom styku pripadali do úvahy len špeciálne právnické osoby s právnou formou sui generis – podniky zahraničného obchodu, príp. iné socialistické organizácie k takejto činnosti zriadené alebo oprávnené v zmysle zákona alebo rozhodnutia o výnimke ministrom zahraničného obchodu. Vo vzťahu k iným osobám, najmä československým fyzickým osobám, týmto sa nepripúšťala spôsobilosť na právne úkony v medzinárodnom obchodnom styku, čo prakticky znamenalo ich vylúčenie. KOPÁČ, ref. 13, s. 14. Obdobne aj KOHN, ref. 14, s. 410. K podstate podnikov zahraničného obchodu pozri bližšie KÖSZEGHY, Adam. Podnik zahraničného obchodu ako forma právnickej osoby v medzinárodnom obchode. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 31-49.

<sup>39</sup> ELIÁŠ, Karel. Věc. Pozitivistická studie. In *Právník*, 1992, roč. 131, č. 8, s. 697-698.

<sup>40</sup> Zákonník medzinárodného obchodu vo svojich ustanoveniach ako jediný právny predpis zachoval koncepciu prokúry ako podnikovej plnej moci, keďže Hospodársky zákonník tento inštitút až do roku 1990 neupravoval. Zaujímavým však bolo, že Zákonník medzinárodného obchodu v tomto diely pojmovo rozlišoval medzi udelením plnej moci a na druhej strane zmocnením, ktorým sa udeľovala prokúra a zmocnením pri prevádzke podniku, pričom z hľadiska systematiky zákona malo ísť o autonómne inštitúty. ELIÁŠ, Karel. Etuda o prokure. In *Právník*, 1993, roč. 132, č. 5, s. 425, 427.

<sup>41</sup> Vzhľadom na to, že sa uvedené inštitúty nenachádzali, resp. boli nedostatočne upravené v Občianskom zákonníku, zákon musel obsahovať aj ustanovenia upravujúce inštitúty všeobecnej povahy, ktoré súviseli s priamym výkonom zahranično-obchodnej činnosti iba okrajovo. BYSTRICKÝ, ref. 16, s. 129.

<sup>42</sup> Kúpnej zmluve a súvisiacim právnym inštitútom bol v Zákonníku medzinárodného obchodu venovaný najväčší priestor, a to 143 paragrafov z celkových 726 paragrafov. KOPÁČ, ref. 13, s. 9. Obdobne aj KOPÁČ, Ludvík – SINGER, Erik. Některé nové koncepce osnovy zákona o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku. In *Časopis pro mezinárodní právo*, 1963, roč. VII, č. 4, s. 320.

- l) komisionárska zmluva
- m) zmluva o kontrolnej činnosti
- n) zmluvy o doprave
- o) poisťná zmluva
- p) sprostredkovateľské zmluvy
- q) zmluva o združení
- r) niektoré zmluvy o bankových obchodoch
- s) sľub odškodnenia
- t) verejná súťaž a verejný prisľub
- u) konanie bez príkazu
- v) bezdôvodné obohatenie
- w) upotrebenie veci pre iného
- x) povinnosť na náhradu škody

Ako posledné upravoval Zákonník medzinárodného obchodu osobitné, prechodné a záverečné ustanovenia zákona. V rámci ustanovenia § 721 ZMO zákon uvádzal, že v prípade, ak zákon používal v niektorých ustanoveniach zákona slovné spojenia „o uplatnení na súde“, „o súdnom konaní“ alebo „súdnom rozhodnutí“, tieto ustanovenia sa mali primerane použiť aj na uplatnenie práva pred rozhodcom, pre rozhodcovské konanie alebo rozhodcovský výrok, pokiaľ sa opierali o platnú rozhodcovskú zmluvu. Nezáležalo pritom pri aplikácii tohto ustanovenia či sa rozhodcovské konanie malo uskutočňovať podľa československého práva (zákon č. 98/1963 Zb. o rozhodcovskom konaní v medzinárodnom obchodnom styku a o výkone rozhodcovských rozhodnutí) alebo podľa iného rozhodného práva.<sup>43</sup> Ustanovenie § 722 ZMO, ktoré upravovalo jednak taxatívny výpočet kogentných ustanovení a jednak výpočet kogentných ustanovení podľa všeobecnej povahy týchto ustanovení sme bližšie analyzovali už vyššie. Ustanovenie § 723 ZMO možno označiť za jedno z najnenápadnejších ustanovení, avšak s veľkým významom pre fungovanie medzinárodného obchodného styku. Účelom tohto ustanovenia bolo upraviť výkladovú štruktúru zákona, a to formou použitia doslovného výkladu, extenzívneho výkladu, príp. reštriktívneho výkladu, ak to zodpovedalo zmyslu daného ustanovenia s prihliadnutím na to, čo touto úpravou nepochybne sledoval zákonodarca a aké právne následky mali vyplynúť. Ak však napriek tomu nebolo možné určiť práva a povinnosti podľa tohto zákona, v zmysle tzv. vyplňania medzier v zákone bolo potrebné prihliadnuť k zásadám obsiahnutým v ZMO.<sup>44</sup> Medzi takéto zásady môžeme zaradiť napríklad.<sup>45</sup>

- a) zásada rovnosti a nediskriminácie (§ 1 ZMO)
- b) zásada subsidiarity (§ 3 ZMO)
- c) zásada zmluvnej autonómie (§ 5 ZMO)
- d) zásada zákazu zneužitia práva a zásada poctivého obchodného styku (§ 102 ZMO)

<sup>43</sup> V prípade riešenia majetkovoprávných sporov v medzinárodnom obchodnom styku medzi organizáciami členských štátov RVHP platil Dohovor o riešení občianskoprávných sporov vznikajúcich zo vzťahov hospodárskej a vedeckotechnickej spolupráce v rozhodcovskom konaní (vyhláška ministerstva zahraničných vecí ČSSR č. 115/1974 Zb.). ČSSR bola samozrejme zmluvnou stranou aj iných multilaterálnych medzinárodných zmlúv týkajúcich sa medzinárodného rozhodcovského konania a výkonu, a uznávania rozhodcovských nálezov. KOPÁČ, ref. 10, s. 339.

<sup>44</sup> Podľa Antonína Kandu bolo toto ustanovenie inšpirované ustanovením čl. 1 LU-VI z roku 1956 (Convention portant loi uniforme sur la vente internationale des objets mobiliers corporels / Haagsky jednotný zákon o medzinárodnej kúpe tovaru). Podľa neho však bolo v tomto ustanovení možno vidieť nie príliš šťastné vyjadrenie akejsi vnútornej analógie legis, a teda riešenie podobných výnimočných situácií malo zostať v rámci Zákonníka medzinárodného obchodu za použitia § 1 ZMO a zásad na ktorých bol vybudovaný obsah zákona, pričom sa podľa neho zároveň vylučovalo použitie analógie legis vo vzťahu k ustanoveniam Občianskeho zákonníka alebo Hospodárskemu zákonníku. KANDA, Základní, ref. 14, s. 1108.

<sup>45</sup> Bližšie k zásadám Zákonníka medzinárodného obchodu pozri KÖSZEGHY, Adam. Základné zásady Zákonníka medzinárodného obchodu. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 59-67.



- e) zásada rebus sic stantibus (§ 122 a 275 ZMO)
- f) zásada nadobudnutia vlastníckeho práva od nevlastníka (§ 325 ZMO)

Ustanovenie § 724 ZMO upravovalo intertemporálne ustanovenia odlišne ako tomu bolo podľa dovtedajšieho ako aj nového Občianskeho zákonníka. Táto odlišná koncepcia bola odôvodnená potrebou zvýšenej právnej ochrany účastníkov (resp. garancie právnej istoty zahraničných účastníkov) v medzinárodnom obchodnom styku, a preto sa mali ustanoveniami tohto zákona spravovať iba vzťahy vzniknuté po 31. marci 1964 s vylúčením retroaktivity (spätnej účinnosti) ustanovení tohto zákona na vzniknuté pred týmto dátumom.<sup>46</sup>

## ZÁKONNÍK MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU A OBCHODNÝ ZÁKONNÍK?

Zákonník medzinárodného obchodu bol platným a účinným právnym predpisom v československom právnom poriadku od 1. apríla 1964 až do 31. decembra 1991. Zákonník medzinárodného obchodu však počas svojej existencie nebol nikdy novelizovaný, na rozdiel od Občianskeho zákonníka a Hospodárskeho zákonníka, ktoré boli do 31. decembra 1991 novelizované konkrétne 10 krát, resp. 11 krát). Zákonník medzinárodného obchodu bol nahradený prvým, spoločným obchodnoprávnym predpisom v Československu – zákonom č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník. Už na prvý pohľad však badať, že kontinuita právnej úpravy Zákonníka medzinárodného obchodu sa preniesla do znenia návrhu a prijatého Obchodného zákonníka.<sup>47</sup> Prirodzene však muselo dôjsť aj k istým zmenám, ktoré sa premietli v samotnom znení zákona a odrážali už zmenené sociálno-ekonomické podmienky v Československu po roku 1989.<sup>48</sup>

| <b>Zákonník medzinárodného obchodu</b>                                   | <b>Obchodný zákonník (tretia časť zákona)</b>                                                      |
|--------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>I. hlava:</b> Úvodné ustanovenia                                      | <b>I. hlava:</b> Všeobecné ustanovenia                                                             |
| <b>II. hlava:</b> Spoločné ustanovenia                                   | <b>II. hlava:</b> Osobitné ustanovenia o niektorých obchodných záväzkových vzťahoch                |
| <b>III. hlava:</b> Všeobecné ustanovenia o záväzkových vzťahoch          | <b>III. hlava:</b> Osobitné ustanovenia pre záväzkové vzťahy v medzinárodnom obchode <sup>49</sup> |
| <b>IV. hlava:</b> Osobitné ustanovenia o niektorých záväzkových vzťahoch |                                                                                                    |

<sup>46</sup> KOPÁČ – SINGER, ref. 42, s. 339.

<sup>47</sup> Predchádzajúci systém, ako bolo známe, vzhľadom na hypertrofiu najrôznejších právnych predpisov neupravoval obchodný zákonník, a preto ho bolo potrebné vytvoriť tzv. „na zelenej lúke“. Tento záver však platí podľa Karla Eliáša len *cum grano salis*, keďže nebolo možné prehliadnuť Zákonník medzinárodného obchodu z ktorého bolo do návrhu Obchodného zákonníka prevzaté nejedno ustanovenie. ELIÁŠ, ref. 8, s. 476.

<sup>48</sup> Ako uvádza Ján Lazar, každý zo zákonníkov pred prijatím Obchodného zákonníka upravoval nejakým spôsobom záväzkovo-právne vzťahy, pričom zrejme najbližšie k právnej úprave Obchodného zákonníka môžeme pripodobniť práve záväzkové vzťahy podľa Zákonníka medzinárodného obchodu, ktoré však nebolo možné použiť v zmysle režimu medzinárodného obchodného styku na každého účastníka právneho vzťahu, ako to bolo vyžadované po transformácii štátu a právneho poriadku po roku 1989. LAZAR, Ján. Základné aspekty nového občianskeho a obchodného práva. Pocta prof. JUDr. Karolovi Rebrovi, DrSc. k 80. narodeninám, venovaná Právnickou fakultou Univerzity Komenského. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1994, roč. 15, s. 87.

<sup>49</sup> Úprava zahraničnoobchodných záväzkových vzťahov sa s účinnosťou od 1. januára 1992 „scvrkla“ do §§ 729-755 Obchodného zákonníka, a preto nič nebránilo zrušiť Zákonník medzinárodného obchodu ako celok. Tamže, s. 88.

|                                                              |  |
|--------------------------------------------------------------|--|
| <b>V. hlava:</b> Osobitné, prechodné a záverečné ustanovenia |  |
|--------------------------------------------------------------|--|

Po prijatí Obchodného zákonníka prišlo k dualistickej úprave záväzkových vzťahov tak obchodnoprávných ako aj občianskoprávných, a preto bolo mnoho inštitútov upravených duplicitne alebo vyčlenených z Obchodného zákonníka. Obchodný zákonník v zásade kopíroval štruktúru (systematiku) Zákonníka medzinárodného obchodu s tým rozdielom, že časť „Spoločné ustanovenia“ upravujúcu rôzne inštitúty od označenia osôb, právnych úkonov a premĺčania spolu s vydržaním len čiastočne v rozsahu osôb upravil v prvej časti zákona s názvom „všeobecné ustanovenia“ a ostatné ponechal v rámci tretej časti všeobecných ustanovení alebo ich vypustil a upravil v Občianskom zákonníku.<sup>50</sup>

Nová koncepcia obchodného práva po roku 1989 reprezentovaná práve prijatím Obchodného zákonníka bola z hľadiska vnútroštátnej úpravy výmenných vzťahov postavená na podstatnej novelizácii tzv. veľkou novelou Občianskeho zákonníka (zákon č. 509/1991 Zb.) a rovnako v podstatnej miere novelizovaného Hospodárskeho zákonníka. Obchodný zákonník vo svojich zrušovacích ustanoveniach síce prirodzene počítal so zrušením Hospodárskeho zákonníka a taktiež Zákonníka medzinárodného obchodu, aby prišlo ku zániku neudržateľnej dualistickej úpravy obchodných výmenných vzťahov na základe povahy subjektov (vnútroštátny obchod v zahraničný obchod),<sup>51</sup> pričom na strane druhej podľa dôvodovej správy bol v oblasti obchodných vzťahov so zahraničnými podnikateľmi doteraz aplikovaný Zákonník medzinárodného obchodu, ktorý bol prispôbený potrebám trhového charakteru obchodných vzťahov a ktorého podstatná časť môže byť do novej právnej úpravy prevzatá.<sup>52</sup>

## ZÁVER

Zákonník medzinárodného obchodu bol prijatý ako reakcia na dosiahnutie nového mílnika vo vývoji spoločnosti, vybudovania socializmu v Československu. Na rozdiel od zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník, ktorý nahradil, mal Zákonník medzinárodného obchodu úlohu zamerať sa na novo diferencované majetkové vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku. Tejto úlohe bolo, samozrejme, prispôbené aj jeho znenie, a to v takom zmysle, aby zodpovedalo súčasným právnym úpravám občianskych a obchodných kódexov v Európe a vo svete. Je možné skonštatovať, že Zákonník medzinárodného obchodu ako mílnik vo vývoji medzinárodného obchodného práva zrejme splnil svoju primárnu úlohu, a to poskytnúť hmotnoprávny predpis kompatibilný pre obchodovanie so zahraničnými účastníkmi naprieč celým svetom, a to s ohľadom na to, že zahraničný obchod je integrálnou súčasťou každej hospodárskej sústavy nehladiac na štátny režim alebo ideológiu. Zákonník medzinárodného obchodu však na sklonku svojej existencie stál na pomedzí aj ďalšieho mílnika, a to prijatia prvého unifikovaného zákona č. 513/1991 Zb. Obchodného

<sup>50</sup> Uvedené je absolútne racionálne, a to vzhľadom na súčasný stav Občianskeho zákonníka ako *lex generalis* a Obchodného zákonníka ako *lex specialis*. V prípade Zákonníka medzinárodného obchodu bola subsidiarita skôr výnimkou, než pravidlom (napr. v prípade spôsobilosti na právne úkony fyzických osôb), a to z dôvodu, že Občiansky zákonník bol kreovaný ako socialistický zákonník, ktorý opustil akúkoľvek rímskoprávnú, kontinentálnu tradíciu súkromného práva v otázke záväzkových vzťahov a zaužívaných právnych inštitútov. Ustanovenia, ktoré by mal dobový Občianskeho zákonník 1964 upravovať bolo preto v potrebnej miere upraviť v Zákonníku medzinárodného obchodu – typickým príkladom je vydržanie, ktoré sa do Občianskeho zákonníka dostalo až novelou z roku 1982, pričom Zákonník medzinárodného obchodu ho upravoval pre svoje potreby už od 1963.

<sup>51</sup> LAZAR, ref. 48, s. 79.

<sup>52</sup> Dôvodová správa k vládnomu návrhu zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník. Tlač č. 684. Federálne zhromaždenie Československej federatívnej republiky 1990 – 1992. Dostupné na internete: <[https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0684\\_15.htm](https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0684_15.htm)>. [cit. 2023-06-10].

zákonníka, ktorý sa ustanoveniami Zákonníka medzinárodného obchodu v nejakej miere inšpiroval. V tomto ohľade je preto namieste stanovisko, že Zákonník medzinárodného obchodu v určitom ohľade možno považovať za dôležitý míľnik vo vývoji obchodného práva v Československu.

## Aktuálne výzvy manželskej pastorácie pre farnosť

**Veronika Pétiová**

### ÚVOD

Je zrejmé, že najväčšiu časť agendy cirkevných tribunálov zaberajú manželské kauzy. Málakedy si uvedomujeme, že aj v rámci farskej kancelaristiky tvoria otázky týkajúce sa manželstva veľkú časť kánonickoprávnych problémov, s ktorými sú farári konfrontovaní, a to najprv pri uzatváraní cirkevného manželstva a príprave naň a v niektorých prípadoch aj pri krachu manželského spolužitia. Odlúčenie manželov pri zachovaní zväzku síce povoľuje miestny ordinár, ale žiadosť o ňu sa väčšinou spisuje na farskom úrade. V prípade procesu o preskúmanie platnosti manželstva kým stránky predstúpia pred cirkevný tribunál väčšinou ako prvý kontakt vyhľadajú cirkevnú autoritu, ktorá im je najbližšia – svojho farára. Preto sme sa v tomto článku rozhodli bližšie zamerať na aktuálne problémy farnosti týkajúce sa manželskej pastorácie a načrtnúť ich riešenie.

### 1 PRÍPRAVA NA SLÁVENIE MANŽELSTVA

Adekvátne príprava nupturientov na sviatosť manželstva zahŕňa tri stupne - vzdialenú, blízku a bezprostrednú.<sup>1</sup> Práve posledná z nich, ktorá prebieha priamo pred prijatím sviatosti manželstva, má snúbencov upriamiť na celoživotné rozhodnutie, ktoré chcú sobášom urobiť. Niekedy je práve ona momentom, keď je možné predísť neskoršiemu rozpadu manželstva. Preto je potrebné k príprave na slávenie manželstva pristúpiť svedomite ako zo strany nupturientov, tak aj zo strany toho, kto prípravu koná, a nie hľadať čo najkratšiu možnú cestu, ako tento úkon absolvovať. G. Damacco uvádza, že nie je možné ignorovať skutočnosť, že nie výnimočne býva manželstvo len spôsobom, ktorým sa partneri snažia zlegalizovať svoje spolužitie. V týchto

### Abstract

One of the areas where the faithful often seek out their pastor is to address issues related to their marriage. The parish where one or both of them have canonical residence is to be the place where the marriage is primarily solemnized. The pastoral ministry of the couple does not end with the marriage, as it is important that the parish accompany the couple throughout their life together. There are faithful whose marriage reaches an intractable crisis and those will seek out their pastor for the resolution of problems related to the breakdown of the marital union, the process of separating spouses for the duration of the union, or the review of the validity of the marriage. Therefore, in this article, we would like to focus on the current challenges facing parish pastoral care in dealing with marital problems and outline their canonical-legal solutions and recommendations for practice.

### Keywords

marriage, nullity of marriage, contracting marriage, dispensation, license, parish, pastor, marital separation

### Author

JUDr. Mgr. Veronika Pétiová, PhD. et PhD.  
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta  
Ústav kánonického práva  
[veronika.petiova@flaw.uniba.sk](mailto:veronika.petiova@flaw.uniba.sk)

### Cite

PÉTIOVÁ, Veronika. Aktuálne výzvy manželskej pastorácie pre farnosť. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, č. 1, s. 52 – 63.

<sup>1</sup> Pápežská rada pre rodinu. Príprava na sviatosť manželstva 6 In *Enchiridion Vaticanum* 15, 1996, s. 21-59.

situáciách je potrebné, aby farár, ako vlastný pastier farnosti, bol rozhodnejší pri rozlišovaní duchov smerom k snúbencom<sup>2</sup> a pomáhal im nájsť zmysel sviatosti, ktorú chcú uzatvoriť.

Tiež sa môže stať, že správca farnosti z vážnych dôvodov neodporučí uzavretie manželstva alebo odmietne svojich veriacich zosobášiť. Vtedy väčšina veriacich začne vyhľadávať benevolentnejšieho kňaza, ktorý bude ochotný. V takýchto prípadoch je užitočný predpis partikulárneho práva, ktorý platí napríklad v Košickej arcidiecéze, kde v prípade, ak niekto z farárov z vážnych dôvodov neodporúča uzavretie manželstva, tak iný farár alebo farský administrátor nemá takémuto sobášu asistovať, s výnimkou konzultácie s miestnym ordinárom.<sup>3</sup>

Ďalším krokom, ktorý je potrebný pred slávením manželstva urobiť, je spísanie tzv. sobášnej zápisnice. Tá by mala byť vypracovaná v dostatočnom predstihu a snúbenci by mali predložiť všetky potrebné dokumenty, ako sú krstné a rodné listy, eventuálne rozsudky o civilnom rozvoze, nulite manželstva alebo úmrtný list predchádzajúceho manželského partnera. Pri spisovaní sobášnej zápisnice sa zistí, či je manželstvo možné uzatvoriť bez ďalších administratívnych úkonov alebo je potrebné požiadať o dišpenz alebo licenciu. Tiež je potrebné získať licenciu z farnosti aspoň jedného zo nupturientov, ak je manželstvo slávené mimo ich farností, kde majú kánonického bydlisko. V prípade ak jeden alebo obaja snúbenci spadajú do jurisdikcie vojenského ordinariátu, tak môže vojenský kaplán alebo ordinár platne asistovať pri uzatváraní manželstva tých, z ktorých aspoň jeden nupturient je jeho podriadený aj na miestach nepatriacich do priestoru, ktorý mu je určený. Tieto fakulty sú udelené bez zúžení, ktoré by sa vzťahovali na obradovú príslušnosť veriacich. Z toho vyplýva, že ich treba považovať za rovnako aplikovateľné tak kaplánmi latinskými, ako i východnými.<sup>4</sup>

## 2 DIŠPENZ A LICENCIA K SLÁVENIU MANŽELSTVA

Veriaci niekedy žiadajú prijatie sviatosti, aj keď nespĺňajú podmienky na jej udelenie. V tom prípade nastáva problém, keď na jednej strane stojí právo veriacich sviatosť prijať, a na druhej strane povinnosť posvätných pastierov oddialiť vyslúženie sviatosti do vtedy, kým veriaci bude na jej prijatie riadne disponovaný.<sup>5</sup> V prípade sviatosti manželstva je často riešením takejto situácie inštitút dišpenzu, prípadne licencie. V každom prípade je potrebné postupovať s pastoračnou múdrosťou, pri ktorej má byť farár, prípadne sobášiaci alebo kňaz, ktorý nupturientov na prijatie tejto sviatosti pripravuje, vedený optikou najvyššieho zákona Cirkvi. V niektorých prípadoch aj odmietnutie pár zosobášiť prípadne oddialenie sobáša môže byť prostriedkom ku spásu všetkých zúčastnených.

V kánonickom manželskom práve nájdeme viaceré situácie, pri ktorých je platné alebo dovolené slávenie manželstva podmienené predchádzajúcim udelením dišpenzu alebo licencie k sláveniu manželstva kompetentnou cirkevnou autoritou. Zväčša ide o miestneho ordinára, existujú však aj prípady, keď je potrebné obrátiť sa na Apoštolský stolec.

V nebezpečenstve smrti môže miestny ordinár dišpenzovať vlastných podriadených, kdekoľvek sa zdržiavajú a všetkých, ktorí sa skutočne nachádzajú na jeho vlastnom území, tak od formy, ktorú treba zachovávať pri slávení manželstva, ako aj od všetkých a jednotlivých prekážok cirkevného práva buď verejných alebo tajných, s výnimkou prekážky pochádzajúcej z posvätného stavu presbyterátu. Za tých istých okolností, ale len v prípadoch, keď sa nemožno obrátiť na miestneho ordinára, má tú istú moc dišpenzovať farár a tiež riadne delegovaný posvätný služobník,

<sup>2</sup> Porovnaj DAMACCO, Gaetano. L'indagine pregiudiziale e la preparazione al matrimonio. In COCCOPALMERIO, Francesco et al. *Il nuovo processo matrimoniale canonico. Una guida tra diritto e cura pastorale*. Bari: Cacucci Editore, 2018, s. 88.

<sup>3</sup> Porovnaj Košická arcidiecéza. Manželstvo. In ACAC, 2019, č. 2, s. 4.

<sup>4</sup> Porovnaj Pápežská rada pre výklad textov zákonov. Odpoveď Mons. Františkovi Rábekovi, ordinárovi OS a OZ SR zo dňa 13.06.2018 (Prot. N. 16359/2018).

<sup>5</sup> Porovnaj PARLATO, Vittorio. *Tem di Diritto Canonico. Dispense*. Urbino: Nencini Editore, 1991, s. 35.

ako aj kňaz alebo diakon, ktorí asistujú pri uzavieraní manželstva. V nebezpečenstve smrti má spovedník moc pre vnútorné fórum dišpenzovať od tajných prekážok buď vo sviatostnej spovedi alebo mimo nej. Za nemožné obrátiť sa na miestneho ordinára, sa považuje, ak k tomu môže dôjsť iba telegraficky alebo telefonicky.<sup>6</sup>

Okrem nebezpečenstva smrti, existuje situácia *omnia parata sunt*, ktorá nastáva vtedy, keď je na sobáš už všetko pripravené a uzavretie manželstva sa bez pravdepodobného nebezpečenstva veľkého zla nemôže oddialiť. Vtedy má moc dišpenzovať od všetkých prekážok s výnimkou tých, ktoré sú rezervované Apoštolskému stolcu, miestny ordinár. Ak ide o tajnú manželskú prekážku (t.j. verejnosti neznámu), moc dišpenzovať má aj farár a kňaz alebo diakon, ktorí asistujú pri uzavieraní manželstva. Táto moc platí aj pre konvalidáciu manželstva, ak hrozí nebezpečenstvo z jej oddialenia a nie je možné obrátiť sa na kompetentnú autoritu, ktorá ma moc udeliť dišpenz v danom prípade. Farár alebo kňaz, či diakon, ktorý dišpenz udelili, majú o tom ihneď upovedomiť miestneho ordinára a zaznačiť udelenie dišpenzu do knihy manželstiev.<sup>7</sup> Ak bol dišpenz udelený v tajnom nesviatostnom fóre, je treba viesť o tom záznam v tajnom archíve diecézy. Dišpenz udelený v rámci sviatosti pokánia, t.j. vo vnútornom sviatostnom fóre sa nezaznamenáva.<sup>8</sup>

V prípade potreby dišpenzácie nejakej manželskej prekážky je potrebné sa obrátiť na kompetentnú autoritu. Miestny ordinár môže udeliť dišpenz od všetkých prekážok cirkevného práva s výnimkou tých, ktorých dišpenzovanie je vyhradené Apoštolskému stolcu. Tomu je vyhradená dišpenzácia od prekážky pochádzajúcej z jednotlivých stupňov posvätného stavu alebo z verejného doživotného sľubu čistoty v rehoľnom inštitúte pápežského práva a od prekážky zločinu. Nikdy sa nedáva dišpenz od prekážky pokrvnosti v priamej línii ani v druhom stupni bočnej línii.<sup>9</sup> Taktiež nie je možné udeliť dišpenz od prekážky impotencie a prekážky predchádzajúceho zväzku.

Najčastejšie sa udeľuje dišpenz od prekážky rozdielnosti kultu, teda v prípade sobáša katolíckej stránky so stránkou, ktorá je bez náboženského vierovyznania alebo nepokrstená – patrí do niektorej z náboženských spoločností. Ide napríklad o sobáš so židom alebo moslimom.<sup>10</sup> Stránky obvykle podávajú žiadosť na farskom úrade v mieste, kde chcú uzatvoriť manželstvo. Nastávajú situácie, keď kánónické bydlisko katolíckej stránky a miesto sobáša sa nenachádzajú na území jednej diecézy. Podľa noriem Konferencie biskupov Slovenska sa treba v prvom rade obrátiť na miestneho ordinára trvalého bydliska katolíckej stránky, ktoré je možné overiť podľa dokladu totožnosti pri zachovaní kompetencie ordinára ozbrojených síl a ozbrojených zborov.<sup>11</sup> Podľa nášho názoru, však môže nastať situácia, v ktorej tento ordinár nebude kompetentný na udelenie dišpenzu, lebo z hľadiska kánónického práva nebude ordinárom žiadajúcej stránky. V súčasnej dobe má totiž mnoho ľudí trvalé bydlisko uvedené v doklade totožnosti odlišné od kánónického bydliska. Z tohto dôvodu považujeme za správne, ak sa daný partikulárny zákon v týchto prípadoch neuplatní a žiadosť o dišpenz sa podá ordinárovi miesta, kde má katolícka stránka kánónické bydlisko podľa noriem Kódexu kánónického práva.

<sup>6</sup> Porovnaj kánon 1079 CIC 1983 a KRAJCZYŃSKI, Jan. La potestà di dispensare del parroco. In WROCENSKI, Józef – STOKLOSA, Marek. *La funzione amministrativa nell'ordinamento canonico 2*. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2012, s. 844.

<sup>7</sup> Porovnaj DEGIORGI, Giorgio. *Dispensatio misericordiae*. In PUDUMAI DOSS, Jesu. *Beati Misericordes. Questioni pastorali e giuridiche sulla misericordia*. Roma: Las, 2017, s. 270.

<sup>8</sup> Porov. D'AURIA, Angelo. *Gli impedimenti matrimoniali*. Roma: Lateran University Press, 2002, s. 47.

<sup>9</sup> Porovnaj kánon 1078 CIC 1983.

<sup>10</sup> Je potrebné odlišovať túto skutočnosť od zmiešaného manželstva, t.j. manželstva katolíckej stránky a nekatolíckej pokrstennej, pričom ak nie je istota, že nekatolíckej stránke bol krst udelený platne, tak sa udeľuje aj dišpenz od manželskej prekážky *ad cautelam*.

<sup>11</sup> Porovnaj Konferencia biskupov Slovenska: Dekrét, ktorým sa odporúča spôsob postupovania pri žiadosti o povolenie asistovať pri uzatváraní manželstva a pri žiadosti o dišpenz od prekážky rozdielnosti kultu. In *kbs.sk* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/konferencia-biskupov-slovenska/p/osobitne-dokumenty/c/dekret-manzelstvo-disparitas-cultus>>. [cit. 2023-05-15].

Ďalším dišpenzom, s ktorým sa môžeme v pastorácii stretnúť, je dišpenz od kánonickej formy slávenia manželstva. Žiadajú ho snúbenci, ktorí chcú uzatvoriť zmiešané manželstvo v prípade, ak zachovaniu kánonickej formy prekážajú veľké ťažkosti. Na udelenie tohto dišpenzu je kompetentný miestny ordinár katolíckej stránky po porade s ordinárom miesta, kde sa má manželstvo sláviť, preto je potrebné v žiadosti o dišpenz uviesť miesto plánovaného sobáša. Aj v tomto prípade je potrebná verejná forma slávenia sobáša, ktorou môže byť napríklad civilný sobáš. Treba zachovať postup ako pri žiadosti o dovoľenie uzatvoriť zmiešané manželstvo, t.j. prísľub katolíckej stránky ohľadne snahy zachovať svoju vieru a postarať sa o výchovu potomstva vo viere, oboznámenie nekatolíckej stránky s týmto prísľubom a poučenie oboch stránok o podstatných cieľoch a vlastnostiach manželstva. Dôvodom na udelenie dišpenzu od kánonickej formy nie je povinnosť, ktorú ukladajú niektoré cirkvi a cirkevné spoločenstvá, aby sa zachovala ich vlastná forma uzatvorenia manželstva. Dišpenz nie je možné udeliť všeobecne, ale iba v jednotlivých prípadoch z dôvodov ako: zachovanie rodinnej harmónie, získanie súhlasu rodičov s manželstvom, uznanie osobitného rodinného vzťahu nekatolíckej stránky s duchovným tejto stránky, zvýšené zapojenie sa nekatolíckej stránky do života nekatolíckej cirkvi alebo cirkevného spoločenstva, možnosť katolíckeho duchovného zúčastniť sa takéhoto slávenia manželstva s dišpenzom od kánonickej formy, pri ktorom by využil možnosť vysvetlenia prítomným takéhoto slávenia ako manželstva sviatostného, s jeho cieľmi a podstatnými vlastnosťami (jednota a nerozlučiteľnosť). Po slávení takéhoto manželstva, oznámi katolícka stránka svojmu duchovnému miestu a čas slávenia manželstva, aby ho zapísal do matriky manželstiev.<sup>12</sup> V každej žiadosti o udelenie dišpenzu je potrebné uviesť oprávnený a rozumný dôvod, nakoľko si to vyžaduje udelenie dišpenzu.<sup>13</sup>

Ako dovoľenie (licencia), tak aj dišpenz spadajú do oblasti výkonu administratívnej moci „milosti“, čo znamená, že veriaci nemá právo dostať dišpenz alebo licenciu, a preto nie je možné sa proti negatívnemu rozhodnutiu kompetentnej cirkevnej autority odvolať.<sup>14</sup> Kritériom pre udelenie alebo neudelenie licencie má byť vzťah medzi duchovným dobrom snúbencov a úmyslom spoločenstva chrániť manželstvo.

Licenciu miestneho ordinára je potrebné žiadať vo viacerých prípadoch. Nevzťahuje sa na platnosť manželstva, ale na jeho dovoľenosť, keďže ide o zákazy sláviť manželstvo, nie o prekážky.<sup>15</sup> Licencia je potrebná napríklad aj pri uzavieraní manželstva potulných.<sup>16</sup> Vzhľadom na spôsob ich života je náročné zistiť eventuálne manželské prekážky, keďže tieto osoby nemajú trvalé bydlisko. Z dôvodu neustálej migrácie ich totiž miestna komunita nepozná. Zároveň je v takomto prípade ťažké preskúmať i slobodný stav snúbenca. Licenciu je potrebné žiadať, aj keď iba jeden zo snúbencov žije potulným životom. Farnosť, kde má potulný právo sláviť manželstvo je farnosť, kde aktuálne prebýva. Farár musí požiadať miestneho ordinára o licenciu pre dovoľené slávenie takéhoto manželstva.

Pri uzavieraní manželstva, ktoré nemožno uznať alebo sláviť podľa normy občianskeho zákona, Cirkev rozlišuje nadradenosť a platnosť kanonických zákonov nad civilnými, a preto môže udeliť dovoľenie uzatvoriť takéto manželstvo.<sup>17</sup> Existuje aj prípad, s ktorým sa na Slovensku nestretávame,

<sup>12</sup> Porovnaj Konferencia biskupov Slovenska: Normy Konferencie biskupov Slovenska, podľa ktorých sa má na Slovensku udeľovať dišpenz od kánonickej formy jednotným spôsobom. In *kbs.sk* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-kbs/c/dispensz-od-kanonickej-formy-slavenia-manzelstva-50>>. [cit. 2023-05-15].

<sup>13</sup> Porovnaj kánon 90 § 1 CIC 1983.

<sup>14</sup> Porovnaj PAVANELLO, Pierantonio. La concessione di grazie: aspettative e attese. In ARRIETA, Juan Ignacio. *Discrezionalità e discernimento nel governo della Chiesa*. Venezia: Marcianum Press, 2008, s. 182.

<sup>15</sup> Porovnaj TERRANEO, Guisepe. C. 1071: La licenza dell'Ordinario del luogo per alcuni casi di matrimoni. In *Quaderni di diritto ecclesiale*, 1988, roč. 1, č. 2, s. 95.

<sup>16</sup> Porovnaj kánon 1071 § 1, bod 1 CIC 1983.

<sup>17</sup> Porovnaj SCELLINI, Guisepe. *Il matrimonio nel codice di diritto canonico*. Milano: Giuffrè Editore, 2011, s. 21.

keď je v záujme stránok, aby ich manželstvo bolo platné iba pred Cirkvou, a nie pred štátom. Napríklad Talianska biskupská konferencia umožnila iba ovdoveným osobám, ak sú staršie a vo veľkej núdzi sláviť iba kánonické manželstvo s povolením miestneho ordinára. Mimo týchto okolností sa licencia môže udeliť len z vážnych dôvodov a pod podmienkou, že sa strany zaviazajú požiadať o uznanie manželstva aj zo strany štátu hneď ako pominú dôvody, ktoré viedli k udeleniu licencie.<sup>18</sup> Na Slovensku takáto možnosť nie je a v praxi tieto situácie končia tým, že osoby si z dôvodu ekonomického prežitia radšej volia mimomanželský zväzok, čím sa vylučujú z možnosti účasti na sviatostnom živote. Z dôvodu rizika jeho zneužívania nepovažujeme za vhodné, aby takýto predpis partikulárneho práva existoval na Slovensku.

Okrem toho môže nastať situácia, keď manželstvo bolo vyhlásené cirkevným tribunálom za neplatné a zároveň pred štátom ešte neprebehlo konanie o civilnom rozvode. Základná zmluva medzi Svätým stolcom a SR, obsahuje uznesenie podľa ktorého, ak Katolícka cirkev rozhodla o nulite manželského zväzku alebo o jeho rozviazaní, toto sa na žiadosť jednej zo stránok oznámi Slovenskej republike, ktorá bude vo veci ďalej konať.<sup>19</sup> V praxi sa táto norma ukázala ako *lex imperfecta*. Vo väčšine prípadov začínajú proces o preskúmanie platnosti manželstva stránky, ktoré civilný rozvod už absolvovali. Ak sa tak nestalo, po vyhlásení manželstva za nulitné, požiadajú o civilný rozvod manželstva. Čo sa týka prípadu, že by manželstvo nemohlo byť slávené z dôvodu príbuzenstva, tam sa zhodujú právo SR a kánonické právo v tom, že nie je možné povoliť slávenie manželstva v priamej línii a druhom stupni bočnej línie.<sup>20</sup>

Licencia je potrebná aj pri uzatváraní manželstva toho, kto má prirodzené záväzky voči inej stránke alebo deťom pochádzajúcim z predchádzajúceho spojenia. Takýto prípad nenájdeme v predchádzajúcom Kódexe kánonického práva. Dôvodom jeho pridania do Kódexovej matérie bola aj stúpajúca tendencia uzatvárať viaceré manželstvá, prípadne mať potomstvo mimo manželstva. Prirodzené záväzky z predchádzajúceho zväzku môžu vyvolávať v manželstve určité problémy. Je potrebné, aby snúbenci boli navzájom oboznámení o tom, že tieto záväzky existujú a nešlo o úmyselne zamlčanie skutočnosti pred sobášom, ktorá by mohla spôsobovať nulitu manželstva z titulu podvodu.<sup>21</sup> V žiadosti o dovoľenie treba uviesť o aký druh záväzku ide, akým spôsobom je mu zadosťučinené a tiež vyjadrenie kňaza k vierohodnosti podaných informácií zo strany osoby, ktorá nesie prirodzené povinnosti voči inej stránke alebo voči deťom pochádzajúcim z predchádzajúceho spojenia.<sup>22</sup> Zároveň má ordinár miesta právo, aj povinnosť zakázať slávenie manželstva v prípade, ak niektorá z dotknutých stránok nemá v úmysle plniť svoje záväzky.<sup>23</sup>

Ak chce uzatvoriť manželstvo s katolíckou stránkou ten, kto všeobecne známym spôsobom zavrhol katolícku vieru, požiada farár od ordinára licenciu. Miestny ordinár môže takéto dovoľenie udeliť, ak existuje oprávnený a rozumný dôvod, napríklad nebezpečenstvo uzatvorenia civilného sobáša, duchovné dobro stránok, v tomto prípade najmä tej, ktorá svoju vieru nezavrhlá, vzájomná pomoc v pokročilom veku a pod. Dôvod pre ktorý stránky dovoľenie žiadajú, má byť uvedený v žiadosti. Ordinár nemá dovoľenie udeliť, ak katolícka stránka nevyhlásila, že je pripravená odstrániť nebezpečenstvo odpadnutia od svojej viery a nedala úprimný prísľub, že urobí všetko, čo je v jej silách,

<sup>18</sup> Porovnaj Conferenza Episcopale Italiana. Decreto generale sul matrimonio canonico 40. In *Notiziario della Conferenza Episcopale Italiana*. [online] Dostupné na internete: <[https://www.chiesacattolica.it/wpcontent/uploads/sites/31/2017/02/Decreto\\_generale\\_matrimonio\\_canonico.pdf](https://www.chiesacattolica.it/wpcontent/uploads/sites/31/2017/02/Decreto_generale_matrimonio_canonico.pdf)>. [cit. 11.05.2023]; a PAVANELLO, Pierantonio. C. 1071: Licenze e dispense matrimoniali. In *Quaderni di diritto ecclesiale*, 2011, roč. 24, č. 4, s. 502.

<sup>19</sup> Čl. 10 Základnej zmluvy medzi SR a Svätou stolicou.

<sup>20</sup> Porovnaj kánon 1091 CIC 1983 a § 10 Zákona o rodine č. 36/2005 Z. z.

<sup>21</sup> Porovnaj kánon 1098 CIC 1983.

<sup>22</sup> Porovnaj Bratislavská arcidiecéza. Licencia na sobáš. In *ACAB*, roč. 2013, č. 1, s. 3.

<sup>23</sup> Porovnaj CHIAPETTA, Luigi. *Il manuale del parroco. Commento giuridico-pastorale*. Bologna: Centro editoriale pastorale, 2019, s. 432.



aby boli všetky deti pokrstené a vychované v Katolíckej cirkvi. Druhá stránka sa má s týmto prísľubom oboznámiť, pričom obidve stránky sa majú poučiť o cieľoch a podstatných vlastnostiach manželstva, ktoré nesmie vylučovať ani jeden z uzavierajúcich.<sup>24</sup> Zavrhnutie katolíckej viery musí byť všeobecne známe, pričom nestačí iba vnútorné a tajné odlúčenie sa od Cirkvi, ani súkromné, aj keď je pomerne známe. Pre zavrhnutie viery nie je potrebné vstúpiť do ateistického, heretického alebo schizmatického združenia. Verejne známy spôsob zavrhnutia viery je dostatočný na základe práva, napríklad ak vyplýva zo súdneho rozsudku, z oficiálneho stanoviska cirkevnej autority, je súdnym priznaním daného subjektu a pod. O faktické zavrhnutie ide vtedy, keď je odlúčenie známe a zverejnené takým spôsobom, že už nie je možné ho popierať alebo o ňom pochybovať.<sup>25</sup>

Zároveň je potrebná licencia aj v prípade veriacich, ktorí sú pokrstení, ale neboli vychovávaní vo viere, t.j. neprijali ďalšie iniciačné sviatosti. V tomto prípade treba postupovať ako v prípade tých, ktorí zavrhlí svoju vieru verejne známym spôsobom. V prípade Nitrianskej diecézy, pri sobáši, v ktorom jedna alebo obe stránky sú iba pokrstené, majú právomoc dovoliť slávenie takéhoto manželstva farári a farskí administrátori bez toho, aby sa museli obracať na miestneho ordinára. Do sobášnej zápisnice je potrebné vložiť písomné a stručné zdôvodnené pripustenie stránok k slávaniu manželstva zo strany farára, resp. farského administrátora a osvedčenie stránok, primerane prispôbené na daný prípad. Do poznámky v matrike sobášených treba v tomto prípade uviesť: *Ad matrimonium admissus/a tamquam tantum baptizatus/a* s uvedením dátumu a protokolárneho čísla tohto úkonu.<sup>26</sup> Pokiaľ takáto právomoc dovoliť sobáš v danej diecéze nie je, je potrebné obrátiť sa miestneho ordinára.

Licencia je potrebná aj pri uzatváraní manželstva toho, kto je postihnutý cenzúrou alebo interdiktom; pri uzavretí manželstva neplnoletého, keď rodičia o tom nevedia alebo sú rozumne proti tomu; pri uzatváraní manželstva cez zástupcu, uzavretí manželstva s podmienkou, ktorá sa vzťahuje na minulosť alebo na prítomnosť, pri uzatváraní medzi dvoma pokrstenými osobami, z ktorých jedna je pokrstená v Katolíckej cirkvi alebo bola do nej po krste prijatá, druhá však patrí do cirkvi alebo cirkevného spoločenstva, ktoré nie je v plnom spoločenstve s Katolíckou cirkvou (zmiešané manželstvá) a pri tajnom uzavretí manželstva.<sup>27</sup> V prípade licencie k zmiešanému manželstvu, ak sú kompetentní viacerí ordinári, treba zachovať tú istú kompetenciu, ako v prípade žiadosti o dišpenz od manželskej prekážky rozdielnosti kultu, t.j. obrátiť sa na miestneho ordinára trvalého bydliska katolíckej stránky, ktoré je možné overiť podľa dokladu totožnosti pri zachovaní kompetencie ordinára ozbrojených síl a ozbrojených zborov.<sup>28</sup>

Primárne sa zmiešané manželstvo má sláviť mimo Svätej Omše, aj keď sa slávi katolíckou formou. Je to najmä z praktických dôvodov, vzhľadom na prítomnosť nekatolíckych hostí, manželskej stránky, eventuálne svedkov. Ak je na to dôvod, diecézny biskup môže povoliť vysluhovanie zmiešaného manželstva aj počas Svätej Omše. Podľa Direktória pre vykonávanie princípov a noriem o ekumenizme sa pri rozhodovaní, či pripustiť alebo nepripustiť nekatolíckeho manžela na prijímanie Eucharistie, má rozhodnúť na základe všeobecných noriem v tejto oblasti. Za týchto okolností je potrebné brať do úvahy, že sviatosť manželstva prijímajú dvaja pokrstení kresťania. Napriek tomu, že manželia žijúci v zmiešanom manželstve sú obaja pokrstení a žijú vo sviatostnom manželstve, tak spoločné prijímanie Eucharistie môže byť iba výnimočné.<sup>29</sup>

<sup>24</sup> Porovnaj kánony 1071 § 2 a 1125 CIC 1983.

<sup>25</sup> Porovnaj CHIAPETTA, ref. 23, s. 432.

<sup>26</sup> Porovnaj Nitrianska diecéza. Smernice týkajúce sa pastoračného pôsobenia a života farárov, kaplánov, dištriktúrnych dekanov a sekretárov v Nitrianskej diecéze, (Prot. č. 1126/2014) *ad usum internum* a ACEN, roč. 2008, č. 2, s. 104.

<sup>27</sup> Porovnaj kánony 1071; 1101 § 2; 1124; 1131 CIC 1983.

<sup>28</sup> Porovnaj Konferencia biskupov Slovenska, ref. 11.

<sup>29</sup> Porovnaj Pápežská rada pre napomáhanie jednoty kresťanov. Direktorium pre vykonávanie princípov a noriem o ekumenizme. 159 a 160 In *kbs.sk* [online]. Dostupné na internete:

Je potrebné striktne odlišovať licenciu a delegáciu k sláveniu manželstva. Okrem toho, že licencia je potrebná k dovoľnosti manželstva, delegácia k jeho platnosti. Delegáciu udeľuje miestny ordinár alebo farár posvätnému služobníkovi, ktorý bude asistovať sláveniu manželstva. Kým licencia smeruje k tomu, že sa dané manželstvo môže sláviť, tak delegáciou sa povoľuje kňazovi alebo diakonovi prijať manželský súhlas snúbencov v mene Cirkvi. Delegácia môže byť všeobecná, k sláveniu bližšie neurčeného počtu manželstiev, ako aj konkrétna na istý počet manželstiev alebo jedno konkrétne manželstvo. Kým všeobecná delegácia musí byť udelená písomne, špeciálnu je možné udeliť aj ústne.<sup>30</sup>

### 3 PASTORÁCIA MANŽELOV V KRÍZE

Častými situáciami, s ktorými sa stretávame v dnešnej dobe, sú manželstvá v kríze. Farnosť zväčša navštíví jeden alebo obaja manželia, buď v prípade manželskej odľuky, keď došlo k trvalému alebo dočasnému prerušeniu manželského spoluzitia, alebo v prípade keď chcú začať proces preskúmania platnosti manželstva. Miera rozvodovosti je na Slovensku vysoká a krachujú aj cirkevne uzavreté manželstvá. Farár alebo farský vikár, ktorý prijme niektorého z manželov snažiaceho sa riešiť svoju situáciu, by sa mal čo najviac snažiť pomôcť mu v jeho alebo jej neľahkej situácii.

#### 3.1 ODLÚČENIE MANŽELOV PRI ZACHOVANÍ ZVÄZKU

Existujú situácie, keď navštíví farský úrad jeden z manželov alebo výnimočne aj obaja so žiadosťou o manželskú odľuku. V tejto situácii zväčša nie je primárnou pohnútkou práve manželská odľuka, ale túžba pristupovať k sviatostiam po rozpade manželského spolunažívania. Najčastejším dôvodom pre žiadosť o manželskú odľuku býva nevera jedného z manželov. Nevinná stránka má, pokiaľ sa aj ona nedopustila nevery, nedala k nej dôvod a nesúhlasila s ňou, právo prerušiť manželské spoluzitie. V tomto prípade je možná trvalá alebo dočasná odľuka.<sup>31</sup> Nevinná manželská stránka, ak sama od seba prerušila manželské spolunažívanie, má do šiestich mesiacov predložiť kauzu odlúčenia kompetentnej cirkevnej autorite, ktorá má, prihliadajúc na všetky okolnosti, zvážiť, či nevinnú manželskú stránku nemožno priviesť k tomu, aby vinu odpustila a odlúčenie nepredĺžila natrvalo.<sup>32</sup>

Okrem nevery existuje aj druhý dôvod na manželskú odľuku, a to v prípade, keď jeden z manželov vytvára veľké nebezpečenstvo pre dušu alebo telo druhej manželskej stránky alebo deti, prípadne iným spôsobom veľmi sťažuje spoločný život. Vtedy je možné, aby druhá stránka odstúpila na základe dekrétu miestneho ordinára, alebo v prípade, ak jej hrozilo nebezpečenstvo spôsobené čakaním na rozhodnutie kompetentnej cirkevnej autority, môže odstúpiť aj sama. Potom, čo zanikne dôvod odlúčenia, je potrebné obnoviť manželské spoluzitie, ak cirkevná autorita nestanovuje ináč. Ak nevinná manželská stránka znova prijme druhú stránku, zrieka sa práva na odlúčenie.<sup>33</sup>

Obdobne je možné, aby žiadosť o manželskú odľuku podal veriaci nie cez svojho farára, ale cez kňaza, ktorý ho pozná. Vzápätí sa kópia rozhodnutia pošle nielen kňazovi, cez ktorého bola žiadosť podávaná, ale aj farárovi miesta, kde má veriaci kánonské bydlisko, aby vedel, že takéto rozhodnutie bolo jednému z jeho farníkov vydané.

<<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-vatikanskych-uradov/c/direktorium-na-vykonavanie-principov-a-noriem-o-ekumenizme>>. [cit. 2023-06-01].

<sup>30</sup> Porovnaj FUSCO, Gennaro. et al. *Commento giuridico-pastorale al decreto generale sul matrimonio canonico*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2014, s. 66.

<sup>31</sup> Porovnaj VITALI, Enrico – BERLINGÒ, Salvatore. *Il matrimonio canonico*. Milano : Giffrré Editore, 2007, s. 137.

<sup>32</sup> Porovnaj kánon 1152 CIC 1983.

<sup>33</sup> Porovnaj ERRÁZURIZ, Carlos José. *Il matrimonio e la famiglia quale bene giuridico ecclesiale. Introduzione al diritto matrimoniale canonico*. Roma: Pontificia Università della Santa Croce, 2016, s. 169 a kánony 1153-1155 CIC 1983.

### 3.2 PROCES MANŽELSKEJ NULITY A FARNOSŤ

Proces manželskej nulity žiadajú podľa našich skúseností dve skupiny ľudí. V prvom prípade ide o manželov v kríze, ktorí uvažujú nad civilným rozvodom manželstva alebo už ním prešli a chcú, aby bola preskúmaná platnosť ich manželstva. Tieto osoby hľadajú smerovanie v ďalšom živote. V takomto prípade, aj keď sú zranenia spôsobené v manželstve ešte čerstvé, je práca s manželmi jednoduchšia z hľadiska viery, keďže ide zväčša o ľudí žijúcich bez partnerov. Po schválení manželskej odluky biskupom je možné sprevádzať ich v procese skúmania manželskej nulity aj v rámci sviatostnej pastorácie, pričom môžu čerpať posilu najmä z Eucharistie a sviatosti pokánia. Druhou skupinou sú veriaci, ktorí už majú nový vzťah a ten by chceli „zlegalizovať“, preto chcú, aby ich manželstvo bolo preskúmané, či bolo uzavreté. Často vkladajú do procesu veľkú nádej, lebo je pre nich cestou, ako môžu uzavrieť nové cirkevné manželstvo a opäť pristupovať k sviatostiam.

Reforma manželských procesov uskutočnená apoštolským listom vo forme *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* priniesla väčšiu rýchlosť, efektívnosť a dostupnosť týchto procesov pre mnohých veriacich. V prípade Európy nebolo až tak náročne obrátiť sa na cirkevný tribunál ani pred reformou. Veriaci mali v relatívnej blízkosti aj odvolacie tribunály na ktorých muselo prebehnúť konanie na druhej inštancii. Existovali však miesta, najmä v Ázii a Južnej Amerike, kde táto služba Cirkvi nebola pre veriacich dostupná, tak ako by to potrebovali. Práve blízkosť a dostupnosť je jednou z hlavných charakteristík reformy, ktorá práve preto uvádza farnosť ako jedno z miest, kde sa má konať predsúdne preskúmanie pri procesoch manželskej nulity. Farnosť je veriacemu najbližšie, preto aj prvotnú pomoc pri tomto procese mnohí nachádzajú primárne vo svojich farnostiach. V diecézach by mala byť vytvorená jednotná štruktúra ako postupovať v týchto prípadoch, napríklad informačná kancelária na diecéznom tribunáli, prípadne, keďže ide o pastoračné preskúmanie kauzy je možné, aby predsúdne preskúmanie prebiehalo v jednotlivých farnostiach. Práve farár, prípadne ten, kto snúbencov na prijatie sviatosti manželstva pripravoval, by mal poznať ich životnú situáciu a sprevádzať ich aj v tejto chvíli, naplňajúc tak záväzok farárov, pastoračne sa starať o manželov v krízach.<sup>34</sup> Jeho úlohou je poznať ich situáciu a nasmerovať ich v prípade konania súdneho procesu. Napriek tomu, že primárne vlastný farár alebo ten kto manželov pripravoval na slávenie cirkevného sobáša by mal viesť toto predsúdne preskúmanie, je možné zveriť ho aj iným osobám s patričnými kompetenciami a vedomosťami v oblasti kánonického práva, a to aj napriek tomu, že ide o pastoračné preskúmanie. Jeho úlohou je zhromaždiť všetky užitočné prvky pre prípadné uvedenie kauzy zo strany manželov alebo ich patróna na kompetentnom tribunáli. Treba zistiť, či sú obidve stránky zajedno v žiadosti o neplatnosť. Ak sa ukáže relevancia podania žaloby na neplatnosť manželstva, má byť predsúdne preskúmanie ukončené podaním žiadosti na kompetentný cirkevný tribunál.<sup>35</sup>

Farár, ako vlastný pastier, má v procese úlohu nielen vydať svoje odporúčanie na začiatku kauzy, ale môže byť duchovným sprievodcom svojich veriacich na ceste procesu preskúmania platnosti manželstva. Cieľom je hľadanie pravdy a tá nemusí vždy korešpondovať s túžbou toho, kto žiadosť podával. Ak sa veriacim dostane pastoračné sprevádzanie počas procesu nulity, je možné viesť ich k otvorenosti k výsledku skúmania, a nie ku kríze viery, ak sa dokáže platnosť ich manželstva. I keď farár nie je informovaný o procesnom postupe kauzy, tá prebieha na cirkevnom tribunáli, môže však sprostredkovať veriacim blízkosť Cirkvi v situácii, v ktorej sa nachádzajú a ktorou proces preskúmania platnosti zväčša býva. Význam tejto práce spočíva v tom, že ide o veriacich, ktorí väčšinou nemôžu pristupovať k sviatosti zmierenia a je vhodné hľadať iné možnosti pastoračného

<sup>34</sup> Porovnaj DAMACCO, ref. 2, s. 88.

<sup>35</sup> Porovnaj František. *Mitis Iudex Dominus Iesus* 1-5 .In AAS, 2015, roč. 107, s. 958-970.

rozhovoru, aby pre nich proces preskúmania platnosti manželstva nebol traumou. Takéto sprevádzanie nie je úlohou pracovníkov cirkevných tribunálov, ktorí majú zachovávať neustrannosť.

V praxi sa môžu farári stretnúť s veriacimi, ktorým po anulácii manželstva bolo zakázané uzatvoriť nové manželstvo, ak bol tento zákaz pripojený k samotnému rozsudku o nulite manželstva alebo stanovený miestnym ordinárom.<sup>36</sup> Aj keď ide o dovoľenie sláviť nové manželstvo, napriek zakazu, o tom rozhoduje miestny ordinár.<sup>37</sup> Stránky žiadajúce uzatvoriť nové manželstvo sa neobracajú priamo na daného diecézneho biskupa, ale navštívia farára v mieste kde chcú uzatvoriť nové manželstvo a ten ďalej postupuje ich žiadosť. Zmyslom týchto zákazov nie je nedovoľiť stránkam už nikdy pristúpiť k sláveniu nového manželstva, ale zabrániť tomu, aby sa opakovala situácia neplatného manželstva. Je na posúdení miestneho ordinára, zväčša po konzultácii s tribunálom, ktorý rozsudok o nulite vydal, či dôvody pre ktoré bolo prvé manželstvo neplatné sa nebudú opakovať a či je možné pristúpiť k sláveniu nového manželstva. Tieto zákazy sa najčastejšie vydávajú v prípadoch neplatnosti manželstva vychádzajúcich z vážneho nedostatku rozoznávacieho úsudku ohľadne podstatných manželských práv a povinností, ktoré treba navzájom odovzdávať a prijímať, keď je u stránky možný istý posun a dozrievanie. V prípade neplatnosti manželstva na základe neschopnosti vziať na seba podstatné záväzky manželstva z psychických dôvodov, je na mieste aj znalecký posudok psychiatra, ak išlo o trvalú diagnózu alebo poruchu, ktorá by mohla mať vplyv na platnosť nového zväzku. Zároveň je väčšinou úlohou farára vysvetliť stránkam žiadajúcim uzatvoriť manželstvo, prečo to nie je možné kvôli zakazu a akým spôsobom sa dá požiadať o dovoľenie sláviť nové manželstvo. V praxi sa totiž často stáva, že stránky neporozumejú čo pre nich znamená zakazujúca klauzula, ktorá je súčasťou rozsudku o nulite manželstva.

Ordinár miesta tiež môže zakázať manželstvo vlastným podriadeným, kdekoľvek sa zdržiavajú a všetkým, ktorí sa skutočne nachádzajú na jeho vlastnom území, ale iba na čas a z vážneho dôvodu, kým tento pretrváva.<sup>38</sup> Toto rozhodnutie biskupa je zväčša odkomunikované farárovi a ten ho má oznámiť snúbencom s pastoračnou citlivosťou.

Okrem zakazu sláviť manželstvo po vyhlásení predchádzajúceho manželstva za nulitné, je možné takýto zákaz pripojiť po rozviazaní manželstva *ratum et non consumatum*. V takomto prípade je dokonca možné, aby najvyššia cirkevná autorita pripojila k zakazu aj zneplatňujúcu klauzulu.<sup>39</sup> Okrem nej môže byť k respkriptu o rozviazaní manželstva pripojený aj jednoduchý *mens*, opatrenie, ktoré pozostáva napríklad z vykonania znaleckého posúdenia lekárom alebo psychológom, ohľadne spôsobilosti stránky uzatvoriť nové manželstvo. Väčšinou sa zasiela nie ordinárovi miesta, ale kompetentnému biskupovi, ktorým môže byť biskup, ktorý viedol vyšetrovaciu fázu alebo ordinár miesta, kde sa má sláviť nové manželstvo. Doktrína nie je v tomto prípade jednotná a neurčuje o ktorého biskupa má ísť, avšak postupovať sa tak má kvôli zabezpečeniu istoty, že je o danej klauzule informovaná stránka, s ktorou chce uzatvoriť manželstvo.<sup>40</sup>

Iná je situácia, keď sa farár stretáva so zakazom pripojeným k rozsudku o nulite manželstva. Tá nastáva vtedy, keď sa rozsudok o manželskej nulite stal vykonateľným a manželstvo bolo slávené v jeho farnosti alebo niektorá zo stránok bola vo farnosti pokrstená. Vtedy súdny vikár oznámi ordinárovi miesta informáciu o vykonateľnom rozsudku a ten ju ďalej oznámi farárovi, ktorý sa má

<sup>36</sup> Porovnaj kánon 1682 § 1 CIC 1983.

<sup>37</sup> Zväčša po konzultácii s tribunálom, ktorý vydal daný rozsudok. Záleží na tom, ako presne je formulovaný pripojený zákaz sláviť nové manželstvo.

<sup>38</sup> Porovnaj kánon 1077 § 1 CIC 1983.

<sup>39</sup> Porovnaj kánon 1077 § 2 CIC 1983 a FORMALÈ, Fabio. La rimozione del veto a contrarre nuove nozze. In *Ephemerides Iuris Canonici*, 2022, roč. 62, č. 1, s. 203.

<sup>40</sup> Porovnaj INCITTI, Giacomo. Il processo di dispensa del matrimonio rato et non consumato. In GRUPPO ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO. *Il Diritto nel Mistero della Chiesa IV*. Roma: Pontificia Università Lateranense, 2014, s. 201.

postarať o to, aby sa v knihách manželstiev a pokrstených čo najskôr urobil záznam o vyhlásenej neplatnosti manželstva, prípadne o stanovených zákazoch.<sup>41</sup>

#### 4 PASTORÁCIA ROZVEDENÝCH A ZNOVU ZOSOBÁŠENÝCH VERIACICH

V dnešnej dobe zrejme nenájdeme farnosť, v ktorej by sa nenachádzali veriaci, ktorí po civilnom rozvode žijú v novom iregulárnom zväzku. Okrem výzvy pre pastierov sprevádzať tieto osoby je potrebné aj včlenenie týchto zranených rodín do cirkevného spoločenstva, pričom je nevyhnutné, aby sa ostatní veriaci vyhli reakcii staršieho syna z podobenstva o márnotrattom synovi a nechceli tieto osoby medzi seba prijať.<sup>42</sup> O postoji k nim hovorí aj posynodálna exhortácia Pápeža Františka *Amoris laetitia*, ktorá pripomína, že títo veriaci stále tvoria cirkevné spoločenstvo a neboli exkomunikovaní. Treba sa vyhnúť prejavom diskriminácie voči nim a odmietajú ich účasť na spoločenstve Cirkvi.<sup>43</sup> *Je dôležité aby si túto skutočnosť uvedomili aj veriaci a kňazi vo farnostiach a poskytli im podporu v ich životnej situácii. Samozrejme, týmto osobám nie je možné dovoliť prijímať Eucharistiu ani sviatosť pokánia mimo nebezpečenstva smrti, lebo zotrúvajú v stave ťažkého hriechu.*<sup>44</sup> *Zároveň je pre nich náročné viesť k viere potomstvo, keď im nemôžu ísť príkladom v prijímaní sviatostí. Práve tu môže byť farnosť miestom ich prijatia a pomoci. Už pápež Benedikt XVI. povedal na stretnutí rodín v Miláne v roku 2012:*

„Myslím si, že je veľkou úlohou farnosti, katolíckeho spoločenstva, aby urobilo všetko, čo je v jeho silách, aby títo ľudia cítili, že sú milovaní, prijatí, že nie sú 'mimo', (...) že žijú naplno v Cirkvi, i keď nemôžu prijať rozhršenie a Eucharistiu. Aj keď nie je možné udeliť im rozhršenie v spovedi, pravidelný kontakt s kňazom, duchovným sprievodcom je dôležitý, pretože takto môžu vnímať, že sú vedení a sprevádzaní.“<sup>45</sup>

*Ako uviedol vtedajší pápež, ponuka duchovného sprevádzania alebo pastoračného rozhovoru môže byť pre nich cestou ako rásť vo viere a budovať kontakt so svojou farnosťou. Napriek túžbe mnohých z nich a početným diskusiám v Cirkvi na túto tému,<sup>46</sup> by podľa nás táto problematika mala byť riešená iným spôsobom. Namiesto hľadania nových ciest, ako by bolo možné im dovoliť pristupovať k sviatostiam v ich situácii, by podľa nás bolo vhodnejšie riešiť ich iregulárnu situáciu. Kánonické právo ponúka viacero možností, ktoré v Cirkvi nie sú vždy využívané. V prípade tých, ktorí majú pochybnosť o neplatnosti ich prvého manželstva, je možné požiadať o jeho preskúmanie v procese manželskej nulity. V niektorých situáciách je možné rozviazanie manželstva in favorem fidei a v prípade nedokonaného manželstva žiadosť o dišpenz od manželstva ratum et non consumatum.<sup>47</sup> Veriaci v pokročilejšom veku, ktorí z vážnych príčin, ako je napríklad výchova detí, nemôžu splniť požiadavku vzájomného rozchodu, môžu požiadať o dovolenie nazívať ako brat a sestra.<sup>48</sup> Je mnoho kánonickoprávnych prostriedkov, ktoré môžu takým veriacim pomôcť*

<sup>41</sup> Porovnaj kánon 1682 § 2 CIC 1983.

<sup>42</sup> Porovnaj GRONCHI, Maurizio. Alcune questioni disputatione nella Relatio finalis del III Sinodo Straordinario. In SABBARESE, Luigi (ed.). *Sistema matrimoniale canonico in synodo*. Città del Vaticano: Urbaniana University Press, 2015, s. 28.

<sup>43</sup> Porovnaj František. *Amoris laetitia* 264. In AAS, 2016, roč. 108, s. 311-446.

<sup>44</sup> Porovnaj kánon 915 CIC 1983.

<sup>45</sup> Benedikt XVI. Odpovede Benedikta XVI. na Festivale svedectiev v Miláne počas Svetového stretnutia rodín v roku 2012. In *kbs.sk* [online]. Dostupné na internete: <<https://rodina.kbs.sk/sekcia/podujatia/svetove-stretnutia-rodin/odpovede-benedikta-xvi-na-festivale-svedectiev-v-milane>>. [cit. 2023-06-03].

<sup>46</sup> Porov. ERRÁZURIZ, ref. 33, s. 165.

<sup>47</sup> Viac o tejto téme je možné nájsť v publikácii ASSOCIAZIONE CANONISTICA ITALIANA. *Lo scioglimento del matrimonio canonico*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2013, 229 s.

<sup>48</sup> Ján Pavol II. *Familiaris consortio* 68. In AAS, 1981, roč. 73, s. 81-191.

v ich životnej situácii a práve farnosť môže byť miestom, kde sa o nich môžu dozvedieť a nájsť odvahu ich využiť.

Posynodálna exhortácia *Amoris laetitia* bola nádejou viacerých veriacich, že bude povolené pristupovanie k sviatostiam aj veriacim, ktorí žijú v novom, iregulárnom zväzku. Tento dokument kladie do popredia pastoračné rozlišovanie a potrebu upraviť tieto skutočnosti viac partikulárnym právom ako univerzálnym. Roky, ktoré uplynuli od vydania tohto dokumentu, ukázali rozdiely v jeho aplikácii vo viacerých diecézach. Sú diecézy, kde sa prakticky nič nezmenilo a veriaci, ktorý je viazaný kánonickým manželstvom po vstupe do nového iregulárneho zväzku sviatosti prijímať nemôže. Sú však aj diecézy, kde je možné pastoračné rozlišovanie, ktoré môže dospieť k tomu, že bude umožnené aj veriacim žijúcim v iregulárnom zväzku pristupovať k sviatostiam.<sup>49</sup> Nejde o automatickú možnosť, ktorá dovolí všetkým veriacim v takejto situácii automaticky pristupovať k sviatostiam, ale o možnosť, ktorá môže byť v niektorých procesoch rozlišovania uplatnená.

V praxi však môže dôjsť k situácii, keď budú dve osoby nachádzajúce sa v tej istej situácii - v novom zväzku po civilnom rozvode, ktorý nezapríčinili. Budú však žiť na území odlišných diecéz a jedna bude môcť k sviatostiam pristupovať a druhá nie, lebo v jej diecéze sa čl. 300 *Amoris laetitia* vykladá inak. Bude v tomto prípade zachovaná rovnosť a spravodlivosť? Druhý problém pastoračného rozlišovania vnímame v skutočnosti keď, nie v každej diecéze vzhľadom na počet veriacich je možná takáto individuálna pastoračia rozlišovania, s akou napríklad začali v Plzni.<sup>50</sup> Tiež je potrebné otvoriť otázku, či takýto postup jednotlivých diecéz neodporuje ustanoveniam univerzálneho práva a podľa nás by bolo vhodné, aby táto otázka bola doriešená v Cirkvi jednoznačným predpisom univerzálneho práva, ako to bolo napríklad v prípade osôb, ktoré sa zaviazali k životu ako brat a sestra.

## ZÁVER

Farári a farskí administrátori sa vo svojej práci často stretávajú s problémami súvisiacimi s manželským kánonickým právom. Je potrebné, aby túto oblasť ovládali a stále sa v nej formovali, najmä ak nastane zmena v právnych normách týkajúcich sa tejto oblasti. Posledná reforma manželských procesov, ktorá sa uskutočnila za pontifikátu pápeža Františka zverila farárom nové kompetencie v oblasti súdnych procesov. Napríklad v nitrianskej diecéze má farár dokonca viesť predsúdne preskúmanie žiadosti, ktoré ak je ukončené podaním žaloby na diecézny tribunál je jeho úlohou definovať aj žalobný dôvod. V iných diecézach toto predsúdne preskúmanie primárne prebieha na diecéznych tribunáloch. Je otázne, či sú farári na to dostatočne pripravení, a to najmä v prípadoch, keď nemajú osobnú skúsenosť s prácou cirkevných tribunálov a svoje základné teologické štúdiá absolvovali pred touto reformou. Kánonista Luigi Sabbarese pripomína, že túto úlohu nie je možné vykonávať bez adekvátnej kánonickej formácie.<sup>51</sup> Veriaci potrebujú okrem spirituálnej a morálnej podpory, aj technicko-právnu podporu, napríklad pri spísaní žiadosti na cirkevný tribunál. Podľa nášho názoru najefektívnejším modelom by bolo vytvorenie informačných kancelárií pri jednotlivých tribunáloch. Tam by mohol farár, ktorý sa necíti v tejto oblasti dostatočne kompetentný, poslať veriacich pri procese preskúmania platnosti a ich manželstva a on by ich sprevádzal pastoračným rozlišovaním v ich situácii a pomáhal im na tejto ceste.

<sup>49</sup> Biskupi v Argentíne začali tento proces rozlišovania už v roku 2016, v roku 2023 bola takáto možnosť otvorená v diecéze Plzeň.

<sup>50</sup> Ak porovnáme počet veriacich v tejto diecéze a počet veriacich slovenských diecéz, tak počet veriacich v Plzenskej diecéze je okolo 142 000, pričom napríklad v Nitrianskej diecéze je 578 000 veriacich; v Bratislavskej arcidiecéze ich je 484 000 a pod.

<sup>51</sup> Porovnaj SABBARESE, Luigi. Il ruolo del parroco nella Riforma del Processo Matrimoniale Canonico. In DE DONATIS, Angelo (ed). *Le „Regole procedurali“ per le cause di nullità matrimoniale. Linee guida per un percorso pastorale nel solco della giustizia. Studi Giuridici CXXVI*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2019, s. 77.

Vždy je vhodnejšia prevencia, ako riešenie problémov, preto je dôležité, aby snúbenci boli dostatočne pripravení na sviatosť manželstva. Príprava na slávenie tejto sviatosti býva niekedy redukovaná na čo najmenej stretnutí, s cieľom splniť túto požiadavku, ako za strany snúbencov, tak aj kňazov. Možno by bolo vhodné priniesť do pastorácie myšlienku katechumenátu pre manželstvom, ktorá bola prednesená na Synode o rodine v roku 2015. Snúbenci by tak mali dlhší čas nato, aby sa venovali efektívnej príprave na manželstvo. Nikdy sa nám zrejme nepodarí vyhnúť sa krachujúcim manželstvám, ktoré sú realitou aj pre mnohých veriacich. Ide o náročné chvíle a farnosť by pri týchto veriacich mala stáť a pomôcť im riešiť ich situáciu, a nie ich odsúdiť a vylúčiť zo svojho spoločenstva..



## Pracovnoprávne súdnictvo v našich dejinách<sup>1</sup>

**Matúš Ridzoň**

### ÚVOD

Právny poriadok sa nevyvíja izolovane od spoločenský vzťahov, popri ktorých vzniká. Je zrejmé, že právna úprava reaguje na potreby spoločnosti a na záujmy tých, ktorí stoja za jej zrodom. Prvým impulzom pre vznik pracovnoprávných vzťahov bolo zrušenie nevoľníctva a poddanstva. S prihliadnutím na vtedajší rozvoj vykonávania práce z vlastnej vôle a osobitosť novovznikajúcich pracovných vzťahov bolo potrebné zmeniť i súvisiacu právnu úpravu. Spoločnosť upúšťajúca od feudálnych zväzkov v rámci novovznikajúcich pracovnoprávných vzťahov musela myslieť i na spravodlivé riešenie sporov vznikajúcich pri ich realizácii. V nadväznosti na uvedené skutočnosti v nasledujúcom texte predostrieme náhľad na historický vývoj pracovnoprávneho súdnictva a pracovnoprávných sporov v našich dejinách.

### 1 OBDOBIE DO ROKU 1918

Myšlienky autora, ktoré prezentoval v úvode svojho článku, a ktoré sa bezprostredne vzťahujú k problematike zrodu pracovnoprávneho súdnictva na našom území potvrdzuje odborná verejnosť, ktorá uvádza: „*Pracovné súdnictvo vznikalo v Európe zhruba pred dvesto rokmi, teda po zrušení robotovania a poddanstva, taktiež však po uvoľnení stredovekej cechovej obmedzenosti remesiel a obchodu, spolu s rozvojom meštanskej spoločnosti a slobodného podnikania. Jeho poslaním bolo riešiť spory vznikajúce zo slobodnej, avšak nesamostatnej práce na základe zmluvy o nájme služieb (locatio conductio operarum) medzi zamestnávateľmi, t.j. živnostníkmi, továrnikmi, obchodníkmi atď., a ich zamestnancami, t.j. robotníkmi,*

### Abstract

The legal order does not develop in isolation from social relations alongside which arises. It is intended that legislation responds to the needs of society and the interests of those behind its creation. The author of the article decided to describe taking into account the historical context, the legal regulation that responded to the loosening of social relations that led to the abolition of serfdom also in the territory of today's Slovakia. One of the milestones in our history was the development of voluntary work. The particularity of newly emerging working relationships, which could not be identified with the nature of existing relationships, required special attention. A company abandoning feudal unions in the framework of newly emerging labour relations had to think about the fair resolution of disputes during their implementation. The author of the article will focus on this question and provide an overview of the historical development of labour law justice and labour law disputes in our history.

### Keywords

labour justice, labour disputes, labour courts acts

### Author

Mgr. Matúš Ridzoň

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

[matus.ridzon@student.upjs.sk](mailto:matus.ridzon@student.upjs.sk)

### Cite

RIDZOŇ, Matúš. Pracovnoprávne súdnictvo v našich dejinách. In *Historia et Theoria iuris*, 2023, roč. 15, č. 1, s. 64 – 70.

<sup>1</sup> Článok je výstupom z projektu VEGA č. 1/0291/23 „Legislatívne výzvy pre pracovné právo pri tvorbe diverzných a inkluzívnych pracovísk“.



*tovarišmi, učňami atď.*<sup>2</sup> Vznik pracovnoprávných sporov a ich právnej regulácie tak šiel ruka v ruku so spoločenským a hospodárskym pokrokom.

Osobitosť pracovnoprávných sporov a zmeny v spoločenských vzťahoch sa na našom území pretavili aj do pracovnoprávnej legislatívy. Problematikou pracovnoprávných sporov sa sprvoti zaoberali okresné sudy. Od roku 1876 sa časť pracovnoprávnej agendy odčlenila a spory vzniknulé z pomerov služobných osôb v domácnosti a právnych pomerov medzi hospodármi a ich čeladou začali rozhodovať administratívne úrady. O opravných prostriedkoch voči rozhodnutiam administratívnych úradov rozhodovali administratívne úrady druhej stolice. V treťom stupni rozhodovalo ministerstvo či iné inštitúcie.<sup>3</sup>

S pracovnoprávnou agendou a výkonom práce súvisela i obchodnoprávna legislatíva. Predmetná skutočnosť sa premietla v tom, že živnostenským zákonom z roku 1884 došlo k vyčleneniu pracovnoprávných sporov týkajúcich sa továrenských robotníkov. Tieto začali prejednávať živnostenské úrady I. stolice. Proti ich rozhodnutiam bolo možné podať odvolanie na príslušný súd. Podanie odvolania však nemalo odkladný účinok. Neskôr na základe Občianskeho sporového poriadku z roku 1911<sup>4</sup> začali prejednávať spory z pracovného pomeru opäť okresné sudy. Tieto boli oprávnené prejednávať pracovnoprávne spory „bez ohľadu na hodnotu sporu“.<sup>5</sup>

V Čechách, na Morave a v Sliezsku sa pracovné súdnictvo uberalo samostatnou cestou. Bolo tomu tak z dôvodu, že tieto územné celky patrili do rakúskej časti monarchie, v ktorej v porovnaní s uhorskou časťou monarchie platili odlišné právne predpisy. Aj napriek skutočnosti, že aj v týchto častiach monarchie pracovnoprávne spory prejednávali okresné sudy, odborná literatúra pamätá na diverzifikovanejšie výluky ich právomoci. V týchto častiach monarchie prejednávali osobitý pracovnoprávne spory živnostenské sudy, obchodné sudy, závodné (či revírne – *pozn.aut.*) rady v baníctve, výbory na posudzovanie sporov pri vykonávaní domáckych prác, v rámci čeladníckych vzťahov, pri vykonávaní prác robotníkov na železnici či nádenníkov v lesníctve.<sup>6</sup>

Od línie prejednávania sporov na úrovni orgánov štátnej správy či štátnych orgánov, ktoré boli zriaďované bez ohľadu na žiadosť zamestnávateľa je potrebné odčleniť fakultatívne zriaďovanie živnostenských súdov pri veľkých podnikoch, ktorých existencia závisela od vôle zamestnávateľa. Tieto sudy sa zriaďovali na žiadosť zamestnávateľa a spory prejednávali sudcovia laici. Sudcovia boli zvolení paritným spôsobom z radov zamestnancov a zamestnávateľov. Počet členov týchto súdov sa pohyboval v rozmedzí 12-24 osôb. Ich rozvoj je spojený s obdobím nasledujúcim po roku 1869. S prihliadnutím na fakultatívnosť zriaďovania uvádzaných živnostenských súdov a spoločenské okolnosti boli v rakúskej časti monarchie zriadené iba tri takéto sudy, a to vo Viedni, Brne a Haliči.<sup>7</sup>

## 2 OBDOBIE OD ROKU 1918 DO ROKU 1948

Východiskom pre načrtnutie stavu právneho poriadku v 1. Československej republike bola kontinuita s dovtedy platným a účinným právnym poriadkom. Nadväznosť na doterajší právny

<sup>2</sup> KOSTEČKA, Jan. Pracovní soudnictví – ano či ne? In *Právník*, 1995, roč. 134, č.4, s. 371.

<sup>3</sup> TKÁČ, Vojtech. Kolektívne pracovné spory a právo. In HAMULÁK, Juraj (zost.). *Pracovný súdny poriadok (nová právna norma v oblasti pracovného práva)*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej dňa 7. novembra 2014 organizovanej riešiteľským kolektívom projektu VEGA reg. č. 1/0151/14. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 58.

<sup>4</sup> Zákonný článok 1/1911 Občiansky súdny poriadok.

<sup>5</sup> MOSNÝ, Peter – HUBENÁK, Ladislav. *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 134-135.

<sup>6</sup> Pozri bližšie TKÁČ, ref. 3, s. 58.

<sup>7</sup> MINČIČ, Vladimír. Riešenie pracovnoprávných sporov – minulosť, súčasnosť, budúcnosť. In HAMULÁK, Juraj (zost.). *Pracovný súdny poriadok (nová právna norma v oblasti pracovného práva)*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej dňa 7. novembra 2014 organizovanej riešiteľským kolektívom projektu VEGA reg. č. 1/0151/14. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 72.

poriadok Rakúsko - Uhorska proklamovala tzv. recepčná norma<sup>8</sup>. Recepčnou normou sa v plnom rozsahu prebral právny poriadok z čias Rakúsko – Uhorska až na ustanovenia, ktoré boli v rozpore s republikánskym zriadením. S prihliadnutím na túto skutočnosť sa na území 1. Československej republiky vytvoril stav právneho dualizmu<sup>9</sup> kopírujúci stav príslušnosti jej území k predchádzajúcim celkom dualistickej monarchie.

Vyššie načrtnutý stav sa bezprostredne týkal aj právnej úpravy pracovného práva a pracovného súdnictva. Vďaka modernizácii právnej úpravy však najmä na území Slovenska nabrala v porovnaní s doterajšou úpravou rýchly spád. Vďaka novým štandardom v pracovnom práve mali zamestnanci garantovaný maximálny osemhodinový denný pracovný čas, štyridsaťosem hodinový týždenný pracovný čas, garantované pracovné prestávky či minimálny nepretržitý odpočinok, ktorý musel byť zabezpečený na týždennej báze. Zakotvila sa i osobitná ochrana mladistvých.<sup>10</sup> Následne došlo i k zákazu detskej práce u detí, ktoré nedovršili 10 rok života. Zákaz práce sa vzťahoval aj na deti do 12. roku života s výnimkou ľahkých prác v poľnohospodárstve.<sup>11</sup> Zakotvili sa i limity v súvislosti s prácou školopovinných detí, a to aj počas školských prázdnin.<sup>12</sup>

Oddelenosť značnej časti právnej úpravy platnej a účinnej na Slovensku a Podkarpatskej Rusy od právnej úpravy v Čechách, na Morave a Sliezsku tak bola postupne stieraná prostredníctvom právnych predpisov, ktoré boli prijímané s účinnosťou pre celé územie republiky. Kľúčovým právnym predpisom, ktorý mal garantovať ochranu subjektívnych práv plynúcich z nových (ale i recipovaných) pracovnoprávných predpisov, bol zákon č. 131 Zb. z. a n. zo dňa 4. júla 1931 o súdnictve v sporoch z pomeru pracovného, služobného a učebného (o pracovných súdoch) (ďalej aj „Zákon o pracovných súdoch“).

Hoci mal Zákon o pracovných súdoch dosah na územie celej republiky, v podmienkach prvej republiky existovali i právne predpisy, ktoré mali fakticky obmedzený územný rozsah. Takýto predpis poznala i oblasť pracovného súdnictva. Bol ním zákon č. 170/1924 Zb. z. a n. o rozhodcovských banských súdoch. Tento zákon vyslovene predpokladal zriadenie rozhodcovských banských súdov iba pre obvody banských revírných rád v Prahe, Plzni, Hradci Králové, Ostrave a Brne. Tieto sudy plnili úlohu odvolacích orgánov. V Prahe zriadil aj vrchný rozhodcovský banský súd. Zúžená aplikovateľnosť tohto zákona bola reakciou na recipovanie právnych noriem z monarchie a vylepšovanie *status quo* existujúcej organizácie pracovného súdnictva. Treba poznamenať, že uvádzaný zákon nestratil opodstatnenie ani po prijatí Zákona o pracovných súdoch. Táto skutočnosť bola spôsobená tým, že Zákon o pracovných súdoch zo svojej pôsobnosti vylučoval spory z pracovných pomerov baníkov.<sup>13</sup> Tieto spory v značnom rozsahu pracovnoprávnej agendy v prvej inštancii prejednávali už spomínané závodné a revírne rady, ktoré boli zriaďované na základe zákona č. 144/1920 Zb. z. a n. o závodných a revírných radách pri baníctve. Revírne rady mali širšiu pôsobnosť, naopak pri závodných radách zriadených pre jeden samostatný banský závod bolo neprípustné, aby sa ich pôsobnosť rozšírila na iný samostatný banský závod.<sup>14</sup>

Aplikácia ustanovení Zákona o pracovných súdoch bola vylúčená aj pri sporoch vzniknúcich zo zmlúv a záväzkov medzi členmi posádky lode a ich zamestnávateľmi.<sup>15</sup> Tieto spory prejednávali labské plavebné sudy.

<sup>8</sup> Čl. 2 zákona č. 11/1918 Zb. z. a n. o zriadení samostatného československého štátu zo dňa 28.10.1918.

<sup>9</sup> MOSNÝ – HUBENÁK, ref. 5, s. 237-238.

<sup>10</sup> Pozri bližšie zákon č. 91/1918 Zb. z. a n. o osemhodinovej pracovnej dobe.

<sup>11</sup> Pozri bližšie ustanovenie § 4 zákona č. 420/1919 Zb. z. a n. o práci detí.

<sup>12</sup> Pozri bližšie ustanovenie § 5 zákona č. 420/1919 Zb. z. a n. o práci detí.

<sup>13</sup> Ustanovenie § 1 ods. 2 Zákona o pracovných súdoch.

<sup>14</sup> Pozri bližšie HLAVÁČEK, Jaromír. Přehled judikatury pracovního práva za rok 1930. In *Pracovní právo*, 1931, roč. 10, č. 7, s. 73.

<sup>15</sup> Pozri bližšie ustanovenie § 2 písm. c) Zákona č. 92/1924 Zb. z. a n. o labských plavebných súdoch.

Z právomoci pracovných súdov ako súdov mimoriadnych<sup>16</sup> bola časť agendy vyňatá aj v prospech riadnych súdov. Pracovnoprávne spory vznikajúce medzi vlastníkmi domov ako zamestnávateľmi a domovníkmi vystupujúcimi v postavení zamestnancov prejednávali riadne súdy<sup>17</sup>.

Právomoc pracovných súdov bola oklieštená aj v prospech závodných výborov<sup>18</sup> či rozhodcovských výborov živnostenských spoločenstiev. Predmetné výbory boli v intenciách rozhodovacej praxe vtedajšieho najvyššieho správneho súdu považované za správne úrady. Vzhľadom na uvedené boli ich nálezy po stránke ich vecnej správnosti zo strany súdov nepreskúmateľné. Skúmané mohli byť iba po stránke formálnej, a to najmä v pri prieskume či nepostupovali *ultra vires*.<sup>19</sup>

Zákon o pracovných súdoch sa nevzťahoval ani na spory zo služobných a pracovných pomerov zamestnancov štátu. Zákon o pracovných súdoch navyše umožňoval vylúčenie právomoci pracovných súdov za situácie, ak bolo rozhodovanie sporov prenesené na rozhodcu. Pri dojednávaní tejto výluky sa však uplatňovala ochranná funkcia pracovného práva, ktorá sa pretavila do nevyhnutnosti jej dojednania v „hromadnej pracovnej zmluve“ medzi organizáciami zamestnancov a zamestnávateľov alebo prostredníctvom obdobnej hromadnej úpravy medzi týmito subjektmi. Zamestnanec sa mohol na tejto výluke dojsť so svojim zamestnávateľom iba za situácie, ak ani jeden z nich nebol členom organizácií dojednávajúcich hromadnú pracovnú zmluvu alebo inú obdobnú úpravu.<sup>20</sup> Pojem hromadná pracovná zmluva bol konkretizovaný v dôvodovej správe k Zákonu o pracovných súdoch ako „...smlouva kolektivní, uzavíraná podle ustálené praxe mezi zaměstnavateli nebo jejich organisacemi se strany jedné, tak že alespoň na jedné straně (zaměstnanců) je vždy zúčastněn subjekt kolektivní, jednající za své členy“.<sup>21</sup>

Vyššie načrtnutá početnosť výluk právomoci pracovných súdov bola podľa spravodajcov ústavnoprávných výborov spôsobená osobitosťou vývoja niektorých odvetví a tým, že sa osobité právne úpravy osvedčili. Nezanedbateľný vplyv na právnu úpravu však mali i politické dôvody. Na túto skutočnosť upozornila správa ústavnoprávneho výboru Senátu Národného zhromaždenia.<sup>22</sup>

Pracovné súdy boli na základe Zákona o pracovných súdoch zriaďované nariadením vlády, a to v miestach kde si to vyžadovali hospodárske a sociálne pomery. Za situácie, ak by sa vo väčších mestách malo nakumulovať niekoľko pracovných súdov, mohol byť namiesto nich zriadený jeden pracovný súd pre všetky obvody okresných súdov sídliačich v tomto meste. Naopak ak v niektorých z obvodov okresných súdov neboli podmienky pre zriadenie samostatných pracovných súdov, vláda mohla nariadením v rámci jednotlivých okresných súdov zriadiť „zvláštne oddelenia pre spory inak prikázané súdom pracovným“.<sup>23</sup>

<sup>16</sup> K členeniu súdov v 1. Československej republike pozri bližšie 4. hlavu Ústavnej listiny Československej republiky č. 121/1920 Zb. z. a n. a NOVÁKOVÁ, Mária. Historický exkurz do pracovného súdnictva. In HAMULÁK, Juraj (zost.). *Pracovný súdny poriadok (nová právna norma v oblasti pracovného práva)*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej dňa 7. novembra 2014 organizovanej riešiteľským kolektívom projektu VEGA reg. č. 1/0151/14. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 39-40.

<sup>17</sup> Ustanovenie § 16 Zákona č. 82/1920 Zb. z. a n. ktorým sa upravujú právne pomery domovníkov.

<sup>18</sup> Pozri bližšie zákon č. 330/1921 Zb. z. a n. o závodných výboroch.

<sup>19</sup> Pozri bližšie *Rozhodnutí Nejvyššího soudu v Brně* z 03.07.1930, č. R I 345/30, Váž. Obč. 10069 (P.P. 126). In JEŘÁBEK, Josef. Jak nejvyšší soud anuluje zákon o závodních výborech. In *Pracovní právo*, 1931, roč. 10, č. 7, s. 75.

<sup>20</sup> HAMULÁK, Juraj – NOVÁKOVÁ, Mária. Tretí diel. Individuálne pracovnoprávne spory. In ŠTEVČEK, Marek et al. *Civilný sporový poriadok. Komentár. 1. vyd.* Praha: C. H. Beck, 2016, s. 1059-1060.

<sup>21</sup> HANZAL, František. *Pracovní soudy. Zákon o pracovních soudech se sněmovními materiály a všemi předpisy týkajícími se tohto zákona, jakož i rozhodnutí nejvyššího soudu v Brně*. Praha: Československý Kompas, 1937, s. 20.

<sup>22</sup> Pozri bližšie VOJÁČEK, Ladislav. Československé pracovní soudy. In *Právněhistorické studie*, 2016, roč. 46, č. 1, s. 74-75.

<sup>23</sup> Pozri bližšie ustanovenie § 4 Zákona o pracovných súdoch.

Zriadenie pracovných súdov ako i oddelení okresných súdov pre pracovné spory sa udialo vládnym nariadením č. 180/1931 Zb. z. a n. ktorým sa zriaďujú pracovné súdy a oddelenia okresných súdov pre pracovné spory. Z jeho obsahu možno vyčítať, že na území súčasnej Slovenskej republiky sme mali len tri pracovné súdy, a to v Košiciach, Žiline a Bratislave. V obvodoch ostatných okresných súdov sa len zriadili oddelenia pre pracovné spory. Bolo tak v Banskej Bystrici, Zvolene, Ružomberku, Lučenci, Prešove, Michalovciach, Topoľčanoch, Trnave, Nitre, Galante a Nových Zámkoch (neskôr boli vládnym nariadením č. 207/1935 Zb. z. a n. ktorým sa zriaďujú ďalšie oddelenia okresných súdov pre spory pracovné doplnené o tieto oddelenia v „*Liptovskom sv. Mikuláši, Turčianskom sv. Martine a v Komárne*“).

Z predmetného nariadenia však možno okrem početnej prevahy oddelení pre pracovné súdy nad pracovnými súdmi vyčítať i jednoznačnú početnú prevahu pracovných súdov a oddelení pre pracovné spory v krajinách kedysi patriacich do rakúskej časti monarchie nad tými, ktoré boli súčasťou uhorskej časti monarchie. Viaceré z nich boli budované na základoch niekdajších živnostenských súdov.

Agenda pracovných súdov bola vymedzená demonštratívnym spôsobom a medzi pracovnoprávne spory prejednávané pracovnými súdmi bolo možné zaradiť spory o mzdu, províziu a iné služobné pôžitky a odmeny. Pracovné súdy tiež prejednávali spory o nastúpenie do pracovného, služobného alebo učebného pomeru a pokračovanie v ňom či jeho zrušenie. Predmetom ich prieskumu boli aj spory o iné plnenia a náhradné nároky z pracovného, služobného alebo učebného pomeru, a to najmä o zrážky zo mzdy, zmluvnú pokutu, vrátenie kaucie, odbytné, o užívanie predmetov alebo o dovolenku. Pracovné súdy prejednávali aj spory v oblasti práva sociálneho zabezpečenia, a to ak išlo o nároky vzniknulé z príslušnosti k sociálno-poistovacím ústavom a podporným pokladniciam. Táto právomoc však nebola neobmedzená, pretože mohla byť vylúčená právomocou obligatórnych rozhodcovských súdov sociálno-poistovacích ústavov, podporných pokladníc alebo poistovacích súdov<sup>24</sup>. Tieto aj napriek svojmu osobitému a špecializovanému zameraniu postupovali podľa vtedajšieho civilného súdneho poriadku o konaní pred okresnými súdmi.<sup>25</sup>

Pracovné súdy boli charakteristické najmä tým, že z personálneho hľadiska boli obsadzované na základe paritného princípu. Predmetná skutočnosť napomáhala neustrannosti súdu a zvyšovala pocit istoty účastníkov sporov v objektívne posúdenie merita veci bez ohľadu na sporovú stranu. Na čele pracovných senátov stál vždy predseda senátu a jeho zástupcovia, ktorí museli byť sudcami z povolania. Senáty boli dopĺňané prísediacími z radov zamestnancov a zamestnávateľov. Prísediaci mohli byť navrhovaní iba vyššími odborovými organizáciami a organizáciami zamestnávateľov.<sup>26</sup>

Pracovné súdy pretrvali v takmer nezmenenej podobe až do sklonku 1. Československej republiky a existovali aj počas 1. Slovenského štátu. Pracovné súdy vykonávali svoju činnosť aj v Protektoráte Čechy a Morava, a to až do roku 1944, kedy bola ich činnosť pozastavená ust. § 4 nařízení ministra spravedlnosti č. 194 Sb. z. a n., o zjednodušení justiční organizace. V období po 2. svetovej vojne sa plánovalo pracovné súdnictvo opäť aktivovať. Malo sa tak udiť prijatím zákona č. 105/1947 Zb., ktorým sa menia a dopĺňujú niektoré ustanovenia o súdnej organizácii a o príslušnosti a konania v občianskych veciach právnych v spojení s vládnym nariadením č. 204/1947 Zb., ktorým sa obnovuje pracovné súdnictvo v zemiach Českej a Moravskosliezskej a mení sa jeho organizácia. Týmto nariadením došlo k zrušeniu väčšiny pracovných súdov v Česku a na Morave. V značnej časti

<sup>24</sup> Vid' ustanovenia § 2 Zákona o pracovných súdoch.

<sup>25</sup> Pozri bližšie Usnesení v. p. s. zo 16.02.1931, č.j. Cpo 35/31 Sb. ÚSP. 29. Z rozhodnutí ve věcech sociálně pojišťovacích. In *Pracovní právo*, 1931, roč. 10, č. 6, s. 67.

<sup>26</sup> MINČIČ, ref. 7, s. 73.

obvodov, v ktorých predtým existovali pracovné sudy, sa zriadili zvláštne oddelenia pre pracovné sudy.<sup>27</sup>

Predmetná právna úprava však nebola uvedená do života z dôvodu štátneho prevratu. Nová vládna moc nemala záujem na roztrieštenej súdnej organizácii a svoj odpor voči vtedajším pracovným súdom odvodzovala od doterajšieho protiľudového zamerania súdnictva, ktorým vládnuca kapitalistická trieda údajne utvrdzovala svoju pozíciu. Z uvádzaného dôvodu sa začal urýchlene pripravovať právny predpis, ktorý by zámery na zjednodušenie súdnej organizácie zavŕšil. K úplnému zrušeniu pracovných súdov ako i rozhodcovských banských súdov a vrchného rozhodcovského banského súdu došlo v roku 1949, v ktorom nadobudol účinnosť Zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva (ďalej len „Zákon o zľudovení súdnictva“).<sup>28</sup>

### 3 OBDOBIE OD ROKU 1948 AŽ PO SÚČASNOSŤ

Nadobudnutím účinnosti Zákona o zľudovení súdnictva došlo k zániku samostatného pracovného súdnictva ako i samostatných oddelení zriadených pri okresných súdoch za účelom riešenia pracovnoprávných sporov. Pracovnoprávne spory tak boli prejednávané podľa Zákona o zľudovení súdnictva a právnych predpisov, ktorých aplikáciu pripustil. Rozhodujúcimi tak boli i doterajšie právne predpisy o konaní pred okresnými súdmi.<sup>29</sup>

Neskôr boli pracovnoprávne spory prejednávané podľa zákona č. 142/1950 Zb. v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok). Úprava pracovnoprávných sporov sa tak na úrovni všeobecného súdnictva zásadne nelíšila od právnej úpravy ostatných sporov súkromnoprávnej povahy. Osobitosťou novej právnej úpravy v oblasti vzťahov medzi zamestnancom a závozom bol snáď s výnimkou osobitných ustanovení o alternatívnej miestnej príslušnosti súdov v pracovnoprávných sporoch<sup>30</sup> iba poukaz na nevyhnutnosť iniciovania rozhodcovského konania v závode vo veciach trvania pracovného pomeru a vo veci priznania, výšky alebo zročnosti odmeny za vynález alebo zlepšovací návrh a jeho bezvyslednosti pred tým, ako by sa bol niekto z nich obrátil na súd.<sup>31</sup> Aj predmetné pravidlo však poznalo svoje výnimky.<sup>32</sup>

Osobitnú pozornosť pracovnoprávnym sporom nevenoval ani zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok. Svoje miesto v rámci procesnoprávneho predpisu všeobecnej povahy si pracovnoprávne spory našli až v právnej úprave Civilného sporového poriadku. Z dostupných zdrojov však možno vyčítať, že v období Československej socialistickej republiky dostávali väčší priestor rozhodcovské konania. Sprihliadnutím na už prezentovanú preferenciu riešenia pracovnoprávných sporov v rozhodcovskom konaní bolo zrejmé, že značnú časť sporov bolo možné vyriešiť bez ingerencie všeobecných súdov. Za týmto účelom sa zriaďovali závodné a miestne výbory základnej organizácie Revolučného odborového hnutia.

Osobitné postavenie mali rozhodcovské komisie, ktoré boli zriaďované za účelom realizácie rozhodcovských sporov vyplývajúcich z pracovného pomeru štátnych zamestnancov. Tieto rozhodcovské komisie boli vybudované na viacerých stupňoch a ich procesný postup bol upravený

<sup>27</sup> Pozri bližšie VOJÁČEK, ref. 22, s. 85.

<sup>28</sup> PICHRT, Jan – ŠTEFKO, Martin – MORÁVEK, Jakub. *Analýza alternativních způsobů řešení sporů v pracovněprávních vztazích*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 158-159.

<sup>29</sup> Pozri bližšie ustanovenie § 40 ods. 1 Zákona o zľudovení súdnictva.

<sup>30</sup> Ustanovenie § 407 ods. 2 zákona č. 142/1950 Zb. v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok).

<sup>31</sup> Ustanovenie § 405a ods. 1 zákona č. 142/1950 Zb. v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok).

<sup>32</sup> Pozri bližšie ustanovenie § 405a ods. 2 zákona č. 142/1950 Zb. v občianskych právnych veciach (občiansky súdny poriadok).

vo vládnom nariadení č. 120/1950 Zb. o právach a povinnostiach štátnych zamestnancov, o konaní vo veciach ich pracovného pomeru a o rozhodcovských komisiách.<sup>33</sup>

Rozhodcovské komisie boli zriaďované pri okresných národných výboroch, krajských národných výboroch, osobitných úradoch riadených priamo ústrednými úradmi (orgánmi) ako i pri ústredných úradoch (orgánoch).<sup>34</sup> Rozhodcovské spory vyplývajúce z pracovného pomeru štátnych zamestnancov tak mali administratívny charakter a túto skutočnosť nevyvracalo ani to, že predsedu rozhodcovskej komisie, jeho námestníkov ako i polovicu členov rozhodcovskej komisie vymenúval a odvolával odborový orgán určený Ústrednou radou odborov.

Vládne nariadenie č. 120/1950 Zb. o právach a povinnostiach štátnych zamestnancov, o konaní vo veciach ich pracovného pomeru a o rozhodcovských komisiách bolo zrušené zákonom č. 65/1965 Zb. Zákonníkom práce. Tento zákon upravoval problematiku rozhodovania pracovných sporov v ust. § 207 a nasl. a aj z nich možno vyčítať, že pri prejednávaní a rozhodovaní pracovných sporov boli preferované rozhodcovské konania. Súdom však naďalej zostávala právomoc rozhodovať o otázkach skončenia pracovného pomeru vrátane nárokov s ním súvisiacich. Právomoc všeobecných súdov v oblasti ostatných pracovných sporov bola daná až vtedy, keď bolo rozhodcovské konania bezvýsledné alebo ak sa iné sporné nároky prejednávali priamo na súde až po skončení pracovného pomeru.<sup>35</sup>

Aj napriek skutočnosti, že zákon č. 65/1965 Zb. Zákonník práce upravoval aj viaceré otázky procesného charakteru, tieto vonkoncom nepostačovali na kvalitnú realizáciu rozhodcovského konania. Zákonodarca si túto skutočnosť sám uvedomoval a preto prijímal podzákonné právne akty, ktoré tento proces konkretizovali. Jedným z nich bola i Vyhláška federálneho Ministerstva práce a sociálnych vecí č. 23/1970 Zb. o prejednávaní pracovných sporov komisiami pre pracovné spory, ktorá upravovala otázky, ktoré by si zaslúžili zákonnú úpravu. Predmetná vyhláška upravovala začatie zmierovacieho konania ako i samotné konanie komisií pre pracovné spory. Komisia pre pracovné spory bola prirodzene, ak nedošlo k zmieru medzi účastníkmi konania, oprávnená rozhodnúť v merite veci.

S účinnosťou zákona č. 20/1975 Zb. ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré ďalšie ustanovenia Zákonníka práce došlo k zrušeniu prezentovanej vyhlášky a komisie pre pracovné sudy nahradili rozhodcovské komisie, ktorých konanie upravovala Vyhláška Ústrednej rady odborov č. 42/1975 Zb. o prejednávaní a rozhodovaní právnych sporov rozhodcovskými súdmi. Predmetná vyhláška zásadným spôsobom nezmenila penzum sporov prejednávaných mimo právomoci civilných súdov a týmto naďalej prenechala rozhodovanie primárne vo veciach skončenia pracovného pomeru. K zrušeniu uvádzanej vyhlášky došlo až zákonom č. 3/1991 Zb., ktorým sa novelizoval Zákonník práce z roku 1965. Udialo sa tak v reakcii na spoločenské pohyby, ktoré si vyžadovali zmenu právnej úpravy aj v oblasti pracovnoprávných sporov.

## ZÁVER

Z naznačeného historického kontextu genézy pracovnoprávneho súdnictva na našom území možno vydedukovať, že existencia pracovných súdov a pracovného súdnictva má dlhoročnú tradíciu a aj napriek dynamickým pohybom, ktoré sa dotýkali primárne organizácie pracovných súdov<sup>36</sup> môže byť poznanie historických súvislostí a procesnoprávných úprav jednotlivých pracovných súdov

<sup>33</sup> BARANCOVÁ, Helena. Kapitola 2. Historický vývoj pracovného práva. In BARANCOVÁ, Helena et al. *Slovenské pracovné právo*. 1. vyd. Bratislava: Sprint 2, 2019, s. 50.

<sup>34</sup> Viď ustanovenie § 29 vládneho nariadenia č. 120/1950 Zb. o právach a povinnostiach štátnych zamestnancov, o konaní vo veciach ich pracovného pomeru a o rozhodcovských komisiách.

<sup>35</sup> Ustanovenie § 209 zákona č. 65/1965 Zb. Zákonník práce.

<sup>36</sup> MINČIČ, ref. 7, s. 74.

prínosným aj pre posúdenie správneho nastavenia súčasných otázok realizácie pracovnoprávných sporov. Tak ako sme načrtli už v úvode tohto článku, snahou legislatívy by nemalo byť iba vytváranie nových postupov, ktoré sa snažia neprihliadať na doterajšie skúsenosti, ale táto by mala dôsledne a objektívne prihliadať na doteraz zistené pozitíva a negatíva doterajších úprav a z týchto sa poučiť. Po vhodnej kombinácii pozitívnych prístupov k právnej regulácii pracovnoprávných sporov v minulosti a prístupov zohľadňujúcich najmodernejšie poznatky sa tak môže dospieť k skvalitneniu právnej úpravy konania a rozhodovania v pracovnoprávných sporoch.

## Recenzie



SHERWIN, Richard K. *When the Law Goes Pop: The Vanishing Line Between Law and Popular Culture*. Chicago: University of Chicago Press, 2000.

Kniha „When the Law Goes Pop“ rozoberá problematiku vplyvu populárnej kultúry na systém trestného práva a trestného súdnictva v USA. Kniha čitateľov upozorňuje na vplyv médií a jeho dopady na súdny systém v Spojených štátoch.

Autorom knihy je právny teoretik, profesor práva a bývalý New Yorský prokurátor Richard K. Sherwin, ktorý ako hlavného abstraktného antagonistu jeho knihy pomenoval „skeptický postmodernizmus“. Sherwin nie je prvým právnym teoretikom, ktorý na danú problematiku upozornil, avšak je prvým, ktorý ju rozpracoval do knižnej publikácie.

Autor v knihe hodnotí významný vplyv médií; opisuje spôsob, akým médiá prezentujú zločincov a zločiny; a upozorňuje na narušenú integritu súdnych konaní. Opisuje modely a mechanizmy vplyvu medzi systémom trestného práva a populárnej kultúry a postupne odкрýva hĺbku a rozmer tejto problematiky.

Kniha ponúka analýzy niekoľkých známych právnych prípadov, ako napríklad: Amy Fisherová, O. J. Simpson, Rodney King a Jon Benet Ramsey, ktoré sa samy o sebe stali známymi pojmami v spoločnosti, a ktoré boli sledované širokou verejnosťou v celých Spojených štátoch. Prostredníctvom televízie a médií majú ľudia – diváci k dispozícii spravodajstvo o rôznych kriminálnych prípadoch, seriály z prostredia súdnych siení či policajné drámy a detektívky 24 hodín denne, 7 dní v týždni. Zobrazovanie a prezentácia práva v médiách niekedy opisuje skutočné príbehy zo života ľudí, niekedy ich napodobňuje, inokedy zase prikrášľuje či zveličuje. Pri ich sledovaní sa ľahko môže stať, že právna kultúra a populárna kultúra sa v sebe rozplynú.

Prostredníctvom rôznych príkladov nám autor vysvetľuje vplyv populárnej kultúry na to, akým spôsobom ľudia vnímajú trestnoprávne konania, ktoré sa v USA odohrávajú. Upozorňuje na to, že väčšina amerických občanov si vytvára predstavu o fungovaní trestného súdnictva prostredníctvom médií. Reprezentácia v médiách oslabuje našu schopnosť kritického myslenia a oslabuje našu schopnosť racionálneho posúdenia skutkovej okolnosti – z médií sa stáva manipulátor, a my si mylíme reprezentáciu udalosti s objektívnou skutočnosťou.

Autor knihy nám ponúka interdisciplinárnu štúdiu o tom, čo sa stane, ak sa právo stane popom (?). V spleti neobmedzeného prístupu k informáciám a komunikačným technológiám sa z práva stáva predstavenie, ktoré na seba upozorňuje prostredníctvom marketingových nástrojov a techník reklamy. Ako budeme pristupovať k právu, keď sa mediálna interpretácia skutočnosti stane pravdou? Ako budeme pristupovať k právu, keď sa už ďalej nebude dať odlíšiť fikcia od reality a hranica medzi mediálnou senzáciou a „vážnym“ právom začne zanikať? Toto sú dilemy, z ktorých autor hľadá východisko, a ktorých dopady vníma ako kľúčové pri ďalšom vývoji spravodlivosti v USA.

Dôležitosť tejto pútavej publikácie vyzdvihujú materiály z právnej praxe, z ktorých autor čerpá. Ide o rozprávanie právnikov o ich skúsenostiach, populárne prípady z americkej právnej histórie, konkrétne prípady a opisy toho, ako sudcovia a právnici využívajú médiá na legitimáciu súdnych procesov.

Sherwin v knihe skúma vplyv populárnej kultúry na právo, a pri tom neskrýva svoj smútok nad úpadkom hodnôt a straty váženosti súdov v Spojených štátoch. Nemožno prehliadnuť jeho sentiment nad „starými dobrými časmi“ a jeho sympatiu ku konzervatívnym pravicovým hnutiam. Skrz poznávanie problematiky sa stretávame s pojmami, ktoré sa v istých argumentáciách autora

stávajú zatažujúcimi pre ich nedostatočne opodstatnený výskyt v texte. Ide o pojmy ako „amorálny“, „pohanstvo“, „okultizmus“ a pod. I samotný pojem „skeptický postmodernizmus“ v istých chvíľach znie ako nastražené spojenie dvoch slov, viac ako racionálny argument.

Snáď najväčšou slabinou danej štúdie je to, že populárnu kultúru opisuje ako zhýralú a ako hrozbu, no pri tom zabúda na všetko dobré, čo spoločnosti priniesla a prináša.

Mgr. Klára Jelínková  
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta  
Katedra teórie práva a filozofie práva  
[jelinkova20@uniba.sk](mailto:jelinkova20@uniba.sk)

ŠOLTYS, Dominik. *Prí(r)učka právneho feminizmu. Pojem, charakteristika, znaky, vývoj a podoby právneho feminizmu*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2022.<sup>352</sup>

„Feminizmus je možno jednoducho o tom, že za všetkým treba hľadať ženu.“  
(úryvok z monografie)

Monografia JUDr. Dominika Šoltysa, PhD. na v posledných desaťročiach zvučnú tému feminizmu je, ako naznačuje aj samotný názov, viac než príručkou právneho feminizmu. Základy súčasnej patriarchálnej spoločnosti autor kritizuje z pohľadu spoločenskej, politickej, sociálnej a ekonomickej rodovej nerovnosti, argumentujúc silou právneho feminizmu, ako cieľavedomého presadzovania a popularizovania ženských práv vo svete stále ovládanom neduhom rodovej nerovnosti.

Samotná monografia sa skladá z troch hlavných častí. Prvá časť sa zaoberá úvodom do právneho feminizmu a predstavuje úvodný exkurz do problematiky feministickej právnej vedy. Vychádza spočiatku z rôznorodosti definícií feminizmu, pričom tieto rozdeľuje na tie, ktoré feminizmus vnímajú jednak ako filozoficky-ideologický smer, či doktrínu, a rovnako aj ako občianske hnutie s politickými cieľmi a presahom do praxe. Za ústrednú definíciu si autor volí vnímanie feminizmu K. Offenovej, ktorá popisuje feminizmus ako pojem zahŕňajúci ideológiu a hnutie za sociálno-politickú zmenu, zakladajúcu sa na kritickom prístupe k mužskej nadradenosti a ženskej podriadenosti vo vnútri akejkoľvek spoločnosti.<sup>353</sup>

Z tejto časti silno cítiť vyhranenosť autora voči patriarchálnej spoločnosti, ktorú spája s pojmom feminizmu, ktorý vníma ako kritiku a pokus o zvrhnutie všetkých patriarchálnych myšlienok a spoločenských inštitúcií snažiacich sa o to, aby ženská polovica populácie bola a do budúcnosti aj ostala ovládanou rukami mužskej authority. Autor nadväzuje snahou o zadefinovanie právneho feminizmu, ktorá sa nesie v rovnakom duchu ako doposiaľ rozpracovaná definícia feminizmu, pričom ako ústrednú definíciu z mnohých, v tomto prípade uvádza definíciu právneho feminizmu P. Smithovej, ktorá ho vníma ako analýzu a kritiku práva ako patriarchálnej inštitúcie.<sup>354</sup> Autor rovnako poukazuje aj na viaceré názory iných autorov venujúcich sa problematike feminizmu, ktorí vyjadrujú istý skepticizmus voči plnej využiteľnosti a potreby rozvoja právneho feminizmu. Napriek názorovej rôznorodosti, si autor veľmi prezieravým spôsobom abstrahuje z rôznych definícií oboch pojmov základné definíčné znaky, na ktorých následne buduje svoje predpoklady a výskum feminizmu.

Následne autor v prvej časti rozoberá znaky feministickej právnej vedy, filozofie a teórie v podobe, ako sa vyvinuli od druhej po tretiu vlnu feminizmu, v rámci ktorých jednak

<sup>352</sup> Uvedená recenzia je prekladom z anglického jazyka, pričom pôvodne vyšla v cudzom jazyku v časopise Bratislava Law Review. Porovnaj MAJEROVÁ, Sára. Šoltys, Dominik: The H(and)b(oo)k of Legal Feminism: The Concept, Nature, Features, Development and Forms of Legal Feminism. Pavol Jozef Šafárik University in Košice, 2022. In *Bratislava Law Review*, 2023, Vol. 7, No. 1, pp. 141-144.

<sup>353</sup> OFFEN, Karen. Defining Feminism: A Comparative Historical Approach. *Signs*, 14/ 1, 1988. s. 151.

<sup>354</sup> SMITH, P. Feminist Jurisprudence and the Nature of Law. CULVER, K. *Readings in the Philosophy of Law*, 2. vydanie Peterborough: Broadview Press, 2008. s. 219.

konštatuje prítomnosť značnej diverzity právneho feminizmu, teda prítomnosti rôznorodých feministických právnych teórií, a rovnako tak vyslovuje autor presvedčenie o rozmachu feminizmu prostredníctvom feministickej otvorenosti apelujúcej o inklúziu čo možno najväčšieho počtu žien s najrôznejších spoločenských oblastí a najrôznejších myšlienkových prúdov, čím možno načrtnúť aj v súčasnosti formujúcu sa tzv. štvrtú vlnu feminizmu.

Autor uzatvára prvú, do značnej miery teoretickú časť monografie zameranú na názorovú rôznorodosť popredných feministických autorov na problematiku feminizmu, uvedením základnej klasifikácie feminizmu, vychádzajúcej z hlavných ideových zdrojov, do ktorej zaradzuje najrozšírenejšie typy feminizmu, akými sú liberálny feminizmus, kultúrny feminizmus, radikálny feminizmus, psychoanalytický feminizmus, postmoderný feminizmus, černošský feminizmus, lesbický feminizmus a pragmatistický feminizmus, kú ktorým sa autor následne v určitej forme vracia v rámci tretej časti monografie. Bližšia klasifikácia týchto typov feminizmu v práci však absentuje, čo možno s ohľadom na hlavné ciele práce vnímať negatívne. Autorovi by sme v tomto prípade odporúčali v budúcnosti v prípade práci na podobnej monografii, ktorá aspiruje o podanie teoretickej základne právneho feminizmu, zúžiť počet definícií feminizmu naprieč rôznymi autormi, ktorých definície sú do značnej miery zhodné, práve v prospech zadefinovania základnej klasifikácie právneho feminizmu. Takto zvolená štruktúra by tak mohla poskytnúť čitateľom lepší teoretický prehľad, ktorý im napomôže lepšie pochopiť a navnímať ďalšie dve časti práce, predovšetkým tretiu časť, ktorá sa venuje práve spomínaným typom feminizmu, avšak už vo viac konkrétnej podobe, skrz názorovú líniu viacerých feministických autorov. Prvá časť, tvoriaca skoro polovicu rozsahu monografie, je v zmysle uvedeného z nášho pohľadu, s ohľadom na počet nosných informácií, ktoré čitateľom poskytuje, rozsahovo príliš rozsiahla.

Druhá časť monografie sa v úvode zaoberá základnou systematikou právneho feminizmu naprieč prvou až štvrtou vlnou feminizmu, čím autor čitateľom ponúka okrem iného aj stručný exkurz do vnútra procesu rozvoja feminizmu vo všeobecnosti a zachytáva tak historický vývoj feminizmu. Následne autor predstavuje čitateľom ďalšie základné delenie feministickej právnej filozofie na feminizmus podobnosti a feminizmus rozdielov, v rámci ktorého zameriava pozornosť na rôznorodosť teoretických pozícií vybraných predstaviteľiek feminizmu, resp. feministických teoretičiek, zastávajúcich rôzne pozície, v zmysle ktorých následne autor abstrahuje všeobecnú škálu pozícií medzi feminizmom podobnosti a feminizmom rozdielov. Ide o nasledovné pozície: asimilačná pozícia, liberálna epizodická pozícia, bivalentná pozícia, inkorporacionistická pozícia, transformačná pozícia, intersekcionálna pozícia a eliminačná pozícia. V závere druhej časti monografie autor venuje pozornosť právneho feminizmu medzi esencionalizmom a antiesencionalizmom, v rámci čoho do značnej miery autor čerpá zo svojej skoršej publikácie venujúcej sa postojom stojacím medzi esencionalizmom a anti-esencionalizmom vo feministickej právnej filozofii.<sup>355</sup> Autor sa tu venuje fundamentálnemu základu celej feministickej teórie, ktorým je problematika kategórie, resp. pojmu „žena“, v rámci čoho identifikuje základné feministické príčiny, či dôvody vedúce k vzniku esencionalistických teórií, ktoré stavia do kontrastu s najzásadnejšími feministickými argumentmi anti-esencionalizmu, čo ponúka veľmi prehľadný a čitateľný prehľad týchto dvoch prístupov, čo nutno vyzdvihnúť.

Tretia časť sa, ako sme už načrtli, venuje jednotlivým najzákladnejším, či všeobecne najzvučnejším typom feminizmu, v rámci ktorej autor vysvetľuje vybrané filozofické smery na podklade textov viacerých feministicky orientovaných autorov, na ktorých autor hodnotí zvolené texty samostatne a následne v ich vzájomnej previazanosti, na podklade čoho

<sup>355</sup> ŠOLTYS, D. Medzi esencionalizmom a anti-esencionalizmom vo feministickej právnej filozofii. Štát a právo, 1/2022, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2022, s. 45-71.

formuluje svoje vlastné názory a závery o diverzite feminizmu a právneho feminizmu a vyjadruje vlastnú preferenciu voči rozvoju právneho feminizmu, ktorého potrebu presadenia pociťuje.

V rámci tretej časti monografie musíme na jednej strane vyzdvihnúť kvantitu textov, ktoré autor spracoval a tým poskytol komplexný prehľad názorovej vzorky súčasných aj minulých predstaviteľov feminizmu. Na druhej strane však nutno z pohľadu prehľadnosti a štruktúrovanosti monografie spomenúť istú nevyváženosť uvádzaných textov v rámci jednotlivých základných typov feministickej filozofie, čo samozrejme možno pripisovať absencii relevantných textov pre jednotlivé typy feminizmu, no v zmysle kvality monografie sa nám ako vhodné javí prehodnotiť kvantitu uvedených autorov a textov, kde sa ako prospešné ukazuje zjednotiť štrukturálne členenie každej podkapitoly tretej časti monografie.

Tak ako si aj sám autor kladie za otázku, považujeme aj my otázku potreby právneho feminizmu a zvýšenia právnej regulácie zohľadňujúcej feministickú ideu za spornú, nie v rozmere potreby právneho zakotvenia základných práv žien v spoločnosti, s cieľom zaistiť rovnosť v nosných oblastiach spoločenských vzťahov, či presahu feminizmu do verejnej politiky, pociťujeme však za dôležité vyjadriť našu rezervovanosť voči snahám posilnenia postavenia žien primárne skrz prijímanie a zavádzanie novej právnej úpravy, nakoľko v oblasti rodovej rovnosti, ako primárne spoločenského problému, môže prílišný prienik práva pôsobiť represívne, ako prostriedok verejného donútenia k zmene spoločenskej mienky a postoja k ženám v slovenskej spoločnosti, ktorá si stále nesie pozostatky patriarchálnej a konzervatívnej spoločnosti, v rámci ktorej právne feminizmus môže skončiť ako výlučne teoretický prúd, bez výraznejšieho vplyvu na verejné dianie a situáciu v spoločenských vzťahoch, práve kvôli nedostatočnej základe v spoločenskom presvedčení o potrebne presadenia feministických cieľov do reality.

V závere však nutno vyzdvihnúť prácu autora, ktorý sa odhodlal spísať prvú monografiu z dejín feministickej politickej a právnej vedy na Slovensku, čím rovnako načrtnol feministickú politickú ideológiu v našom priestore a prilákal pozornosť verejnosti k tejto dôležitej problematike, o ktorej sa do veľkej miery mlčí. Dielo je do značnej miery pútavé a číta sa dobre, a to aj napriek teoretickému zameraniu a poňatiu témy, popisujúcej feminizmus a jeho podoby. Taktiež vyjadrujeme súhlas s autorovými znepokojením nad adekvátnosťou a aktuálnosťou prívlastkov našej krajiny ako demokratického a právneho štátu, nakoľko rovnako vnímame vysokú mieru útlaku voči základným právam rôznych minoritných skupín, medzi ktoré radíme aj rod a pohlavie žien, čo je nestotožniteľné s uvedenými prívlastkami, ktorými sa naša krajina pýši.

Na autorov v istej miere stručný exkurz do rôznych smerov feminizmu by sme v závere odporučili autorovi v budúcnosti nadviazať na základ, ktorý predstavuje táto monografia, hlbšou štúdiou minulých aj terajších snáh súčasného feminizmu na Slovensku a politik, či významných právnych dokumentov apelujúcich na dosiahnutie rodovej rovnosti a rovnosti pohlaví v spoločnosti, čím potenciálne prehĺbi právny rozmer predloženej monografie, nakoľko považujeme za dôležité podnietiť snahy o poukázanie na význam a aktuálnosť rodovej problematiky a feminizmu, ako jej parciálneho problému.

Rovnako sa ako žiadúce javí zohľadnenie interdisciplinarít problému rodovej otázky a vhodnosti zaskomponovania alternatívnych nástrojov k prijímaniu novej právnej úpravy a jej nútenému presadzovaniu skrz sankcionovanie. Za zváženie možno dokonca odporučiť využitie mimoprávných nástrojov presadzovania feministických cieľov. Ako príklad uvedieme proces presadenia zrovnoprávnenia párov rovnakého pohlavia prostredníctvom referenda, ktorým sa podarilo presadiť prijatie zákona o rodine, čomu dopomohla podpora verejnosti, ktorú sa podarilo získať menej nátlakovým postupom. Podobné snahy by podľa nášho názoru bolo vhodné zohľadniť v prípade posudzovania právneho feminizmu v priestore Slovenskej

republiky. Aktuálnou však aj v tomto smere ostáva otázka, či je ako primárne potrebné zmeniť spoločnosť a následne túto zmenu pretaviť do zmeny právnej úpravy, alebo či je vhodnejšie skrz zmenu platnej právnej úpravy aspirovať k zmene spoločenskej mienky smerom k žiadúcemu výsledku, ktorým v tomto prípade je uplatnenie feministickej kritiky práva s cieľom zrovnoprávnenia žien v dnešnom, do veľkej miery stále patriarchálnom svete.

Mgr. Sára Majerová  
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta  
Katedra teórie práva a filozofie práva  
[sara.majerova@flaw.uniba.sk](mailto:sara.majerova@flaw.uniba.sk)